

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

ERDEY FERENC
FEKETE ANTAL
HEGEDŰS LÁSZLÓ
KOVÁCH ZOLTÁN
KUJÁNI FERENC
MEDVIGY MIHÁLY
MIHELICS VID
MOLLINÁRY GIZELLA
NÉMEDI ISTVÁN
PAPP ELEMÉR
RÓNAY GYÖRGY
SZABÓ GÉZA
SZARKA GÉZA
SZEGHALMI ELEMÉR

írásai

1961 JULIUS

Ára 5 forint

TARTALOM

	Oldal
Két aranymise (<i>Mihelics Vid</i> : Grósz József; <i>Papp Elemér</i> : Sík Sándor) ...	385
<i>Mollinár Gizella</i> : Örökbe fogadottan, Nemes gyávaság (Versek)	390
<i>Kujáni Ferenc</i> : Adatok Kalocsa és vidéke népművészetéhez	391
<i>Medvigy Mihály</i> : Bartók nagysága	399
<i>Szabó Géza</i> : A két ambó papja (Vers)	406
<i>Hegedús László</i> : Láttam a csodát (Vers)	406
<i>Szarka Géza</i> : A kilencedik gyomor (Elbeszélés)	407
<i>Némedi István</i> : Születésnapomra, A két indonéz leányka, Delelés (Versek)	413
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények (Korunk és a vallási képzelet)	415
<i>Eglis István</i> : A kis út (A közös fürdőzés erkölcsi megítélése)	419

N A P L Ó

Liturgikus rendelkezések, engedmények és kiadványok (*Kovács Zoltán*) 421; Eckhardt Sándor ünneplése (*Rónay György*) 425; A gyermekvédelem (— ye —) 426; Az olvasó naplója (*Rónay György*) 430; Színházi őrző (Possonyi László) 433; Képzőművészet (*Dévényi Iván, S. K.*) 437; Zenei jegyzetek (*Rónay László*) 440; Filmekről (*Ujlaky Andor*) 443; Codices Hungarici (*Fekete Antal*) 444; Tudományos ankét a lelkiismeret kérdéséről (*Erdey Ferenc*) 445; Tárkányi Béla emlékezete (*Szeghalmi Elemér*) 446; Jegyzetlapok (r. gy.) 448 421

Felelős szerkesztő:

S í k S á n d o r

Szerkeszti: *Mihelics Vid*

Főmunkatársak: *Dorombay Károly, Pfeifer János, Possonyi László, Radó Polikárp*

Felelős kiadó: *Saadé Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5,— forint.

KÉT ARANYMISE

GRÓSZ JÓZSEF

A világi életben is vannak évfordulók, amelyeken az ember önkéntelenül inkább visszafelé, mint előre tekint; nem mintha lezárult volna már az út, de mert a múlt szinte meghatározó módon tartalmazza a jövőt. A papi életben mindenképpen ilyen évfordulót jelöl az aranymise, az a magasztos nap, amelyre méltán elővételezhetjük Szent Pál szavait: „Az Úrnak napja megmutatja, ki mit épített; és akinek műve megállja a nagy tűzpróbát, elnyeri jutalmát.” Hogy a földön maradjunk: elnyeri a hívek hálás szeretetét, a kortársak elismerését és becsülését.

Ezek a gondolatok és érzések hullámanak bennünk, amikor a magyar katolikus egyház hivatott és hivatalos vezetőjét, Grósz József kalocsai érseket köszöntjük abból az alkalomból, hogy július 14-én székesegyházában aranymiséjét mutatja be. Érthető és megbocsátható lenne, ha e sorok írója is összeszedné most személyes emlékeit, amelyek az ünnepelt-höz kapcsolódnak, kezdve attól az eléggé messzi időtől, amikor Grósz József mint segédpüspök a nagybeteg főpásztor mellett kezébe vette a győri egyházmegye kormányzását. Ezek az emlékek azonban úgyis csak azt az általános megállapítást húznák alá, hogy ami Grósz Józsefet oly kimagaslóan jellemzi, a becsület, a lelkiismeretesen végzett munkának, az igénytelenségnek és a jámborságnak szelleme. Akik legközelebb állanak hozzá, saját papjai mondták el nem egyszer, hogy olyan puritán egyéniséget tisztelhetnek benne, aki sohasem a látszatra dolgozik, hanem a jót önmagáért cselekszi, kerülve minden feltűnést. A püspöki, majd az érseki tisztségben sem a dísz nézte, annak idején a vagyont vagy a közjogi méltóságot, hanem mint „az angyali szárnyak számára is félelmes terhet” fogadta és viseli, meghajolva az isteni rendelés előtt. Ezért volt az, hogy amikor a történeti rekvizitumokat a politikai és társadalmi fordulat megszüntette, egyetlen könnyet sem ejtett azokért.

A papi hivatás kivánalmait boncolgatva egy kiváló teológus végső soron erre a következtetésre jutott: Lélek kell, bensőség kell, föl kell szítani a hitet a bensőség, a lelkeség világa iránt; és szent lélek kell, amely tud Isten félelmében járni, imádkozni, hinni, áldozni; de kell mindenképp előtt meleg, éltető, szerető lélek. Ha pedig így van, mint ahogy nyilván így is van, akkor a legkevesebb, amit az aranymisés érsekről elmondhatunk, hogy Isten őt valóban papi hivatással tüntette ki. Ennek a teológus jellemezte hármass léleknek megnyilvánulását tapasztaljuk Grósz József magánéletében, nyilvános működésében, főpásztori tevékenységében. Hadd idézzük annak a beszédnek egyik szakaszát, amelyben püspökké szentelésének huszadik évfordulóján az üdvözlésekre válaszolt: „Az én küldetése, az én hivatásom: hogy az embereknek Isten előtt való ügyeivel foglalkozzam; hirdessem az örök igazságokat és az örök erkölcsi törvényeket úgy, ahogyan azok az evangéliumban le vannak fektetve; ott álljak mint közvetítő az ég és a föld között, az Isten és az emberek között és a legszentebb áldozat bemutatásával és egyéni áldozataimmal engeszteljem Istent a bűnökért és leesdjem az emberekre Isten áldását és kegyelmét. Ezt igyekeztem tenni eddig és ezt igyekszem tenni ezután is, amíg az Úr főpapi szolgálatomat igénybe veszi.”

Az igehirdetés és imádság, önmagának felajánlása és a közvetítés mellett áldozatosan vállalta és lelkiismeretesen végezte Grósz József a

mindennapoknak azokat az apró és nagy feladatait is, amelyeket pápi életének különböző állomáshelyei, majd őrhelyei róttak reá. A lelkeskedő-papság anyagi ellátásának biztosítása, a pápi lelkeség növelése, a nyugdíj-kérdés lehető rendezése, a pápi utánpótlás szorgalmazása és feltételeinek megteremtése, a szemináriumi oktatás korszerűsítése, új plébániák alapítása, templomok építése, a tanyai pasztorálás megoldása — mind megannyi maradó emléke eddigi alkotó munkájának, sokszor három egyházmegyében is. Szólhatnánk ezekről részletezően is, szólhatnánk természetesen a dicséret és méltatás hangján, de neki bizonyára kedvesebb és számunkra is elgondolkoztatóbb, ha saját beszédét elevenítjük fel, amelyben Szent Terézia szavait a maga műveire alkalmazta: „Ami jövan bennük, azt az Úr tette, a rosszat pedig én.” S a folytatás: „Ilyesformán vagyunk mi, emberek, mikor megállunk életutunkon, visszanezünk a megtett útra, és megcsináljuk a leszámolást életünknek egy hosszabb vagy rövidebb szakaszával... Áldott legyen az Úr, aki elnőzte tökéletlenségeinket, sok mindent jóra fordított és nem vetett el bennünket.”

Amikor Grósz Józsefet püspökké szentelték, jelmondatául ezt választotta: „Cor pro corde !”, „Szívet szívért !”. Ennek az elhatározásának és fogadalmának valóságát tükrözik azóta is összes megnyilatkozásai, legszembetűnőbben talán főpásztori körlevelei, amelyeknek minden intelmében, minden buzdításában, s tegyük hozzá ezt is: már-már költői szárnyalásában az együttérző nemes szív dobogását halljuk. Példás összhangban Szent Pál óhajával, aki szerint a papnak egyik fő kötelessége, hogy tudjon együttérezni a néppel, hiszen az Úr Jézus ezért is örök pápi eszmény.

Am ugyancsak Szent Páltól valók ezek a sorok is: „Amit üdvösnek ismertem meg, abból semmit sem akartam töletek megvonni, hanem törekedtem becsülettel tanítani, nyilvánosan, külön is.” S hogy Grósz József ebben a tekintetben is híven az apostolok nyomdokában járt, olyan mozzanat, amelynek sorsdöntő jelentőségét az aranyismerével kapcsolatban is méltán kiemelhetjük. Egyházpolitikai tevékenységére utalunk itt, amelyet az a körülmény tett feladatává és kötelességévé, hogy a magyar püspöki kar élén ma betöltött rangjánál fogva a maga személyében képviseli a magyar katólicizmust, hívőket, papságot, püspöktársait egyaránt.

Annak a viszonyoknak kedvező alakulását, amely állam és egyház között hazánkban megfigyelhető, szilárd erőként segíti elő és viszi előbbre az a reálpolitika, amellyel Grósz József az egész magyar katólicizmust is érintő dolgokat a maguk valóságában lényeges vonásaik szerint fogja fel és intézi. S ebben a vonatkozásban egész magatartása két pillérré támaszkodik: az egyház és a nemzet javáért való törekvése. Amit akár az egyik, akár a másik szempontból helyesnek és jónak ismer fel, azt mindenkor meg is mondja, „nyilvánosan, külön is”, s annak hasonló felismerését várja el tőlünk, a szocializmust építő haza katolikus vallású dolgozóitól is.

„A romok csaknem teljesen eltűntek — állapította meg tavaly, a felszabadulás 15-ik évfordulóján —, az életkörülmények kialakulásával mindenki megtalálhatta helyét a társadalomban, épül a boldogabb magyar jövő. Elsősorban Istennek adunk hálát, de elismeréssel és hálával gondolunk azokra is, akik az újjáépítés nehéz munkáját irányították és a jobberedékében tett erőfeszítéseinket sikerre vezették.”

Vannak nagy számban alapvető tételei a Grósz József képviselte reálpolitikának, amelyeket nagyon jó lenne, ha a határainkon túl is megfontol-

nának az egyházi ügyekkel foglalkozók és általában katolikus testvéreink. Tény mindenekelőtt, hogy „államunk törvénybe iktatta a vallásszabadságot és az egyház működési szabadságát. Ez a törvény megfelel az egyén egyik legfontosabb és elidegeníthetetlen alapjogának”. Nekünk „meggyőződésünk, hogy a vallás- és lelkiismereti szabadság tisztelete és az egyház működésének szabadsága emeli az állam tekintélyét és fokozza a polgárok megelégedését”. Amire tehát törekszünk, hogy az államigazgatás és a törvényhozás a mondott törvény szellemében alakítsa az egyházhoz való viszonyát. „Mi püspökök és papok elsősorban a lelkekért dolgozunk. Az állam viszont természetes hivatásánál fogva a nép földi jólétét munkálja. A földi szükségleteknek ezt a szolgálatát úgy tekintjük, mint lelkipásztori munkánk kiegészítését. Az ember ugyanis testből és lélekből áll, és ha a test érdekeit elhanyagoljuk, annak a lélek kárát vallhatja.”

Ami a test és a lélek érdekeinek összefüggését illeti, „jólesően szemlélhetjük ezt a dolgozó emberek szépen javuló anyagi viszonyaiban. Szívesen helyeseljük tehát és támogatunk minden olyan munkát, amely az emberek gondjainak és bajainak enyhítését és az állampolgárok javát szolgálja. Tesszük ezt nem alkalmazkodásból, hanem kötelességből, az Úr példáját követve, aki körüljárt hazájában jót cselekedvén”. Örömmel tölthetnek el minket „népünk áldozatos munkával elért vívmányai és államunk vezetőinek népünk javát szolgáló intézkedései. Földművelő népünk a szövetkezeti gazdálkodásban új közösségeket hoz létre és együtt az egyéni gazdálkodókkal azon munkálkodik, hogy több termeléssel emelje az életszínvonalat”. „Mi katolikusok keresünk és találunk ebben az új világban olyan pontokat, amelyek lehetővé teszik számunkra a nem pusztán passzív szemlélődést, hanem az aktív tevékenységet is a közjó érdekében. Ilyen aktív tevékenységet akarunk kifejteni a közösségi gondolatnak az evangélium szellemében való ápolásával. Sürgetjük a szociális erényeket, így: a lelkiismeretes kötelességteljesítést, a köztárgy védelmét és megbecsülését, a szorgalom és takarékoság erényét, a lemondás szépségét magasabbrendű célok érdekében. Ugyanakkor küzdeni kívánunk a közösség ellen irányuló bűnök és hajlamok ellen, amilyenek: az egyéni önzés minden fajtája, a kapzsiság, az irigység, az iszákosság, az erkölcstelenség, a mértéktelen élvezethajhászás és szórakozási vágy...” S magától értetődik, hogy amikor becsüljük és értékeljük országépítő munkánk máris elért nagy és biztató eredményeit, teljes erővel bekapcsolódunk a hákéért folyó küzdelembe is. „Hiúsítsd meg Úr Isten azoknak szándékait, akik háborút akarnak. Alkotni, dolgozni akarunk. Békés, nyugodt jövő kell, amelyben megerősödik népünk fizikailag, anyagilag és lelkileg, és megállja a helyét a történelmi fejlődés útjain.”

Íme az eligazításai annak a Grösz Józsefnek, aki érseki programjáról szólva világosan, félreérthetetlenül rögzítette: „Odaadó hűség egyházunkhoz és annak fejéhez, a Szentatyához, és a hazának, magyar népünknek áldozatos szolgálata.” Aranymiséje alkalmából újlag köszönjük neki, hogy irányít és vezet bennünket. Megköszönjük a gondviselő Istennek, hogy őt adta nekünk, s kérjük a Mindenhatót, hogy még sokáig meg is tartsa. Ugyanakkor abban is bízunk, hogy papjainak buzgósága és hűsége, híveinek ragaszkodó szeretete továbbra is meg fogja könnyíteni nehéz feladatainak sikeres végzését.

Mihelics Vid

„Éneket énekelek az Úrnak...” — a költő lantján akkor csendültek meg ezek a szavak, amikor ifjúságának hajnalán magát és minden jövőendő évét szent esküvéssel az Úrnak ígérte, és az ő édes igáját magára vette. Úgy történt, hogy egy ifjú levita „egyszer, egy pirosló reggelen” belenézett „a virradati Napba”, és a Nap örökre megigézte. Akkor minden dalolt, minden ragyogott, és szikrázva gyúltak a dalok lelkének zengő húrjain: éneket énekel az Úrnak. Ötven év óta szól ez az ének, azóta sem némult el. Bármiről dalol: örömről, bánatról, emberről, barátról, virágról, madárról, szemét mindig az égre szegzi.

Egy fél évszázad múlt el már azóta, hogy Sík Sándor, az újmisési piarista először lépett az Úr oltárához, és a fehér ostya egyszerűségében kezébe vette őt. Akkor érintette meg először „a csodát”... „Becsukodott a két szemem magától, — És máshol voltam, mint az álomlátó. — Egy kebelen — Nyugodott a fejem, — Mondhatatlanul melegen, — És édességgel csordulásig telten, — Akár a csecsemő az anyamellen.” Így énekelve, ilyen teljes magaatadással indult el az ifjú pap az oltár szolgálatának útján. Ez az út azóta is nyílegyenes, nincs kitérője. Kézen fogva vezeti őt a Mester. Ragyogott rá nem egyszer a dicsőség napja, számtalanszor felcsattant az elismerés tapsa, járta a tudomány birodalmát, körülvették megcsodáló szemek, csalogatták e világi fények, de ilyenkor ő még erősebben fogta a Mester kezét, még forróbban vallotta meg hűségét. Ha a mindennapi élet küzdőterén az emberi gyarlóság porszeme mégis lelkére hullott, töredelmes szívvel Jézushoz sietett, és ilyen szavakat mondott: „Tiéd a szívem és dalom. — Engedd, előtted híven járjak, — Akaratodra rátaláljak, — És ne vétkezsem soha többé, — Áldjalak Téged mindörökké.”

Egész papi élete félreérthetetlen hitvallás: „Ó, tudom, kinek, ó, tudom, kinek: — Én az eleven Istennek hiszek.” Az Isten az ő számára mindig atya, akkor is, ha sujt és sebez, akkor is, ha simogat és felemel. Szíve egy kérdéstől súlyos: „Vagyok-e Isten gyereke...?” Az ő mérlegén ez a legnyomósabb igazság, mindent megmagyarázó okosság. Az Isten szeretetének micsoda tüze lángolhat annak szívében, aki egy életen át semmi más, csak „Isten gyereke” szeretne lenni! Csak az ilyen szív tudja melegíteni, élesztetni a fázós, didergő lelkeket. És valóban, amikor Sík Sándor a gyóntatószékben ül, az oltártól szól, vagy a mikrofon előtt beszél, szava mindig melegít, élesztget, biztat, irányt mutat, meggyőz és lelkesít. Aki hallja, szívével érzi, értelmével érti, hogy testvér szól a testvérhez. Az emberben egyre jobban meggyőződésé erősödik, hogy jelisége úgy igaz, ahogy megfogalmazta: „Az Isten küld, testvéreim, tinéktek, — Hogy sugarai eleven tüzét, — Amik Arcáról a szívembe égtek, — Sugározzam csendesen szerteszét — A testvéreknek, kik az éjben járnak. — Az Isten küldött szentjánosbogárnak.” Ki tudná megmondani, hogy ez a fényesen világító „szentjánosbogár” hány léleknek mutatta meg az egyetlen igaz utat? Nem is tudjuk érdem szerint megköszönni neki, hogy Dávid zsoltárait, középkori egyházunk himnuszait és magyar népünk szent énekeit lantjának húrjaira vette, s mi az ő költői nyelvén zenghetünk éneket az Úrnak. Krisztus Szíve szerinti pap ő, azért tárja szélesre lelke kincsházának ajtaját. Nem rejtegeti zsgorionai fényes talentumait, amelyekkel Isten kegyelmé oly gazdagon megajándékozta. Bőven osztogatja kincseit, mert: „Testvérek vagyunk... Földön és égen, — égen és az űrben, — Ahányan vagyunk: testvérek vagyunk.” Gyakori szava a szeretet, és hittel hangoztatja: Isten a szeretet! Papi egyéniségének a földi ember felé ez a legragyogóbb vonása.

Milyen szép ez az ötven esztendő az Úr oltáránál, a lelkek szolgálataiban! De Sík Sándornak más feladata is volt, szent esküvéssel ő mást is ígért. Kalazanti Szent József, „szentje és atyja kegyes iskoláknak”, őrá ifjú sziveket is bízott, hogy atyjuk, nevelőjük, tanítójuk legyen. Ő ebben a feladatban is hű fia Kalazanciusnak. A szeretet, a tisztelet, a megértés pedagógiájával lépett mindennap tanítványai elé, nemcsak az egyetemi katedrán, hanem az első osztályban is. Nem trónolt olimpuszi magasságban, katedráját a szeretet kötötte össze a padokkal. Ő az iskolában is „Isten gyereke” volt, és a fiatal szemek tükrözésében Krisztus arcát kereste. Amikor a kis elsős csillogó szemmel feleli: ... azért vagyunk a földön, hogy Istent megismerjük, szeressük és szolgáljuk..., ő így szól: „Kisfiam, — Ha téged nézelek, nekem is világos. — Olyan egyszerű megismerni Istent — Szemed tükröcskéjében! Olyan édes — És olyan könnyű szeretni is Őt, — Hogy megismertem arcát bennetek, — Egyben is a legkisebbek közül. — Ó, én boldog szolgálatom!” Ha fiaira gondol, szeme a jövőbe tekint, szíve féltő aggodalommal van tele. Bizonyára sok imádság érlelte meg ezeket az alázatosan, áhítatosan esdeklő szavakat: „Kertem jószágos Atyja, ki nékem adtad őket, — Szeresd, végig szeresd az én plántáimat! — Engedd, hogy úgy vihessen örök szivedre őket, — Hogy tiszta szép szemükben megismerhesd magad!” Nem kétséges, hogy sok ifjú szívébe egy egész életre beírta nevét. A betűket a hála aranyozta tartósra, a múlt évek be nem hinthetik azokat a feledés porával. Emberektől, tudós professzoroktól tanulta a nevelés tudományát, de át- meg átszötte Krisztus szeretetével, a kapott kegyelmek bölcsességével, Kalazancius alázatos szolgálataival.

Sík Sándor most a magyar piaristák atyja. Vigyázó szeme éberén őrzi kis családjának tűzhelyét. Jelszava: *caritas et pax!* Ezt szolgálja atyái szóval és jó példával. Szíve jószágával jár fiai között. Szava mindig meleg, érdeklődő, együttérző, megértő és atyái. Sebezni szó nincs tarsolyában. Ha kis családjának egén felhő mutatkozik, bölcsességgel, alázattal, imádsággal vívja harcát, hogy a felhő szétszórjon. Bár a vállán ezer gond és hét évtized jaja-baja, imádsága mégis ez: *Domine, si filiis meis sum necessarius, non recuso laborem.* És fiai egy szívvel, egy lélekkel kéri: Atyánk, szükségünk van rád, maradj velünk!

Életének naptárából ezekben a napokban két évszám emelkedik ki ünnepi pirosban:

1911: „Első mise! Te zsenge nász! Megérkezés s elindulás.”

1961: „Aranyos alkony: aranyáldozat! — Dús délutánra hús napáldozat.”

All még a primicia oltára, és várja ezüsthajú papját az „aranyáldozatra”. Ennek az oltárnak Örök Főpapja így köszönti: Hát újra itt vagy, hát megérkeztél? Fejed, látom, őszbe borult már, de a lelked, ó hogy örülök, a lelked még most is primiciás lélek. Tudtam én, hogy nem fogok benned csalódni. Ketten indultunk el, te soha el nem hagytál. Jőjj, és az ötvenedik évfordulón érintsd meg újra „a csodát”, tedeumos lélekkel, „édességgel csordulásig telten”, mint papságodnak első reggelén. — És Sík Sándor válaszul így éneklí Te Deum-át: „Téged Isten dicsérlek, és hálát adok mindenért. — Hogy boldoggá tett minden, ami szép — és ami rút, nem tett boldogtalanná, hála legyen. — Hogy sohasem féltem a szeretettől, — és szerethettem, akik nem szerettek, hála legyen. — Hogy ember lehettem akkor is, — mikor az emberek nem akartak emberek lenni, hála legyen. — Hogy megtarthattam a hitet, hála legyen!”

Az oltár virágos volt ezen a napon, július 1-én, és ünneplő szívek vették körül: gyermekek a lélek jogán, testvérek, fiak, barátok és tiszte-

lők. Imádságok kopogtattak a tabernákulum ajtaján, és kérték őt, az Örök Főpapot: fogadja most még kegyesebben hűséges szolgája kezéből a szeplőtelen áldozatot. Ékesítse ősz fejét áldásának arany koszorújával, őrizze meg életét, és ihlesse lantját, hogy még sok éven át énekelhessen éneket az Úrnak!

Papp Elemér

MOLLINÁRY GIZELLA VERSEI

ÖRÖKBE FOGADOTTAN

*A világ nemesen terített asztalánál,
mert mindig csak éppen annyit ettem
hogy elteltem... és foltot
fénylő damaszt abroszán
soha nem ejtettem! — ...
élethossziglanra meghívott
bátor vendég lettem.*

*Létemnek ismeretlen mély fundusán,
ha szorongva is... keményen megálltam.
És kegyetlen terhek elviselése után,
elejtettem vádam mindig a világra!...
mert a kiállt rosszban erőmre találtam.*

*Így:
az elviselt kín után osztott rangon
hívott meg egy napon asztalához a világ,
mert töből lemetszett szárnyacsonkomon
vonszoltam magam vérzőn is tovább...
örökbe vett az irgalom utáni vágy.*

*Mert, akár ember... akár maga az Isten
ahhoz, hogy vadonból kertet teremtsen
— tudtam! — az kell, hogy nyessen...
és a bűnnek bozótjából, hogy kimentsen:
minden nekem szánt penge-élt felkerestem,
hogy az elkerülhetetlenen átessen...
Mindent elvesztettem — — — —
csak épp el nem veszttem.*

NEMES GYÁVASÁG

*Atadom magamat Annak,
Aki még sohasem bántott.
Lehet, hogy titkolt gyávaság...
Am olyan fáradt vagyok,
csak nyugalomra vágyok.*

*Szeretnék olyan kerek lenni
és tiszta, mint egy „a” betű,
hogy könnyű legyek tollra venni
és csak annyit is tudjak jelenteni
mint mondatban a név-elő.*

*El kell ajándékoznom magamat
Annak, Kiről hihetem: elfogad...
Annak, az irgalmas egyetlen Egynek!
hogy arcomon a szegyenek helyett
trónt foglaljon a boldog hódolat.*

ADATOK KALOCSA ÉS VIDÉKE NÉPMŰVÉSZEHEZ

Paraszti népünk élete ma is, a múltban is sokrétű, folyton hullámozó valóság. Gyökérszete szerteágazó, hajtásai, megnyilvánulási formái dúsak s tarka egyvelegben tükrözik a nép egész egységét. A kutató szem feladata, hogy a folytonos áramlásban meglesse a leglényegesebb vonásokat, amelyek semmi mással nem közösek, s azokból kiolvassa egy nép, egy táj sajátos génuszát. Ezt a feladatot nálunk is az etnográfia kezdte el hosszú évtizedekkel ezelőtt, de kezdetben romantikus talajra tévedt, s a való tényeket szerette érzelmes elképzelésekbe öltöztetni. A néprajzi adatgyűjtést és reális értékelést századunk huszas évei óta sok kiváló kutatónk folytatta s ennek a munkának az eredménye, nagy arányú szintézise az a hatalmas mű, amelyet *A magyarság néprajza* címmel ismerünk.

Minden elismerést megérdemel, hogy ez a kutató munka az összes magyarlakta vidékekre kiterjedt és iparkodott a veszendőbe menő értékeket felszínre hozni és megmenteni. Csakugyan keletről jött nép vagyunk, sok onnan átöröklött jellemvonással, mély és tüzes színeket ontó fantáziával megáldva.

A néprajzi kutatás és adatgyűjtés régebben mostohán bánt Kalocsa és vidéke népművészetével, népszokásaival, azt furcsa mellőzéssel kissé idegen tájegységnek tekintette, s kevés figyelemre méltatta. Mindössze egy geográfiai dolgozat jelent meg 1882-ben e tájról a *Földrajzi Közlemények* X. kötetében, majd 1909-ben egy bővebb tanulmány a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának értesítőjében. Ezekre később még hivatkozunk. Utóbbinak írója a szakember éles szemével mutatott rá erre a vidékre, azt érintetlen területnek látta, ahol egész mesebeli tündérvilágot vélt felfedezni. Főleg a falfestés (piktorolás) és kézimunka érdekelte s ezeket számos ábrával tette írásában szemléletessé.

E sorok írója Kalocsa környékéről származik, a vidéket kora gyermekkorától jól ismeri, mégis csak a harmincas években figyelt fel élénkebben a kalocsai népművészetre. Tán nem lesz érdektelen ennek a történetét elmondanom.

1930. őszén egy bágyadt szeptemberi délután elvetődtem a Szakmárhoz tartozó Résztelek-szállási Gábor Lajos festőművész kalocsai műtermébe. Pompás tájképeinek, paraszti típusokat ábrázoló festményeinek megtekintése után néhány apró, színes himzésű kézimunkát vett elő, amelyeket Kalocsa vidéki pusztai parasztasszonyok hoztak be megmutatni. A kézimunkákon látható minták eredetisége, a vonalvezetésben mutatkozó meglepő rajzkészség, a formák gazdagsága, az erős, szinte vadul tobzó színek harmonikus alkalmazása új meglátás lett számomra, s úgy hatott rám, mint valami hirtelen jött kinyilatkoztatás. Új fény, új világosság lángolt fel lelkemben, s attól a perctől kezdve lelkes híve lettem a Kalocsa vidéki népművészetnek.

Tudnunk kell, hogy Kalocsa és vidéke népművészeti szempontból magát Kalocsát s a belőle kirajzolt falvakat, Szakmárt, Öregcsertőt, Homokmégyet, Drágszélt és a hozzájuk tartozó szálláscsoportokat foglalja magába. Bizonyos vonatkozásban ideszámítható még Géderlak, Dunaszentbenedek, Uszód és Foktó, bár a nép jellege és művészete ez utóbbi falvakban eltérő vonásokat mutat. Kalocsa lakossága hiteles levéltári adatok szerint túlnyomó többségben magyar eredetű. Számos család átélte a török hódoltság korát, pl. a Kákonyi, Jenei, Csupor, Kapitány családok, akiknek nevei már a középkori oklevelekben is előfordulnak. Majd 1720-

körül Csáky Imre bíboros érsek telepített ide mintegy 85 családot, amelyek közül 82 magyar eredetű. A dunamenti községek lakossága szintén magyar eredetű. Foktő, Uszód, Dunaszentbenedek népe azonos jellegű és azonos tájszólást beszél, erősen ő-ző kiejtéssel. A török időket átvészelte. Géderlak lakossága más jellegű és más tájszólást beszél. Az 1760 utáni években készült s az érseki levéltárban őrzött összeírások (conscriptio) mutatják a lakosság eredeti neveit s igazolják azok magyarságát. Később természetesen idegen nevű családok is beszüremkedtek a dunamenti községekbe, de nem nagy számban.

A fafaragás

Az itteni népművészet legősibb ága a fafaragás. A fafaragás nyomait először gazdasági eszközökön, szerszámokon, hangszereken (citera, tambura) és egyéb használati eszközökön tudtuk megállapítani. A régebbi parasztházak szobáiban láthattuk a tulipános ládát, székeket, asztalokat, padkákat, sarokpadokat, fogasokat, amelyek a faragás sokféle motívumát őrizték meg. Fafaragásokat láthattunk régebben a kútágásokon, mestergerendákon, kapubálványokon s a parasztházak tornácát tartó szarkalábakon (fölfelé nyúló háromágú faoszlop), sőt a házak homlokzatát alkotó deszkázat (oromfal) is a faragás és díszítés különböző elemeit mutatta. A faragott és díszített holmik közé tartoztak a pásztoroknál a botok, ostornyelek, fokosnyelek, a földműves lakoságnál a mosófák, mángorlók, temetői kereszték, fejfák és különféle szerszámok tartására szolgáló díszített tokok.

Ezeket gyűjtöttük egy évtizeden át és a gyűjtött tárgyakat a látogatóknak a népművészeti házban, valamint a kis, városi múzeumban kiállítottuk. Mindkettő a földműves ifjúság közreműködésével létesült a harmincas években Gábor Lajos útmutatása szerint. Ezenkívül felkutattuk a környéken a barkácsoló, ügyesen faragcsáló embereket, s rávettük őket arra, hogy a hosszú téli esteken, mikor alig akad gazdasági munka, a régi hagyományok nyomain haladva apró használati, vagy dísz tárgyakat faragjanak.

Virágtartó edények, ostornyelek, gyermekjátékok, székek, asztalok, tükörkeretek, kapubálványok, botok, fokosnyelek készültek a paraszti élet egyes jeleneteit ábrázoló apró szobrokkal egyetemben, amelyek igen változatos díszítéseket mutattak s a faragás finomságát és eredetiségét tekintve, a népművészetnek igazán kiváló alkotásai. Ezek értékesítését a népművészeti ház végezte a faragók javára.

A Kalocsa vidéki nép fafaragásáról *Simonyi Jenő* geográfus pályanyertes dolgozatában, melyet 1882-ben tett közzé a *Földrajzi Közlemények* X. kötetében, a következőket írta: „A magyar helységekben sok a deszkakerítés is, Ahol ez van, ott a nagykapu két sarkát két erős kapubálvány tartja. E kapubálványokon, különösen elejükön, cifra, erősen domborított faragások vannak, amelyek néha igazán csinosak. Azonban mint-hogy a faragás sok gondot és időt kíván, az újabb házaknál nem igen vesződnék vele, legföljebb csak jelzik a faragást.” Majd alább így folytatja: „De nemcsak festéssel, hanem faragással is díszítik a házat, ahol csak lehet. Főntebb már említve volt, hogy a kapufélfákat sok helységben igen csinos faragásokkal szépítik, a konyhaajtóra csinos lécezetet faragnak, az eresztartó oszlopokat és a sírok mellé állított ducokat (fejfákat) is kifaragják cifrára. Szembetűnően nyilatkozik a csinosításra való hajlandóság a padlásnak azon oldalfalán, mely a ház homlokán van.”

A faragásban kedvelt motívumaik a különféle kerti és mezei virágok,

mint a rózsza, rózsabimbó, tulipán, ibolya, pipacs, árvácska, szekfű s ezeknek levelei, valamint a finoman hajtó növényi indák. Igen kedvelt díszítő elem még a faragásnál a szív, valamint a kelő Nap korongja, a korongból kitörő sugarakkal. Ez utóbbit az utcai ajtók és kiskapuk felső felén, nemkülönben a régi típusú nádasházak homlokdeszkázatának tető alatti háromszögében igen szívesen alkalmazták s deszkából és lécekből mutatós formákban képezték ki. Egy-két ilyen díszítést régi nádas házakon ma is láthatunk még Kalocsa környékén.

A kelő Napot, mint díszítő elemet tán azért kedvelik, a háztető elején lévő deszkázatnak felső háromszögében, mert a Kalocsa vidéki paraszt, ha pitymallatkor kiballag vagy kocsin kihajt a falu határába, a rónaság peremén a kelő Napot pillantja meg először, amint vörös korongjával a szürkéségből felbukkan s éltető sugarait a mennybolt alján szertelöveli. Mások szerint a Nap mint díszítő elem ősi keleti motívum, amelynek alkalmazását különféleképpen magyarázzák.

Hadd nevezek meg néhány kiváló faragót Kalocsáról és vidékéről. Az első közöttük *Szabadi* András, igazi östehetség, aki remek apró szobrokat is faragott a népművészeti ház műhelyében. Jeles díszítő faragók: *Török* Lajos, *Gábor* Ferenc, *Pécsi* János, *Egyed* Menyhért, *Jakab* László, *Szigeti* Gergely, *Monostori Tóth* József, *Szabadi* Károly, *Kákonyi* Ignác, *Csik* József.

A múlt század volt a fafaragás virágkora, főleg a dunamenti falvakban, ahol az erdők közelsége bőven szolgáltatott alkalmas faanyagot. Láttam falusi szobákban mestergerendákat „Anno Domini 1816.” stb. felírással, vésővel szépen kicifrázva. De ez a művészet is hanyatlásnak indult az első világháború után, amikor a régi nádtetős házak helyett palaszerű és cseréptetős házak kezdtek épülni, téglafalú s a régi faragottfestett bútorok is kimentek divatból. A faragás egyes ágai az építkezés és gazdálkodás változásával valóban megszűnnek, úgy hiszem azonban, ma is volna lehetőség arra, hogy ügyeskezdő faragók a szép faragott holmit értékesítsék. Örök egy pálcikákból összerótt keresztet és egy fokosnyelet, mind a kettő remekművű faragás.

Egyelőre a legfőbb teendőnek tartanám, hogy a még meglevő faragott tárgyak előkerüljenek a lomok közül, s mint muzeális tárgyak kerüljenek megőrzésre. Jó szolgálatot tehetnek e téren a falvak népnevelői, amint ez Dunapatajon történt, ahol az egyik fiatal pedagógus *Pastyik* István egész kis múzeumot állított össze.

A festés vagy pingálás

A festés, pingálás, vagy piktorolás, ahogy itt szokták mondani, időrendben is a második ága a kalocsai, illetve Kalocsa vidéki népművészetnek. Téves azonban az a nézet, hogy a pingálás itt alig több 60—70 esztendősnél. Erre az állításra nemcsak maguk az idős pingáló asszonyok cáfolnak rá, hanem a már említett *Simonyi Jenő* geográfus is. A festésről *Simonyi* ezeket írja:

„Hiányos volna a kalocsai házakról való fogalmunk, ha egyik legfőbb ékességéről, a festésről megfeledkeznénk. A szoba oldalai mindig hófehérek, a mestergerenda és a padlás sárgára vagy világos vörösre vagy kékre van festve. A mestergerenda más színű, mint a padlás. A szoba falain felül egy tarkára festett szalag fut körül. E tarka szalag mindig többszínű csíkokkal van szegélyezve. Legáltalánosabb, hogy a széles szalag alapszíne kék, az alatta lévő keskeny szalagé vörös, melyen alul zöld, kék vagy csak kék csík van. Az alapszínekre tarka-barka virágok vannak

festve. A rózsza és a tulipán sohasem hiányzik, a többi virág különböző a gazdasszony ízlése szerint és változik a divattal, mert a virágoknak is van ám divatjuk. Alul a fehér oldalfalak elején egy tenyérnyi fekete csík fut körül, mely az agyagpadlót szegélyezi. A konyhában a két padka és fal alja kb. egy méternyi magassáig tiszta fehér. A konyha hátsó része, a padkától felfelé, hol a füst felszáll, koromfeketére van festve, de a konyhaajtóval szemközt levő fal vállmagassáig tiszta fehér. E fehér tér fölött van egy széles szalag, mely hasonlít a leírthoz. A szalag fölött a fal valami halvány színnel, okkerrel vagy világos barnával van festve, néha más színnel pettyezett. A konyha oldalfalai a fehér résztől föfelé vagy egészen kékek, vagy vannak más színű vízszintesen körülfutó szalagok is. Ez a színes alap tele van festve tulipánokkal és egyéb virágokkal. Rendesen alatt egy virágcserep van festve és ebben van a töve a mindenféle elágazó virágnak. Egyebet is festenek virágon kívül. A ház külsejét is festik. Az eresz alatt rendszeren van néhány arasznyi festett szalag. A ház homlokán is a falnak az alját fél méter magasan befestik kékre, barnára vagy más sötét színre. A fal felső szélén is mindig van egy keskeny virágos szalag. Az ablak közét is rendszeren festik. A festéket a boltban vásárolják. Az ügyes kezű asszony maga festi be házát. Aki nem ért a festéshez, az mással festeti napszámért és ételért. Eltart egy hétig, míg szabadkézzel kifestik az első szobát és konyhát. Eszközük ügyetlen kis ecset, ők kis meszelőnek hívják, melyhez a szórt a házőrző farkából tépik ki. A festés néhány évig marad szép. Uszódon is csinosan festenek, de már nem oly díszesen, mint Kalocsán és pusztáin. Foktón csak a konyhát festik, a szobában csak a padlást, azt is csak egyszínűre. Benedeken és Lakon (Géderlak) is csak a konyhát festik.”

Simonyi Jenő tehát már 80 évvel ezelőtt, mint elterjedt és virágzó népművészetet ismerteti a pingálást. A Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának értesítője pedig 1909-ben *Novák József* Lajos tollából közölt egy cikket, amelyben a szerző különösen Homokmégy falu népművészetét ismerteti. Kiemeli a szerző, hogy a magyar népművészetben a dekoratív falfestés ilyen hatalmas méretekben csak a legkritikábban szerepel. Megemlíti, hogy ez a vidék nagyszerű lehetett pingálás tekintetében. A nyomokat még itt-ott fellelhetni szerinte a szomszédos falvakban is, mint Géderlak, Szentbenedek, Uszód, Foktó és Bátya községekben, amelyek már a haldokló fényről tanúskodnak, alig-alig felcsillámló népművészeti emlékeikkel. Szerinte Homokmégy község az, amely a már letűnt hatalmas és mindenben sajátos népművészetet a maga páratlan és teljes pompájú díszében elébünk állítja. Homokmégyről ezeket írja:

„A legszembeütőbb első pillanatra a házak *cifrittós* homlokzata. Minden házon van egy széles friz az ablakok fölött és közvetlenül a padlás alatt kívül, amely a legeredetibb és színben pazarul népies ornamensek változatos sorozatából áll. Sajnos, már itt is sok van patronirozással készítve. Nagy számban találni azonban még a kézi festésű *cifrittós* házakat, miket leányok és menyecskék festegetnek bámulatos ügyességgel és csak úgy fejből — így mesélték nekem — *piktorolnak*. A legügyesebbekkel, kiket nagyon sok helyre hívnak piktorolni, meg is ismerkedhettem. Ezek névszerint: *Mátos Boris*, *Szele Treszka* meg *Dongó Julis*. Utóbbit éppen munkálgatás közben sikerült látnom, amikor a volt bíróné házát pingálgatta, a pemzlivel, mert a piktorolás már itt-ott megkopott. Nem győztem bámulni azt a kifejtett rutint, azt a nagyarányú motívumkészletet, mellyel ez a leány rendelkezett. Csak úgy írta egymásután a szebbnél-szebb ornamenseket, amiket sehol, semmiféle mintalapon eddig legnagyobb részt nem láthattunk. Soha két formát nem használnak, ha elő-

fordul is ez olykor-olykor, színben okvetlenül más lesz az, mint az előbbi, sőt egy-két levéllel több vagy kevesebb lesz rajta, aszerint, amint a dekorálandó hely kívánja vagy engedi. A homokmégyi népnek épp oly nagyszerű rutinja van, épp oly csodásan ősi és originális motívumai vannak, mint a régi görög fazekasoknak. De a homokmégyi nép művészete nemcsak az ornamentikában merül ki. Számatlan esetben ábrázolnak madarakat is, sőt figurális dolgokat is, miket nagyszerű stílzálás, erősen egyéni felfogás és az a naiv bájoság jellemez, mely olyan szimpatikussá teszi a néplélek bármilyen téren való megnyilatkozását.”

Legáltalánosabb motívumuk a rózsza. Ezt mindenféleképp variálják és találóbbnál-találóbó névvel illetik. Ilyenek: a rúzsabimbó, leveles rúzsza, csillagos rúzsza, szives rúzsza, ágas rúzsza, koronás rúzsza, pöttyös rúzsza, püles rúzsza (a püle lepkét jelent), aszerint, hogy a rózsza kiképzésénél milyen motívumokat alkalmaznak. Használatos és eredeti díszítési elemeik továbbá a liliomok, nefelejts, cseresznyeszem, cseresznyeág, akácvirág, szarkaláb, lenvirág, csörgetővirág, szilvaszem, tulipán és pünkösdi rózsza. Motívumaik száma és variációja sok ezerre rug és nagyon is egyéni alakokban jelentkezik.

A festéssel, mint díszítő művészettel találkozunk még a régebbi bútorokon, aminők az első szobákban az asztal körül levő sarokpadok, továbbá tulipános ládák, székek, padkák és tálasok. Ezeknél a festést vagy a síma felületre, vagy a tárgyakon faragással kiformált mélyített mintákra alkalmazták. A díszítő művészetnek ez a nagyszerű ága is kezdett már veszendőbe menni, amikor a mentő munkálatokat a kalocsai földműves ifjak bevonásával 1930-ban megindítottuk. Sikerült Kalocsán és környékén Gábor Lajos segítségével a még élő pingáló asszonyokat felkutatnunk és újból munkára serkenteni. Arra buzdítottuk őket, hogy az esetet vegyék újra kézbe, hagyják el a mustrákon látott mintákat s folytassák a festésnek azt a módját, amelyet fiatal leánykorukban gyakoroltak, vagy valaha öreganyjuktól láttak. Közreműködésünk folytán az ügyeskező piktorasszonyok megbízatásokat kaptak Kalocsán, Budapesten és az ország számos más helyén, ahol előszobákat, falrészeket, csárdákat, vendéglői éttermeket festettek ki a Kalocsa vidéki piktura pompázatos színeivel. Ezenfelül saját lakásaikban is újra kezdték a festést gyakorolni. Művészek és iparművészek bámulva álltak meg a pingáló asszonyok ügyessége, tökéletes rajzkészsége és a színek összeválogatásában mutatkozó nagyszerű harmóniaérzeke előtt, amint minden nélkül tisztán fantázia után csak úgy fejből a legszebb, legszinompásabb virágokkal festették tele a szobák, helyiségek falait. Így sikerült a figyelmet a Kalocsa vidéki piktorolásra felhívni s annak magas népművészeti értékét a művészi körökkel is elismertetni. 1937-ben a párisi kiállítás magyar pavilonjának tervezője is lent járt Kalocsán és Homokmégyen és az itteni piktorolást olyan kiválónak találta, hogy a magyar pavilon egyik szobájának falait kalocsai asszonyokkal festette ki.

Leghíresebb pingáló asszony a közelmúltban: *Peák Pöre* (Erzsébet), ez a lélektani csoda, aki fiatalabb korában hímes virágokat varrt vászonra s csak 48 éves korában kezdett festeni, de olyan tökéletesen, hogy motívumainak sokféleségét és eredetiségét, továbbá pazar színezését és kompozícióját mindenki megbámulta. Ő maga ezt akként meséli el, hogy, mint kiváló kézimunkázót Gábor Lajos a festésre is bízta. Nem bízott azonban magában, és nem mert ecsetet venni a kezébe, míg egyszer álmában a festéssel vesződött és ujjával mintákat frogatott. Másnap az álom hatása alatt próbát tett s egyszerre úgy kezdett festeni papírlapra, hogy akik mintáit meglátták, bámulatba estek. Kiváló pingáló asszonyok, leányok

még: *Vacsorás Boris, Szigeti Julis, Bálint Julis, Peák Boris, Török Gizella, Kővágó Mária, Monostori Tóth Margit, Pucok Julis, Török Mária, Cselik Rozália, Vékony Örzse*, akiknek kezemunkáját a kalocsai és környékbeli házakon csodálhatjuk.

A piktura alkalmazást talál még az itt divatos agyagiparban, amikor a fazekas, vagy itteni elnevezés szerint gölöncsér a koronggal kimunkált agyagedényt kalocsai stílusú virágokkal és egyéb mintákkal díszíti és aztán az edényt kiégeti. Ilyen jó nevű gölöncsér volt *Deák Lajos*, aki régi kalocsai fazekes családból származik és szépformájú agyagedényeket készített. Kiválóan fest ma is, már kiégetett mázas cserépedényekre remek mintákat a szakmári *Kovács-Panna*, ki mint íróasszony is elsőrendű, s régi paraszti hagyományok őrzője a kiíró művészetben. A kalocsai fazekas és korszos ipar egyébként több százados múltra tekint vissza. Már 1549-ből vannak adataink, hogy kalocsai fazekasok edényeket vittek a foktői révén át dunántúlra s török pénzben 3—5 akcese vám és révilletéket fizettek az átkeléskor.

A kézimunka

A Kalocsa vidéki népművészet harmadik ága a kézimunka. A parasztházakban fellelhető régi fényképeken s a városi múzeumban látható kézimunkák azt mutatják, hogy eleinte a hurkolást (ők singölésnek mondták) alkalmazták vánkoshéjjakon, ingujjakon, kötényeken, terítőkön, szoknyaszéleken, és pedig olyképpen, hogy a mintákat ezekre a darabokra ügyes kezű asszonyok ráírták s a himző asszonyok fehér vagy színes fonállal kivarrták. Itt az egyes motívumok elnevezése épp oly karakterisztikus és zamatos, mint a festetteké, sőt sok motívumot megtalálunk amazokból a singölésben is, de csak mint bizonyítékát annak, hogy a Kalocsa vidéki nép mindig mesés izléssel alkalmazkodik ahhoz az anyaghoz és technikához, amellyel éppen dolgozik. Kerek rúzsás, hosszú rúzsás, szíves, szilvamagos, koszorus, szőlőfejes, szederindás, bekötött likas, ötvenlikas, stb. mintákat írnak vászonra és azokat kivarrják. Minél módosabb a leány, annál gazdagabb és drágább minták szerepelnek kelengyéjében. A singölésen kívül a himzést is igen régen alkalmazták és pedig kétféle módon. Régebben az író asszonyok által a vászonra írt mintákat különféle színű pamut vagy cérna felhasználásával száröltéssel kivarrták s így a minta belseje üresen maradt. A művészi ihlet azonban rávezette őket arra, hogy az írt virágszirom sokkal szebb kitöltve, mint üresen, s megkezdték az ún. töltött varrást. A lelkükben ébredező tehetség azután gyorsan kibontotta szárnyait s művészetük az utóbbi évtizedek alatt alig követhető gyorsasággal lendült fel a tökéletesség mai fokára.

A kiíró és himző művészet is kezdett veszendőbe menni, mikor Gábor Lajos szakértő munkatársaival kezébe vette az ügyet, s nagy anyagi áldozattal mentésére sietett a veszni induló népművészetnek s leseperte arról a rárakódott idegen dudvát. Az ügyes író asszonyok rajzfüzeteket kaptak, hogy azokba írják bele, a régi nyomokon indulva, szép és eredeti mintákat. Ezek a minták aztán megjelentek a kötényeken, pruszlikokon, ingvállakon, kézelőkön, ingeken és ezek szépségét látva a leányok és leányok újra visszatértek a himzett kézimunkák csináltatásához.

Himzéseikben rengeteg virág szerepel stilizált formában, ezek közül az ismertebbek az ő elnevezéseik szerint a következők: kék konkó, csillagvirág, bodzavirág, piripara, sarkantyucska, búzavirág, ibolya, útiszekfű, bógánckóró, tányérrúzsza (napraforgó), lenvirág, georgina, orgona, kenyérbéltű virág, mályva, nefelejts, szarkaláb, bazsarúzsza, kákavirág, vízi-

tündér (tavirózsa), iglicevirág, búzakalász, folyókavirág, stb. Ezeknek a virágoknak színét a következőképpen határozzák meg: tulipiros, csertői piros, libazöld, kislibazöld, kislibasárga, testszínű, hupikék, vadgalambszín, pörköltbarna, lángszín, répapiros, paprikaszín, orgonakék, szegénypiros, menyasszonypiros, égszínkék, írgysárga stb.

Népünk himzői általában a tüzes, ragyogó színeket kedvelik, amiket kizárólag vászonra vagy gyolcsra hímeznek. Motivumaikat rendkívül bájos jobbra-balra hajlás jellemzi, ami kiskosárkából vagy nemzeti színű szalagcsokorból indul ki. A díszítő elemek ismétlését nem kedvelik, minták éppen ezért rendkívül könnyedek s színeik a rétek és kiskertek üde bájával hatnak. Hogy a színek sokfélesége ellenére sincs művészetükben diszharmonia, ez azért van, mert a színek összeválogatásában tanító mesterük a természet, a rétek és mezők virágainak színpompája.

A kaloccai kézimunka úgy készül, hogy az író asszonyok fehér gyolcsra vagy vászonra írják ornamenseiket. Ez a szó, hogy „írják”, igen találóan fejezi ki azt a rajzkészséget, amellyel a földműves író asszonyok rendelkeznek. Bármily nagy is a díszítendő felület, az anyag többszöri összehajtásából keletkezett vonalak elegendő segédeszközök a kiíráshoz. Ceruzával még egy-két irányjelző vonalat húznak, aztán tintába mártott üvegtollal megkezdik a kiírást. Nem csinálnak előre tervet, és mégis oly csodálatosan írnak tele egy-egy felületet; különböző, de harmonikus mintákkal, hogy azok kompozíciója tökéletes. Bámulatos a rajzkészségük.

A himzést ágyneműn, asztalterítőkön, kendőkön, függönyökön, lepedőkön, saját ruhájukon, kötényen, pruszlikon, ingvállon, ingen, réklin alkalmazzák s így jön létre a gyönyörű szép kalocsa népviselet, amely Kalocsán s a belőle kirajzott községekben: Szakmáron, Homokmégyen, Öregcsertőn, Drágszállás s a hozzájuk tartozó szállás csoportokon, valamint bizonyos eltérésekkel Géderlak községben is fellelhető. Itt megjegyzem, hogy ezek a himzett ruhák nem mindig a legünnepelesebb alkalmakkor vannak használatban. Vasárnap délutánokon, táncmultságokon, piacokon, vásárokon, főleg tavasztól őszig szeretik azokat viselni. A Kalocsa vidéki népművészet szépségére jellemző, hogy a harmincas években egy író „a fény népművészetének” nevezte azt. Csakugyan napsütésben, vagy esti világításban színpadon a fehér alapra himzett minták a maguk ezernyi virágával s a színes szoknyák rendkívüli módon érvényesülnek, annyira, hogy sokan a Kalocsa vidéki népviseletet tartják, az ország legszebb népviseletének. A dunamenti községek népviselete Géderlak kivételével nem oly színpompás, mint a kaloccai.

Itt felsorolom néhány kiváló íróasszony és leány nevét: *Király Ilus*, Kalocsa város legrégibb és legkiválóbb íróasszonya, akinek művészi mintái a városban és a környéken messze elterjedtek; *Pirisi Julis*, *Vörös Maris*, *Zsubori Veronka*, *Kovács Anna*, *Cselik Rózsa*, *Iván Julis*, *Csanádi Mária*, *Tapolcsányi Margit*, *Árvai Tera*. A himző asszonyok és leányok nevét igazán bajos lenne kimerítően felsorolni, mert a hurkolást és himzést minden valamirevaló falusi asszony és leány érti. Kétségkívül a legkiválóbb volt közöttük a szakmári *Szabadi Boris*, ez a nyomorék leánya, akinek művészete messze kiemelkedik a többieké fölött. Főleg a fehér tücsipkében remekelt s a mintákat bámulatos tökéletességgel, leheletszerű finomsággal tudta a vásznon kihozni. A testi fogyatkozásért ezzel a magas művészi képességgel kárpótolta őt a Gondviselés.

Nem kétséges, hogy a himzés technikáját, fogásait falusi népünk a múlt és előző században a felsőbb osztályoktól vette át, sőt a paraszti ruhák egyes darabjait is, de azokat saját izléséhez, felfogásához, pompasze-

retetéhez idomította mesés könnyedséggel. A ruhák németes nevei is igazolják ezt, pl. pruszlik (Brustkleid), vizikli (Visitkleid), vasalt nyakfodor (krézli), mellény (lajbi), selyem vagy bársony öltike (Unterzug). Az ilyen átvételt egy német etnográfus „alacsonyabb rétegbe jutott kultúrkinccs” kifejezéssel rögzítette, mint műszóval.

Még 1936—38-ban jelent meg a *Kalocsavidéki népművészet és népszokások* című munka, Gábor Lajos tollából, ugyancsak az ő szerkesztésében indult meg 1939-ben a *Magyar Népművészet* című havi folyóirat, amely hat évfolyamot ért meg. Ezek kitűnő források ahhoz, hogy a még fellelhető tárgyak rendszerezésével egy hívatott etnográfus Kalocsa vidékének népművészetét és népszokásait monográfiában tudományos készültséggel feldolgozza.

A háborús évek a népművészet fejlődését kétségkívül megakasztották, sőt a gyűjteményekben is károkat okoztak, a két évtizedes munka azonban nem veszett kárba. 1952-ben megalakult a *Kalocsai Háziipari Szövetkezet*, melynek alapját részben tagdíjak, részben a 30.000 forintos állami támogatás vetették meg. Tagjainak száma ma a városból és környékéről 800—900-ra rug, akik számára csaknem állandó munkát tud biztosítani. Dolgozói közül többen kiváló munkájuk jutalmául a „népművészet mestere” címet kapták, 600 forint havi díjjal, varrók 300—1000 forintot is keresnek havonta.

Legkiválóbb tervezője ma a háziipari szövetkezetnek *Király Ilus* író-asszony, kinek motívumkészlete és kompozíciója bámulatos. Jeles tanítványai: *Zsubori Veronika* és *Pirisi Julis*. Kitűnő íróasszonyok még: *Kővágó Mária* és *Szabó Ilona*. A falfestésben említést érdemel *Kővágó Mária* és *Török Gizella*. Előbbi a múlt évben Moszkvában keltett bámulatot remek festésével, utóbbi Itáliában szerepelt s a műértő olaszok is megbámulták pingálásait. Megjegyzem, hogy az itteni szokás szerint emlitem leány néven őket, bár legtöbbjük férjes asszony, vagy özvegy.

A kalocsai kézimunka a háziipari szövetkezet, illetve az országos háziipari központ útján bevonult a világpiacra is és jelentős keresetet nyújt tagjainak. A brüsszeli kiállításon sok 10.000 darab kézimunka kelt el. Jelentős a szállítás Franciaországba is. Van ott egy kereskedő, aki minden vevőjének egy kis kalocsai kézimunkát ad ajándékba. Szállítások történtek már Amerikába, Afrikába, sőt Mongóliába is. Az ötvenes években színes film is készült a kalocsai népviseletről „Virágos Kalocsa” címmel, amely az ország filmszínházaiban nagy tetszést aratott.

Hosszas fáradozás hozta meg így évek múltán áldásos gyümölcsét népművészeink és hazánk javára.

*

Katolikus hitünk szerint minden szépnek elgondolója, őstípusa maga a Teremtő. Az ő gondolataival van teleszörva a nagy mindenség. Az ő szépsége nyilatkozik meg a bársonyos virágszirmokban, melyeknek sok millió alak- és színváltozatát pazar kézzel szórja évente a téli álomból ujjongva ébredő kikelet. Az ő teremtő erejének egy szikrája dolgozik azokban az ihletett emberekben is, akik a szépet nemcsak nézik, hanem meg is látják, át is élik s pikturában, faragásban, kézimunkában szemléletesen elénk varázsolják. A hívő ember amikor elmereng a vonalak és színek harmóniáján, amelyek művészi kompozícióval egybefogva egy gondolatot, érzést, eseményt, tárgyat, sejtelmet rögzítenek meg az elmúlás tovatűnő tengeréből, akkor visszakövetkeztet magára az isteni lényegre, amely ősforrása összes szépségeinknek.

BARTÓK NAGYSÁGA

A közhelyesen hangzó címért részben a nemrég elhunyt jeles Mozart-kutatóra, Alfred *Einstein*re hárul a felelősség. Ő írt könyvet a zenei nagyságról (*Grösse in der Musik*), telve igen gondolatébresztő szempontokkal. Írása sok vitára adott okot. Valóban nem is könnyű feladat időtálló ítéletet alkotnunk egy-egy zeneszerző nagyságáról. Sőt a legtöbb zenei nagyság nemcsak időben, hanem térben is viszonylagos. A mi *Erkel* Ferencünk elsővonalbeli nagysága magyar zenei vonatkozásban kétségtelen, *Smetan*é is a cseheknél; ámde ha egyetemes mértékkel mérünk, már egyáltalán nem jut nekik hely a legnagyobbak között. *Liszt* Ferenc esetében viszont mintha fordítva állna a dolog. Magyar zeneszerzői nagyságrendjéről — nem magyarságáról! — lehet némi vitának helye, egyetemes értéke és roppant jelentősége azonban bizonyos, sőt egyre tisztábban áll előttünk. Éppen *Bartók* Béla volt az, aki a tisztánlátást mindkét szempontból jelentősen segítette részint a legilletékesebb módon, *Liszt* művészi kezdeményezéseinek továbbépítésével, részint a legilletékesebb helyről, a Magyar Tudományos Akadémia előadó asztalától.

A *Liszt*—*Bartók*-évvé nyilvánított 1961. esztendőben nagyon is időszzerű feladat *Bartók* nagyságát tenni vizsgálódás tárgyává, mégpedig honi és egyetemes összefüggésben egyaránt. *Bartókról* természetesen mint alkotó művészlől beszélünk. Nem mérlegetjük világjáró zongoraművészként aratott sikereit, és nem kívánunk részletesebben szólni tudományos nagyságáról sem. *Bartók* ugyanis, mint eléggé köztudomású, a zenei néorajz-tudománynak elismerten pártját ritkító szakembere volt mind kutatásainak kiterjedt voltát tekintve (gyűjtött és tanulmányozott magyar, szlovák, román, rutén, arab, török és délszláv népzene), mindpedig gyűjtő, lejegyző és osztályozó módszerének tökéletessége és az általa elért nagyjelentőségű eredmények miatt is.

Bartók emberi nagyságának értékelése már közelebb vinne tárgyunkhoz, hiszen egy remek életmű gyökereinek és hátterének feltárásával volna egyértelmű. A forrásanyag egy részének kiadatlansága miatt ma még nem alkothatjuk meg a teljes képet, de az eddigiekből is egy tiszteletet parancsoló rendkívüli egyéniség körvonalai bontakoznak ki. Szó sincs természetesen arról, hogy *Bartókot* „szentté avassuk”; ez különben igen nehezen menne *Mozart* és *Beethoven*, *Liszt* és *Wagner* esetében is, nem szólva a képzőművészet, az irodalom vagy a politikai történet akárhány nagyságáról. A nagy ember korántsem minden szempontból nagy; de ha valamiben igazán az, akkor hegyként magasodik a mi törpe embervoltunk fölé. Így vált például *Ady* Endre — megdöbbenően tiszta sors- és problémalátásával — magyar voltunk egyik legnagyobb tanítójává. *Bartókot* sem szükséges egyéniségének minden oldaláról tekintve csodálatra és követésre méltó eszményképpé magasztosítanunk. Embervoltának adóját kétségtelenül ő is megfizette. Nagysága mégis tagadhatatlan.

„A nagy emberek koruk hatványkitevői”, — írja *Victor Hugo*. *Bartók* valóban hatványozottan élte és szenvedte át önmagában — és műveiben — azt a világot, amelyben élnie rendeltetett. Annál is inkább, mert az elvek embere volt. Rendíthetetlen szilárdsággal haladt tovább felismert művészi és tudományos hivatásának útján akkor is, amikor itthon hazáárulással, külföldről pedig magyar részrehajlással vádolták érte. Mellétekintetet nem ismerő kérlelhetetlen igazságtisztelete, felháborodott haragja minden embertelenség iránt, legjobb értelemben vett hazafisága és

ugyanakkor emelkedett humanitás-eszménye *Beethoven* mellé állítják. Ahítatos természetérzése, a legparányibb élő iránt is megmutatott féltő gyöngédsége *Asszisi Szent Ferenc*ével mérhető össze. Bizonyosságul elegendő elolvasnunk *Agatha Fassett* megható könyvét Bartók amerikai éveiről, amely a közelmúltban magyarul is megjelent.

Bartók zeneszerzői nagyságát próbáljuk meg először negatív módon, a helytelen értékmérők kizárásával megközelíteni. Első ezek között a művek száma. Bartók alkotó műhelye kétségtelenül sokat és sokfélét termelt. Száznál több műve között van hegedű szólószonáta, sok-sok zongoradarab, köztük egy nagy szonáta, egy igen jelentős szvit (op. 14.) és számos egyéb töbttételes alkotás; továbbá mintegy nyolcvan dal (köztük ötvennél több népdal-feldolgozás); nyolc különböző sorozat kórusmű; igen változatos kamarazene: így hét vonósnégyes, két szonáta és két rapszódia hegedűre és zongorára, egy trio zongorára, hegedűre és klarinétra („Kontrasztok”), végül egy nagy szonáta két zongorára és két, különböző hangszerekből összeállított ütőszólamra. Tíznel több nagyszabású zenekari műve mellett írt még egy rapszodiát zongorára és zenekarra, három zongoraversenyt, két hegedűversenyt és egy brácsaversenyt. Ezekhez csatlakozik nagy kantátája énekszólokkal, kórusral és zenekarral, valamint három színpadi műve. Jelentős művészi tartalmú oktató szerzeménye a 44 duó két hegedűre és a 153 darabból álló Mikrokozmosz: zongoramuzsika a kezdet legkezdetétől a virtuóz igényű bolgár ritmusú táncfantáziáig.

A művész nagysága azonban nem termelékenységet jelent; ez a szorgalmas epigonok, a tömegizlés felszínes kiszolgálói, a piacra dolgozó zenei üzletemberek sajátsága is lehet. *Bach* egyáltalán nem azért nagy a templomi zenében, mert szinte hihetetlenül sok orgonaművet vagy vallásos kantátát alkotott. *Händel* sokkalta több operát szerzett, mint oratóriumot, mégsem azok miatt áll a legnagyobbak között. *Debussy* és *Ravel* egyetlen vonósnégyessel, *C. Franck* egyetlen hegedűszonátával és egyetlen szimfóniával emelkedett a műfaj nagy mesterei közé. *Schubert* mintegy félezer dalt komponált, de közülük alig tucatnyi is biztosítaná már a szerző halhatatlanságát.

Már többet jelentenek, de még mindig nem feltétlenül a nagyság fémjelzői a sikerek, kitüntetések és a megtisztelő megbízások. Bartóknak valóban bő része volt sikerekben. Kossuth-szimfóniáját a nagynevű Wagner-karmester, *Richter János* egy hónappal a budapesti bemutató után már Manchesterben vezényelte. Az I. szvitet *Ferdinand Löwe* Bécsben mutatta be, a húros és ütőhangszerekre írt *Zenét* Bázelen *Paul Sacher*, a Cantata profanát Londonban a BBC zenekara és kórusa. Az I. és a II. zongoraverseny szintén nem itthon hangzott el először, hanem Frankfurtban *Furtwängler*, illetve *Rosbaud* karmesteri pálcája alatt, a II. hegedűverseny pedig Amsterdamban *Mengelberg* vezényletével. A csodálatos mandarin Budapestet megelőzve Kölnben és Firenzében került színre. A zongorarapszódia Párizsban, a Rubinstein-émlékversenyen elismerő oklevelet kapott. A III. vonósnégyest a philadelphiai Musical Fund Society 6000 dollárral, kamarazene-pályázatának első díjával tüntette ki. Az I. szvitért a Kisfaludy-Társaság az 1935. évi Greguss-jutalmat ítélte oda (Bartók azonban visszautasította a 24 évvel megkésétt elismerést). A Táncszvit Budapest székesfőváros megbízására készült; a Divertimentót *Paul Sacher* bázeli karmester rendelte meg, és egyúttal pazar kényelmű zavartalan munkalehetőséget biztosított Bartóknak a svájci Saanenben. A Kontrasztokra a hírneves amerikai jazz-klarinétos, *Benny Goodman* adott megbízást, a zenekari Concertóra — 1000 dollárral — *Serge Koussevitzky*, aki

aztán személyesen vezényelte a bemutatót. A hegedű-szólószonátát Yehudi Menuhin rendelte (10.000 dollárral), a brácsaversenyt William Primrose, a világhírű mélyhegedű-művész.

Külföldi hangverseny-műsorokon mindmáig meglepő gyakran találkozzunk Bartók nevével. Talán ő a leggyakrabban játszott modern szerző. Nagy alkotásait kitűnő lemezfelvételek terjesztik jobbnál jobb előadásban; hogy egyebet ne említsünk, a huross és ütőhangszerekre írt monumentális Zenét hallgathatjuk Herbert von Karajan, Rafael Kubelik vagy Reiner Frigyes tolmácsolásában (hazai felvételen még csak most kerül forgalomba). Mindez magában véve mit sem mondana, mert a divat még nem jelent nagyságot. A Bartók-kultusz azonban nem divathősnek szól. Bartók még nem volt divatos, és már nem lesz az. A közönség idősebb nemzedékeinek ízlése Beethovenen, Wagneren és Brahmszon nevelkedett; megértő képességük általában csak Richard Strauss és Respighi merész-segéiig futja (nekik is inkább csak megbocsátanak egyet-mást). Ez a közönség idegenkedik Bartóktól, és zenéjét bántóan rosszulhangzónak, mértéktelenül túlhajtottnak vagy teljességgel érthetetlennek tartja. Az avantgardista ifjúság viszont, amely egyre növekvő számban rajong — nálunk is — a konkrét és az elektronikus zenéért, ma már Varése és Koenig, Boulez és Stockhausen művészetében találja meg önmagát, Bartókot pedig klasszikusnak, a hagyományok szigorú őrzőjének tekinti. Életműve iránt csodálattal adózik, de a haladás útját már nem nála keresi.

Az alkotó művész igazi nagysága voltaképpen nem is egyértelmű fogalom. Vannak először is nagy újítók, akik kitörölhetetlenül beírják magukat művészetük fejlődéstörténetébe, és a nyomukban járókön át tovább hatnak még akkor is, amikor a saját műveiket már nem bámulja a világ. Mindmáig akadnak még Franciaországban is, akik vitatkoznak arról, hogy Berlioz nagy alkotásai valóban remekművek-e. De az új, amit hozott: a szimfonikus költemény, a vezérmotívum-technika, a nagyzenekari hangtömeg- és színhatások végletes kiaknázása megtermékenyítette Liszt és Wagner művészetét, ott él még Debussy zenekarában is, és R. Strauss, Sztravinszkij vagy Respighi elképzelhetetlen volna nélküle. Viotti hegedű-pezése, a nagy francia forradalom muzsikusaianak: Gossecnek, Méhulnek és Grétrynek hangvétele önnönmagán túlnöve él tovább Beethoven alkotásaiban. Ugyan ki hallotta közülünk Erich Satie-nak csak egyetlen szerzeményét is? Nem egy kortársa kimondottan pojácának minősítette a „Körteformában írt darabok” bohókás szerzőjét. Mégis elgondolkodtató, hogy ez az ember nem kisebb alkotók ihletője lett, mint Ravel, Honegger és Milhaud.

A művészi nagyság másik változata a mondanivaló nagysága. Vannak nagy átélők és átéletők, akik megosztják velünk saját gazdag benső világukat. Szinte az eleven testükben-vérükben részeltetnek, hogy a művészetükkel való találkozás magasabbra emelkedést, emberségben való gyarapodást, klasszikus értelemben vett katharizist jelentsen a világnak. Ilyen például a négy utolsó szimfónia Mozartja, a IX. szimfónia Beethovenje vagy a nagy C-dúr szimfónia Schubertje. Műveikkel szemben mit sem számítanak a céhbéli esztétika esetleges kifogásai. Hallgatnunk kell őket, és élnünk kell belőlük! Ha egy időre netán ki is mennének a divatból, biztosra vehetjük, hogy jövőendő korok fiai ismét felfedezik, és zarándokolnak majd hozzájuk, mint Bach passióihoz.

A művészi nagyság harmadik típusa a nagy formaépítőké. Javarészt a saját koruk és elődek közhasználatú anyagából, a bárkinek rendelkezésre álló hangzaskincsből formálnak mesteri apróságot, vagy emelnek hatalmas zenei építményeket. Alkotásaik nagyszerűségének titka a leg-

szorosabb értelemben véve zenei. Nem szavakkal elmondható tudattartalom, amely a művet platóni idea módjára megelőzi, tehát amelyre a mű visszamutat, hanem inkább arisztoteleszi entelecheia, amely a művet egybefogja, alakítja és élteti, tőle elválasztva nincs is értelme. *Corelli* és *Vivaldi* koncertói, *Bach* fűgái, brandenburgi versenyművei, *Haydn* szimfóniái mindennemű irodalmi program vagy lélektani magyarázat nélkül önmagukból érthetők. Más „értelmezést” nemcsak szükségtelennek, hanem eleve gyanúsnak és bántóan erőszakoltnak érzünk. Az ilyen „abszolút zenei” remekművek persze korántsem üres formalista szerkesztmények. A mű tökéletes szövése és magával ragadó sodrása a gazdag élet élményét adja. Minden dallamcsírához, minden ritmusképlethez, a hangzatok minden egymásutánjához a hiánytalan tökéletesség élvezete kapcsolódik a hallgatóban. Annak számára pedig, akinek érzéke van a hangzó felszín mögötti harmadik dimenzió iránt, szerzői szándékoltság nélkül is sok mindent elárul a zene az alkotó énjének mélyebb rétegeiről, eszményeiről, problémáiról és korához való viszonyáról.

A zenei nagyság három bemutatott típusa persze nem afféle három doboz, amelyek valamelyikébe minden jelentős alkotó beskatulyázható. Határfogalmakról van szó. Közöttük rengeteg átmenet adódhat a valóságban. Inkább három pólusról beszéljünk tehát, amelyek erőterébe minden zenei nagyság belétartozik úgy, hogy inkább az egyik pólushoz vagy a másikhoz vagy a harmadikhoz áll közelebb.

A magyar olvasó bizonyára meglepődik, ha Bartók zenei arculatán legkevésbé a vakmerő újítók vonásait fogjuk felfedezni. Itthon felforgatónak, zenei forradalmárnak képzelték. Német tájékozottságú közönségünk és zenész szakembereink R. *Strauss* modorában látták a modern, sőt a legmodernebb zenei irányt. Nem tudták mire vélni, hogy valaki nem Bécs, Weimar és Beureuth, hanem Párizs felé veti tekintetét, és azon a másféle zenei nyelven próbál beszélni, amelynek ott *Debussy* és *Sztravinszkij* már polgárjogot szereztek. *Debussy* sajátos világa: a diatonikus, de se dūr, se moll, továbbá az ötfokú meg az egész-hangközű hangsorok, a kvart-hangközökből felépített akkordok, az újszerű színező és felhang-harmóniák, a szabadon tovaáradó, a pontos ismétlődéseket kerülő lazább szerkesztésmód idehaza megdöbbenő újításként hatott; ugyanígy *Sztravinszkij*nek a primitív népi vadságot a barokk concerto könyörtelen ritmuslogikájával párosító hangvétele. Műveltebb társadalmunk még a saját népünk zenei anyanyelvével sem volt tisztában, különben sokkal közelebb került volna ahhoz is, amiről mint értelmetlen újításról hallani sem akart. Jellemző, hogy 1926-ban — *Kodály* Hány Jánosának operaházi bemutatójakor — szokatlan hangsora miatt hamisnak ítélték a „Tiszán innen, Dunán túl...” kezdetű parasztdalt, noha azóta már a szép magyar dallam mintapéldájaként hallgatjuk és énekeljük. Még nagyobb értetlenségbe ütköztek persze a hazai román vagy szlovák népi zene érdekességel, amelyeket Bartók felfedezett, és szintén megpróbált műzenei síkra vetítve megszólaltatni és népszerűsíteni. Párizsi tájékozódása ellenére sokkal inkább itthon volt Magyarországon, mint a zenei németséggel beoltott itthoniak. Bolondnak tartották, amikor felkavarta a honi holt vizeket, és I. szvitje *Strauss* Richard-i hangzásvilágának és csárdászó magyarságának hátatfordítva érthetetlen makacssággal kezdett komponálni „csúnya zenét”.

De vajon igazán és elvszerűen csúnya-e? Igaz-e, hogy Bartók a „hangzavar és pokolzaj” énekese? Az eddig mondottak alapján eleve sem valószínű. Disszonanciát ír, ha indokoltnak tartja; de a legszűzibb ártatlanságú dallamokat, a legkristályosabb harmóniakat szólaltatja meg, ha úgy

kívánja a mondanivaló. Egyáltalán nem szükséges, hogy az utóbbiakra Bartók végső, „letisztult” amerikai alkotókorszakából keressünk példákat. Az „Este a székelyknél” közszeretben álló, áhítatosan szép dallama nem népdal, hanem Bartók saját leleménye! A fából faragott királyfiban már a kezdet varázsos harmóniaszövedéke és az első dallamos motívum megnyitja szívünket a mű meleg lírájának befogadására. A II. hegedűverseny csodálatos elindítása, az V. vonósnegyes Adagio moltó-jának Palestrina-harmóniai, vagy ugyanott az Andante-tétel megkapóan gyengéd befejezése önmagukért beszélnek.

Az elmondottak nem azt jelentik, hogy Bartóknak nincs saját hangja, egyéni zenei arca vagy kezdeményező bátorsága. Bartók például mérész hangszerelő, sőt tágítani is igyekszik az egyes hangszerek lehetőségeit. A hegedűjátéktól olykor negyedhangnyi hangköz-módosításokat kíván, máskor különleges pengetésmódokat, ismét máskor a vonó fájával előidézett kopogó játékot ír elő. Sokat kísérletezett ütőhangszerekkel, s a megtalált újszerű hatásokat szokatlan előírásokkal rögzíti műveiben. A Kontrasztokban két különböző hangolású klarinétot és két különböző hangolású hegedűt kíván, amelyeken a megfelelő hangszerjátékos felváltva játszik. Kétzongorás szonátájában a zongorák mellett még további 12 ütőhangszert alkalmaz a zongorahatás fokozása érdekében. Am újításai ellenére is bizonyos konzervativizmus jellemzi. Jelenlegi hangrendszerünkben még annyi kiaknázatlan lehetőséget lát, hogy belátható ideig nem tart szükségesnek a tizenkét félhangra osztott oktáva helyett egyéb, szűkebb hangtávolságú rendszerekre való áttérést. Ha kölcsönzött is *Schönberg* zenei nyelvéből, nem csatlakozott az osztrák zenei forradalmárnak atonális (az alaphang-vonatkozást kiküszöbölő) irányához. Bartók gondolkodásmódját saját bevallása szerint is igen sok szál kötötte a népi zenéhez, az pedig mindenkor tonális.

A művészi nagyság második pólusa felé tekintve meg kell állapítanunk, hogy Bartók az igen jelentős mondanivalójú mesterek közé tartozik. Színpadi műveiben a szövegkönyv megválasztása és a zenei megoldás egyaránt a szerelem lélektanának és metafizikájának mélyeibe világít be; erről más alkalommal már bővebben beszélhettünk.¹ Több művében újszerű természetlátomásait juttatja kifejezésre. „Az éjszaka zenéjére” gondolunk, mégpedig nemcsak az ilyen címet viselő, lenyűgözően szép zongoradarabra a „Szabadban” című sorozatból, hanem az éji csend hangjait vagy az éjszakába elsírt magányos emberi panaszt megszólaltató zongoraverseny- és vonósnegyes-tételekre is, továbbá a Concerto és a Zene lassú tételeire. A természet azonban — Bartók lelkén át figyelve — nemcsak titokzatos hangok és moccnások forrása, hanem csodálatos szépségű virágok kibontakoztatója is (pl. a Két kép I. tételében), máskor meg — nyugalmból kimozdítva — borzongatóan félelmes hatalom (a kétzongorás szonáta bevezetése, vagy az erdő zenéje A fából faragott királyfi-ban).

A szerelem és a természet élményei mellett a halál gondolatköre is ott szerepel Bartók mondanivalói között. Megint nemcsak a kifejezetten gyászzenének szánt darabokra gondolunk, amilyenek a Kossuth-szimfónia vége vagy a Marcia funebre a Négy zenekari darab-ban, hanem elsősorban arra a megdöbbentő haláltánc-látomásra, amely a zenekari Concerto II. tételében jelentkezik. Mintha egy régi metszetből lépne ki a dobot verő csontalak, aki a bevezető ütemekben útjukra indítja a táncoló párokat, a mindig duóban egymás után belépő különféle fúvóhangszereket — a megnyílt sír, a nehéz rezek szigorú koráldallama felé.

¹ Bartók színpadának eszmevilága és A fából faragott királyfi. *Vigilia* 1957. december.

Saját halálával a III. zongoraverseny lassú tételében számol le a zeneszerző. Írott bizonyíték hiányában, merő hangulati elemzés alapján is az az értelmezés látszott valószínűnek, hogy a szerző egy csillagfényes tiszta éjjelen az elmúlásról tündökölt, és megadással vállalja azt, amit a természet megfellebbezhetetlen rendje kíván.² Azóta Agatha Fassettnak említett könyvéből megtudhattuk, hogy Bartók valóban ezt a halálélményt kívánta utolsó zongoraversenyében megszólaltatni, és hogy valóban hosszú órákat töltött magányosan a csillagos ég szemléletében.

A népét aggódva szerető nemes humanizmusú művésznek természetesen hazája és a világ sorsáról is van mondanivalója. Lélekbe markoló dokumentum erről a vonós-zenekari Divertimento, amelyet a második világháború küszöbén, 1939 nyarán Svájcban alkotott. Meghökkenő címe („szórakoztató zene”) arra utal, hogy a világ felelőtlenül szórakozik, miközben indulásra készen áll a gyűlöletnek embert és kultúrát eltipró hadi gépezete. Elhangzik az intó szó: „Európa, vigyázz !” (I. tétel). A rákövetkező lassú tétel a nemzethalál látomása a hitleri embertelenség fojtó szorításában. Megnyílik „a sír, hol nemzet süllyed el”, zokogás és jajkiáltás hallik, magyar ritmusú jajveszékelés. De az utolsó szó mégsem a sötétlátás szava. A befejező tétel magyar táncforgataga bizakodás népünk életerejében: „De Tűz és Tűz, én ifjú testvéreim, ... az élet szent okokból élni akar !” (*Ady*). Bartók egész életművére jellemzőek ezek az optimista megoldások. Optimizmusát nagy mintaképétől tanulta, *Liszt* Ferentől, aki kínzó problémáiból rendszerint hatalmas orgona-harmóniákba, tehát Istenhez menekül, például a „Weinen, klagen ...”, a h-moll szonáta vagy a „Sunt lacrymae rerum” befejezésében. Ugyanezt a vigaszt adó szerepet töltik be Bartók művei végén a sodró erejű magyar táncfantáziák: hite a népben, egy eljövendő új világban, az egyszerű emberek testvéri egymásra-találásában.

Felemelő a Tánc-szvit mondanivalója is. Ez a mű a főváros születése napjára készült, Pest, Buda és Óbuda egyesülésének 50. évfordulója alkalmából. Amint a Duna hidjai egybekapcsolták e különböző múltú és jellegű városokat, úgy kapcsolja össze a szvitben az egymástól idegen, nyersen népi jellegű táncokat egy verbunkos-ihletésű, nemesen magyar visszatérő dallam (ritornell). Mi más ez, mint a beethoveni „Milliók ti, kart a karba !” jelszó, ezúttal magyar ajakról a Dunatáj népei felé kiáltva? Hogy Bartók valóban így érzett, azt nyíltan ki is fejti *Octavian* *Beu* román zenetudóshoz írt levelében (1931. jan. 10.).

A népi zene megismerésének önéletrajzi vonatkozásban döntő jelentőségű élményéről a *Cantata profana* tesz vallomást: A szöveg megválasztása maga is költői teletalálat. A román népballada szerint csak rá kell találnunk egy szép hídra, csak el kell indulnunk a csodaszarvas-nyomon, — és nincs többé visszatérés. A szarvassá változott fiú embertelenül ágas-bogas, agancsos koloratúrákkal teli énekszólamban utasítja vissza a hazatérésre csábító apai hívást. Aki a tiszta források vizét egyszer megízlelte, az nem kíván többé soha másból inni.

Messze idegenben töltött utolsó éveinek lelkiségét tárja fel Bartók a nagyzenekari Concertóban. A honvágnak gyermeki őszinteségű, meghatóan zokogó költeménye ez. Ám a finálé itt is derűlátó: a népi táncforgatag győz egy jazz-hangvétélű téma fölött; a kóda dacos rézfúvó-motívuma pedig — az utolsó szó jogán — mégegyszer-odakiáltja a világnak: Mégis élünk !

Az optimizmus mellett másik vissza-visszatérő alapszíne Bartók zené-

² Zarathustrától az Adagio religiosóig. *Vigilia*, 1955. december.

jének a gúnyolódás. Ezúttal nem a magyar ember jóságos humora, hanem inkább a francia és olasz lelkiségből ismert kíméletlen kipellengérezés, olykor egyenesen a keserű szarkazmus. Eleinte szintén önéletrajzi vonatkozása van. Bartók így reagálta le csalódását egy ihletően nagy, ifjúkori szerelmében. A több ízben (pl. a Tíz könnyű zongoradarab „Ajánlás”-ában) felbukkanó d-fisz-a-cisz dallamcsirát maga Bartók nevezi az eszménnyé magasztosított leány „vezérmotívumának” (A berliozi híres „idée fixe” is leánymotívum!). A mondott dallamcsira lesz az alapgondolata később a „Szeretóm tánca” című, gyilkosan gúnyos torzképnek (Ma mie qui danse, az op. 6. Tizennégy bagatell utolsó darabja). Szintén a leány motívumával indul az I. hegedűverseny; ajánlása is neki szolt. E művét azonban nem adta ki Bartók eredeti alakban, hanem a 2. tétel elhagyásával a „Szeretóm táncának” zenekari mását fűzte az 1. tételhez: az ideális arcképhez a torzat (Két portré, op. 5.). A görbe tükör illetén használatát szintén Liszt Ferentől tanulta, aki Faust témáinak torz változataiból alkotta meg Mefisztó zenei jellemrajzát.

A metsző gúny nemcsak kiábrándultságot jelez Bartóknál, hanem mélységes megvetését is minden embertelenség vagy álság iránt. Így teszi nevetségessé a tartalmatlan ál-művészetet és az üreslelkű ál-férfit a felcicomázott fabáb zenei rajzában (A fából faragott királyfi). Így kacagja ki a II. hegedűversenyben a verbunkos-veretű szép magyar dallammal szembeállított, természetellenes „Zwölfton-Musik”-ot, vagy a Concertóban a világváros szórakoztató zenei iparának silány termékeit, amelyeket Bartók a honvág্য kódében megnemesedő magyar cigánymuzsikával szembe- és így felel, ezzel a gúnyolódó fölényvel, a fasizmus és hitlerizmus öngyilkos katonásdjára a VI. vonósnyéves Marcia-tételében.

Nem lehet kétség aziránt, hogy Bartókot mindezekén túl a nagy formaépítők között is számon kell tartanunk. Hatalmas műveket alkotott tisztára a zenei tökéletesség igényével, minden irodalmilag közölhető eszmei program nélkül. Hajlama volt a monumentalitás, a felépítés nagyszerűsége iránt. Ez nála nem feltétlenül nagy terjedelmet jelent, hanem jelenti a részek arányát, szimmetriáját és a sokszerűségben érvényesülő egységet. Sok művét alkotta klasszikus szonátaformában, a régi mesterek imitációs, tématorlasztó és dallammegfordító technikájával, vagy *Beethoven* és *Liszt* módjára fúgaszerű részekkel. Szerkesztő és építkező géniuszának külön is említésre méltó nagy tettei: a hegedű-szólószonáta, az öt-öt tételes IV. és V. vonósnyéves, a két zongorára és ütőkre írt hatalmas szonáta és — amit első helyen kellett volna említenünk, — a szerénységéből nem szimfóniának nevezett „Zene húros-hangszerekre, ütőkre és celestára”. Ezt az utóbbi művet a zenei alapgondolat-adta egysége és a formaalkotás újszerűsége miatt *Liszt* Esz-dúr zongoraversenye mellé kell állítanunk, sőt inkább fölébe. Első tétele valóságos hyper-fuga, a második tétel: szonáta a fúgatémából nyert főgondolattal, a lassú tétel egyes szakaszai közt a fúgatéma részei töltik be a kötőanyag szerepét, végül a befejező rondó is a fúgatéma változataiból táplálkozik. Hasonlóan nagyszabású módon érvényesül a variáció-élv a II. hegedűversenyben. A lassú középtétel: téma hat, beethoveni értelemmenten vett változattal: a finálé pedig nem más, mint az első tételnek egyetlen óriás variációja.

Amint látjuk, Bartók életműve gazdag és értékes tartalmú, mélyen a lélekhez szóló világ. Nem véletlen, hogy napjaink egyik legkiválóbb Bartók-kutatója, a belga *Denijs Dille* katolikus szerzetespap. Örömmel rójuk le mi is az emlékezés, a tisztelet és a hála adóját Bartók Béla nagysága előtt. Méltó helye ott van a zeneművészet nagy B-i között: *Bach*, *Beethoven* és *Brahms* társaságában.

*A mennyezet barokk, mozgó csoportja
megtorpan és a Jóhírt füleli;
Isten küldötte fel a kőambóra
papját s a hangja: Krisztus-emberi.
Az Alfa és Omegának abécéje
hibátlan hangként száll szóttestben élve.*

*Nézd, néki két ambót adott az Isten,
két egymást néző kőmagaslatot;
az egyik szószék, ott ragyog Hirben,
a Szót idézi, mit Pál hallhatott,
s diákonusként, nézd, az ikerambón
a verses-zsoltárt zengi messzehangzón.*

*Az ambók szembenállnak, így szemeznek,
tanúk reá a katedrálisok,
s lám, mégis mindkettő szolgál az Egynek,
visszhangjuk: egy; kegyelmes nagy titok!
Igét zendít a szószék magasából,
És hüen jelzi, mit a Szép varázsol.*

*Csúcsivablakként — szembe néz a nappal —
az izzó kép ekkor színnel tele;
Míg máskor elmélkedni itt marasztal,
mint a belülvalóknak mécsese.
Zengjünk rá „A m e n t”, hisz’ bölcs szolgál hüen
a Jóhírben nem vét egy „i” betűt sem!*

Szabó Géza

LÁTTAM A CSODÁT

*Ma este láttam a csodát,
nagy csodáját a szeretetnek.
Szeretni kell a mostohát,
szeretni, akit nem szeretnek.*

*Sírnék, de ujjong a szívem,
Szelíd voltam a „rossz családhoz”,
akit nem áld meg senki sem,
legfeljebb gúnyol, vagy csak átkoz.*

*A meghajlott öreg cseléd,
fanyar vénlány, komor fiú:
annak hogyan is tetszenék,
ki még magára hiú.*

*Egyszerű voltam és vidám.
Ha kellett, komoly. Néha kedves.
Belül csodálkoztam: ni, lám,
eljutottam a szeretethez.*

*Csak néztem, hogyan haldokol
gyanakvó közöny, rideg sértés.
Arcukon kinyílt a mosoly
s a legszebb virág, a megértés.*

*„Jó, hogy eljött”. Kísért a bók.
A csillagok már mind kigyúltak.
S könnyen, vidáman, mint a jók,
nekivágtam az éji útnak...*

Hegedűs László

Alig gördült le a véres függöny, alig tértünk vissza faluról romos lakásunkba, rövidesen vendég jelentkezett az udvaron. Éhesen és esengve bámul reám kerek szemével akkor is, mikor megcélzom egy kővel. Félreugrik, vakkant egyet, és elszánt szomorúsággal néz tovább, mintha azt mondaná: — Majd meglátjuk, ki bírja tovább ?!

A gyerekek kunyerálnak: ne bántsam a kutyát, „mert olyan szomorú kutyaszeme van”, no és „megszólalásig hasonlít a Palló Jenci bácsi kutyájához”.

Jenci barátomat Dachauba hurcolták, ott pusztult el. Kis háza félig rom, lakhatatlan, családja elköltözött a városból.

— De mit adunk neki enni? — tör ki belőlem az ellenállás végső tartaléka. — Nyolc ember — nyolc gyomor. És akkor egy kutyát kilencedik gyomornak? Hisz látjátok, semmink sincsen! Csak dobáljátok azt a tolakodó ebet, ez érzi, hogy mi gyenge, kása-emberek vagyunk!

Nem dobáljuk, aztán slussz! Az a kutya marad.

Mélyített, érdes hang mondja ezt, a férfiaságot élvező öblösséggel. A Bányász, a legnagyobb fiú. Csak ő mer lázadni az apai hatalom ellen. Három hónapig a dudari bányában dolgozott a háború vége felé. Most aztán — a háború elmúltával is — kemény és érdes, mint egy igazi csillés.

— Aztán majd te eteted fiam, jó?!

— Etetem hát... etetik..., etetjük mind, de ezt a kutyát nem lehet elkergetni, apu! Hátha tényleg a Jenci bácsié volt? Úgy látom farkas egy kis kuvasz beütéssel. Az én zsánerem.

Tényleg mond valamit a gyerek. Jenci kutyájának is volt ilyen fehér folt a mellén. Szinte átmelegít a gyerek önzetlensége. Neki is zörög a csontja az éhezéstől, a szívem összefacsarodik, ha reá nézek. Persze se zsír, se tojás, se cukor, csak egy kis lisztünk van, kevés szárazbabunk és egy csésze olajunk. Nyolc éhes szempár vizsgálja egymást, nem kenyérféltően, kannibálmódra, hanem egymást féltve, a sorsközösség végzetével lelkünkben.

Azt hiszem, én már idegeimet fogyasztom táplálék gyanánt. Alig bírok járni. Valami neuritist mond az orvos barátom, — „éhes vagy”, — mondja tréfás komolysággal —, „a fogyókúra most nem látszik célszerűnek”. Fáj a lépem tája is, de a legfájdalmasabb a lelki kín: mi lesz a hat növvő gyerekekkel? Mindig a népes család hirdetője voltam és most nem tudok aludni éjszaka az aggodalomtól és az önvádtól, hátha egész életem egyetlen nagy tévedés?! A báránka-elmélet, úgy látszik, megdőlt. Itt vannak körülöttem éhesen és cse-nevészedve tévedésem áldozatai, gyermekeim, akiknek pusztá léte vádol, hogy tán mégis másoknak van igazuk, akik nem engedték világra születni gyermekeiket, és most nyugodtabban, felelősebben tudnak szemébe nézni egy-két gyereküknek, míg én az eltitkolt önvád és a polineuritis poklában kínlódom...

Még szerencse, hogy a Bányász néhanapján hoz egy kis gyümölcsöt alkalmi munkáért, de semmi kalória, semmi evési öröm nincs benne. És most még ez a kilencedik gyomor is?

De az emberfia úgy se tud semmit se adni a gyerekeinek, hát legyen meg a kedvük! Elkereszteljük a kutyát Nincsen-nek, ez tökéletesen kifejezi a kétoldali állapotot. Van egy nagy ládánk, ezt oldalára fordítjuk, és szalmát teszünk beléje. Egyelőre megfelel kutyaháznak. Kíváncsi vagyok, hogyan viseli majd a Nincsen a mi megnyúlt bőjtünket?

Semmi kedve nincs hozzá. Már a második napon csontot rág, noha nálunk híre-hamva sincs az ilyesminek. „Ismeretlen tettesek”-től kapta. Valahogy híre ment az utcában, hogy mi a nyolc éhes száj mellé egy gazdtalan kutyát is befogadtunk, nohát „nekik sincs mit enni, aztán még kutyát is etetek, nosza adjunk neki!”

Már mint a kutyának. Így lett a Nincsen csontcsászár. Még velőcsontot is látunk nála néha, ezt biztos vágóhídi embertől kapta, Pálinkáséktól. Suttymban csorog a nyálunk, mikor befutnak a kutyabarát edények. Az ember hajlandó volna elfelejteni a maradékok mosléki jellegét, — de hát még se lehet, már a gyerekek miatt sem! A Nincsen tökéletesen „békebeli” színvonalon kosztol, még el is áshat csontot, ami kutyáéknál körülbelül a disznóölésnek felel meg. De hol vagyunk mi a disznóöléstől? Még a csirke is csak álomkép, és nem tudunk megkaparintani egy nyamvadt gerlét sem, pedig kacagnak, turbékolnak tömegével a romokon és a fákon. De ha egyszer légpuskánk sincs!

Karnerék megtoldják a Nincsen porcióját egy kis kosár körtével. Ez nekünk szól, köszönjük, Nincsen! Borosék nyolc cső kukoricát küldenek a kutyalakomán kívül. Már nem tejes, inkább szegfejes, de jól töm, és laktat. Nincsen ezért is dicséretet kap. A Bányászra is esik egy kis dicsfény, egészen nagyfiú lett, mintha legalább is egy magányos tigris szelídített volna meg, vagy egy jól tejelő tehenet kötött volna el valahonnan. A Nincsen vakon engedelmeskedik neki, mintha érezné, hogy ott az erő és a pártfogás. De valamennyien megszerettük a fogadott kutyát. Éppen hogy csak beszélni nem tud, — a szemével cselekszi azt. Pacsit ad, és „aportíroz”, persze csak követ vagy fadarabot.

Egyik nap aztán megszakadt ez a furcsa szimbiózis. Eltűnt a Nincsen. Reggel még elkísérte egy darabig a Bányászt, mikor ez földiszederért ment egy barátjával Seregélyes felé (vért izzadtunk az aggódástól, hogy aknára találnak lépni, Nagy harcos voltak arrafelé). Estefelé épségben jöttek meg a fiúk egy-egy kanna szederrel, de a kutyának híre-hamva sem volt. Azt mondja a gyerek, lemaradt tőle, igaz, meg is dobálta, mert nem jó, hogy olyan messze elkujtorog hazulról...

Mikor vacsorához ülünk, előhúzza a tarisznyájából egy jó darab sonkát, testvérek között is több egy kilónál.

Hát ilyen szedrek nőnek a seregélyesi mezőn? Előlegben összeszalad a nyálunk, az éhes szemek mágnesezen tapadnak a halványpiros illatos húscsodára. Apró, gyöngyöző felkiáltások kísérik a gyerekszájából a sonka megdicsőülését, amint az húsválóságából a fogak malmán keresztül vérré és szép optimizmussá őrlődik. Még ének is hangzik fel, dűnnyögve, hálával, szinte valami elfelejtett ősemberi szertartás hangulatával.

— A telt gyomrok himnusza, — sóhajtom majdnem boldogan feleségemnek. Csak a Bányász hallgat.

— Mi van veled, Öcsi? — kérdem később négyszemközt.

— Semmi.

— Úgy hallgatsz. Te, ... te titkolsz valamit.

— Én? Titkol... Hja igaz, eladtam a Nincsent a sonkáért.

Egy pillanatra szíven ütött a dolog. Sajnáltam a kutyát, és haragudtam a gyerekekre. De aztán elgondoltam: mennyire szerethet bennünket és a gyomrát ez a gyerek, hogy kedvelt kutyáját eladta?! Gyomrát? Az életét, az életünket szereti!... Milyen kavernás a szeme az éhségtől, minden bordája kilátszik, ha pórén van, de ilyen a többi is. A feleségem egyetlen nagy szem, az én neuritisem erősödött, mázsanehez a lábam, üresek a csontjaim, — ilyen lehet az éhtífusz első stádiuma.

A gyerek el van keseredve.

— Ilyen gyalázatos az élet! — kesergi. — Rosszabb vagyok az állatnál. .

— Legalább rendes embernek adtad el?

— Valami telep-őr itt a fa-telepen.

— Akkor talán jó lesz az ellátása.

Odabenn nem mondjuk meg a kutya elárultatását. Minek izgassuk a son-

kán elgyönyörödött kedélyeket? Ismerem a népemet: a szívén keresztül nézi a világot.

Éjfél felé felébrednek. A gyerekek is nyugtalanul hánykolódnak. A sonka, a szokatlan gyomorvendég boszorkánypilleként nehezedik az álmukra. Csak az egyéves, édes kicsi jövevény álmodja nyugodtan sonkátlan álmait.

Egyszer csak kutyaiüvöltés hangzik fel az udvaron. Egy rövid elő-vakkantás után hosszú fájdalmas vonítás. Valami iszonytató, szívdöbentető szorongás és elhagyatottság van ebben a farkasüvöltésben, az ember a halál misztériumát érzi. Nem mozdulok a helyemen, hátha más nem hallja.

Most két-három elő-vakkantás, köhögő követelés, — csak aztán következik a velőig hatoló vonítás.

— Apa, hallja? — suttogja a vaságyról a Bányász. — Azt hiszem, a Nincsen.

— Eh, dehogya! Aludjál csak, biztos, valami szomszéd kutya.

Az üvöltés többször ismétlődik, nehéz elviselni. Ezek az apró elővakkantások, ezek jellegzetesen a Nincsen „repertoár”-jából valók. Te szegény pára, te, talán rosszul bánnak veled új helyeden, és most visszajöttél a Júdásokhoz, hogy számon kérd az árulásukat?!

A legnagyobb csendben kiosonok a teraszra. A Bányász a sarkomban van.

— Ott, ... ott a diófánál, — suttogja a fülembé, — Ott, ahol a csontraktára van.

Valami tényleg mozgolódott arra.

— Nincsen! — Szólítom melegen.

Apró vakkantás, lihegés, az öröm halandzsája. Nem lát minket, jobb is. Így sötétben jobban rejtve marad a bűnünk. Ebben az ösztönös ostobaságban ringatjuk magunkat. Az apró becstelenséget jobban elrejtí az ember, mint a nagyot.

A kutya a sűrű orgonabokorban elkezd csontot rágni, majd elhalkul. Reggelre hült helyét leljük. Talán csak érzékszerveink játéka volt az egész? Most már el kell mondanom a családnak az egész kutyaugyet a sonkától a vonításig. A gyerekek — ahogy vártam, — zúgolódtak a Nincsen elvesztése miatt, az anyjuk arca azonban ragyogott: legalább hatféle kutyabetegséget elsorolt már, amit elkaphatnak a gyerekek a kutyától — a galandféregtől kezdve a tüdőféregig...

Két vagy három éjjel nem jelentkezett a Nincsen. Nappal sem látta senki. Sajnos, elterjedt a híre „a kilencedik gyomor eltűnésének”, ezért elmaradtak a szeretetlábások is. Nincs kutya, — nincs étel. Ez csak logikus.

A negyedik napon megint felhangzott a vonítás. A különbség csak az, hogy most legalább féltucat elővakkantást művelt, az ária rábeszélő része tehát meghosszabbodott, és sokkal drámaibb, mint eddig volt.

— Ingerült, — mondja leverten a Bányász. — Istenem, mi lakik az ilyen állapotban! Nem érzi ki, apu, a szemrehányást a vonításából? A csalódást a piszok emberben. És ez a piszok én vagyok.

— Nincsen, kicsi kutyám! — kérleli a sértett kutyát. De az nem jön ki a bokorból, csak a szeme parázslík, és megvető vonítását hallatja, mintha azt mondaná: — Kupeccel nem tárgyalok!

Mikor másnap is megismétlődik az éjféli számonkérés, szörnyű kombinációk érlelődnek meg bennem: hátha veszett az a kutya! Vagy talán tényleg a Jenci volt, és a hontalanság hónapjai alatt annyit szenvedett, hogy időnkint megvadult?

Nem lehetett már bírni. A gyerekek is fel-felébredtek a kísérteties vonítástól, és Mária, a középső, kimondta a misztikus női sejtelmet:

— Hátha a szegény Jenci bácsi szellemét látja szegény?

Emlékeznem kellett Maupassant kísértet-kutyájára is, ezért nem nagy meggyőződéssel tiltakoztam a feltevés ellen. Nem maradt más tennivaló, mint

elmenni a fatelepre, a kutya új gazdájához. Nincs több félkilométernél, ennyit az én neuritisem is elbír bõttal támogatva.

Valahonnan ismerem ezt a félkarú Nyiri bácsit. Az öreg tempósan szûri ki a szót a csibukja mellõl, mikor a kutyát elõhozom:

— A Nincsen ? Ja, az el nem mozdul mellõlem éjszaka. Ollan fûrge, akár a sügér.

— De nálunk vonít fél-éjszaka !

— Ez ? Ez ? E'bbion nem ! Itt futkároz a telepen, hásze ki se tud menni ! Én óránként körüljáróm vele a telepet... Szóval, öcsém, — fordult a fiamhoz, — megérte a két sonkadarabot.

Micsoda ? Ennyire tévedtünk volna ? Emberek bilokációjáról hallottam már, de kutyáérõl nem. Egyszerre két helyen ? Vagy az öreg elalussza néha az ellenõrzõ órát ? !

Ahogy látom, a kerítésen bizony vannak dugott rések, amelyekeken át ügyes kutya kisurranhat. Nem vllatjuk tovább az õreget. A Bányász odamegy a kutyaólhöz, és nyájasan kaptatja az állatot. Nincsen elõször rávicsorog, aztán az örömtõl szinte megveszve ugrál a láncon. No jól van, te bilokációs kísértet-kutya, nincs baj !

Az a két darab sonka is szeget üt a fejembe, de nem vllatom a fiamat. Elvégre éhes volt a pajtása is meg az õvéi is. „Ha neked van, legyen másnak is !” — így szól valahogy a bányász-evangélium.

Már jól augusztus végén jártunk, mikor beállított hozzánk az öreg Nyiri. Megszökött a kutya ! Két napja nem látta, azt hitte, ide tanyázott. Mikor megtudta a valóságot, igen elángyorodott. Ő csak félemlernek érzi magát éjjel a kutya nélkül. Harmadik szomszédunk, Pálinkásné, friss értesülést hozott a Nincsenrõl. Tegnapelõtt — eltûnése napján — látta az utcán a Budai úton. Vakkantott is egyet örömben, mikor õt meglátta (csontbarátság fûzte õket egymáshoz még a „mi idõnkbõl”), de aztán tovább ment, már mint õ, Pálinkásné. Alig ment ötven lépést, találkozott a sintérrel, amint hurokkal a kezében settenkedett a járdaszélen a vaskocsija elõtt...

A sintér ! Mindnyájunk arca elborult. Az öreg Nyiri hümmögve búcsúzott.

Mi közünk is van már nekünk ehhez a kutyához ? ! Hisz már nem a miénk ! Jogilag nem, az bizonyos, de érzelmileg a miénknek valljuk továbbra is. Mi voltunk számára a béke elsõ szigete a véres háború után. A Bányász jóvoltából nálunk ismerte meg újra az emberséget, amit utoljára Jencinél élvezett. Örjítõ arra gondolni, hogy ez a nemes jószág a sintér zsákmánya lett ! Drótháló a torkán... , behúzzák a vaskocsiba, és viszik a vágóhídra.

A Bányász estefelé elszaladt a sintérhez a Felsõvárosba. Nem engedték be. Miért is nem jelentettük be a szegény kutyát mindjárt az elsõ napokban a városházán ? ! Fizettünk volna érte akkoriban — mondjuk — ötvenezer pengõt, tíz tojás árát, és kapott volna a nyakára egy bilétát, ami a sintértõl megmentette volna.

Alattomos merényletnek tartom elvenni az életet egy jóhiszemû, ártatlan lénytõl csak azért, mert a gazdája véletlenül nem váltotta ki a bilétáját, és mert bőre van, amit úgynevezett kultúrcélokra használ fel a homo sapiens. Mintha engem — mondjuk, — a ruhámért vagy az arcom színe miatt ütnének le egy andalgó alkõnyi sétán !...

Így kûsznak megriasztott gondolataim Jenci barátom felé. Óreá is így törtek a fegyveres pecérek.

A Bányásznak is valami hasonló dolog jár a fejében.

— Azért, apu, piszok dolog a háború ! Ilyen mészárlást !... De miért is hurcolták el a Jenci bácsit ?

Ismered a modern tragikum-elméletet. Nem kell tragikus vétség a hõsnek, elég, ha sokkal kiválóbb, mint a környezete. Felfalják a törpék...

Megálltunk, mert a bottal is nehezen jártam.

— Tudod, mire gondolok töprengő óráimban? Hogy az ártatlan megölt milliók vére felkiált az égre. Azért olyan süket velünk szemben... vagy mit beszélek? Minden borzalmasan összefügg. Orvosi nyelven szólva toxinmérgezésben szenvedünk.

A gyerek próbálja émszteni, amit mondtam. Az ilyen bányát járt embernek élesebb a valóságérzéke, mint az élet sodrán kívül élő, szobai embernek. Talán az ő lelke filmjén is átcikázik az elhurcolt gyermekek, mindent sejtő asszonyok és kétségbeesett férfiak arca!

— Mondja, apa, miért nem próbálták a felnőttek megakadályozni azokat a förtelmeket? Ha én nagy lettem volna!...

Keserűen kell mosolyognom. Elnézem a gyerek kiéhezett, legyengült alakját.

— Jenci bácsi sorsára jutottunk volna, — mondom csüggedten.

Rám néz. Talán felméri a szemével, mi lenne, ha ez a romember nem lenne, — ha nem látná riadt, mindentől iszonyodó szememet? Aztán csak ennyit mond:

— Jenci bácsi az hős, ugye? Vagy vértanú?

Nem tudok felelni. Lehet, hogy mind a kettő.

Reggel szégyellősen jelenti ki a nyolc gyomor képviselője, hogy nincs már ennivalónk, csak egy kis olaj meg néhány marék liszt van „raktáron”. A jegyeket is mind beváltottuk már. A tojás darabja húszezer, a lóhús már kétszázezer körül jár. Ki bírja ezt? Könnyek pászttázzák az arcát. Ez pedig nagy szó. Mert lefogyva és éhezve is mindig mosolyog, erőt ad nekünk és az egész szomszédságnak, — de ha nem tud enni adni, akkor nem bírja a harcot...

Megvártam, míg elmegy valamiért, aztán megszöktem a Bányász tarisznyájával. A parasztnegyed felé baggyogtam botomra támaszkodva. Erre van a sintértelep is. A magunk életét egybekötöm a Nincsen életével.

Uram Isten, lehet, hogy a felismerhetetlenségig leromlottam? Alig ismer meg valaki. Senki sem kérdezi, mit akarok ilyen romtesttel meg ezzel az üres tarisznyával? Megismertem egy újfajta köszöntést:

— Adjon Isten, nekünk sincsen!

A szétlőtt és szétbombázott házak mint szétrúgott kockajátékok hevertek az út mentén, és csorba fogakkal suttozták:

— Nekünk sincsen!

Szétlőtt harckocsik hevertek az utcákon és páncéljuk odvas résein sipították felém:

— Te sánta emberkutya, nekünk sincsen!

De ugyanezt mondták az ép házak lakói is, még pedig különböző hanglejtében: panaszkodva vagy siránkozva, fagyosan vagy mellbevágó közönnyel. Siettem onnan el, nehogy szálnalmamban nekik adjam az üres tarisznyámat.

Valaki megszólalt mögöttem:

— Tudtam!

A bányász.

— Mit tudtál, fiam?

— Hogy maga megszökik hazulról ilyen állapotban, — ... és hogy ilyen a paraszt.

— Ne ítélj, hogy ne ítéltesél!

— Ugyan apa! Maga jól lecsúszott a parasztjaival! Glóriát font a fejük körül, és most hiába zörgeti a gyufaskatulyáit meg azt a pár nyamvadt cigarettáját, — a paraszt szóba se áll, el se kezd ennyivel cserélni, mi meg dögölhetünk éhen! Csak akinek nincs, az érti meg azt, akinek nincs!

— Ne folytasd! Mit keresünk akkor itt? Akinek van, az nem ad. Akinek

nincs az adna, — de nincs, mit! Ez örület! Ez nem lehet igaz. Ez szofizma!... Hát lopjunk, mi?!

A fiú lehorgasztja fejét az éhezéstől öreges arcával.

— Lopni? — motyogja, — mit?

Kiértünk a hosszú gazda-soron át a mezőre. Gyilkos aszály égette a harcokcsiktól sebzett, hullafoltos mezőt. Itt-ott néhány csenevész löhere-petrencekuporgott ritkás, agyonjárt, kiszült kukoricaföldek mellett, amelyeken csak mutatóban zörgött egy-két cséve. Gazos parlagföldek zizegtek lövészánkoktól és tankcsapdaktól megszabdalva. Éhes egerek ezrei futkostak lábunk körül, és nyüzsgött a töméntelen szöcske meg a tücsök, az aszály bomlott muzsikusai, Mínta ezek is patognák:

— Nekünk sincs! Nekünk sincs!

Egy darabig szótlánul nézzük a kiterített mezőt, aztán halkán felszakad belőlem:

— Mondd, Öcsi, mit keresünk itt?

A gyerek nem tud szólni. Ha tudnánk is lopni, nincs mit. Inkább adni kéne ennek a vérző, üszkösödő földnek.

— Látod, fiam, igazságtalan voltál az előbb a paraszttal szemben. Hát lehet ebből adni? Ennek a földnek is neuritise van, mint nekem. Ez is éhes. Vagy már halott...

Könnyek lazítják meg a hangomat.

— Csak semmi könnyezés, öregúr! — adja az erőt a gyerek. — A földön végig kell vágni ekével vagy ásóval! Ki kell belőle húzni, ami benne van!

Szóval üres tarisznyával kell hazamennünk. No legalább nem feledkezünk meg a kutyáról. Képzeljük el, ha tele volna a tarisznyánk, — szegény kutya talán elfelejtődne! De így?

— Ott a sarkon a kisközben a sintértelep, — mondja izgatottan a Bányász. — Most aztán nincs pardon. Maga üljön le, apuka, arra a nagy kőre, hisz alig áll a lábán. Én majd benyomulok akárhogy is, aztán hozom a kutyát.

— Ha még megvan, — mormolom magamban, úgy hogy a gyerek ne hallja. Leülök az árnnyékba. Jó húsz perc múlva jön a Bányász, de kutya nélkül. Ellenben a tarisznya meg a szütyő (ezt ő hozta) degeszig van gyenge hajjú, szűzies nyári rózsakrumplival. Tojást is villogtat felém egy papírzacskóból szinte részegülten a sikertől.

Varázslat ez?

A tudatom „cenzora” először mégis a Nincsenre kíváncsi. Nincs a telepen, hangzik a válasz.

— És a krumpli meg a tojás?

— Az?...

Elkomorult az arca.

— Te csak nem?...

— Hogyhogy? Mi az, hogy „csak nem?”

— Csak nem... csórtad?

A döbbsent arcon akarva-akaratlanul mosoly fut át, amibe egy kis fölény is vegyül.

— Nem meri kimondani ugye, hogy loptam?!... hahaha, csak azt mondja, csórtam. Persze így szebben hangzik, úriasabban! Hát tessék tudomásul venni, hogy én se nem loptam, se nem csórtam, hanem kaptam! A tarisznyát, meg a szütyőt meg *kell*t tömnöm!

— Kell? Nem értem. Te bemész egy halálra ítélt kutyaért a sintérhez, és kijössz onnan két tarisznya krumplival meg egy stanicli tojással — kutya nélkül!... Te... te, csak nem a kutya... ára? Júdás pénz?

A gyerek rám néz, és nem felel. De a szeme azt mondja, ha nem volnék az apja, hát rám rohanna. Kivesz a zacskóból egy tojást, óvatosan leüti a ku-

pakját a tarisznyaszíj csattjában, aztán egy hajtásra kihörpenti. Dörzsöli a hasát.

— Mennyei! Áldott vitamin! Magának is jó volna egy hajtás koncentrált tyúkvitamin! Becsszavamra, mint a pezsgő!

Mikor legyintek, megvesztegető ügyességgel még egy tojásra törvényt tesz, az arca egészen kifényesedik, szinte azonnal vérré vált a kiéhezett gyomorban a tyúkvitamin, — „eted a bestiát!” — gondolom magamban.

— No és Nincsen? Amiért bementél?

— Mondtam már... azt mondták, ők már nem ölnek meg többé dróthálós kutyát... Fogadalmuk van...

Bamba felelet. Lehet megmámorosodni két nyers tojástól?

Bemegyek a gyepmesterhez, a fiú értetlenül cammog utánam. Gyászruhában az egész ház. No ez nem újság. Sok házban divat a fekete szín.

Hummelné, — így hívják a gyepmester özvegyét, — megismer, és felfakad benne a tályog, ami a gyász mögött van. Kisfia benne égett a sintérmocsiban, amíg ő a Bakonyban járt krumpliért. Játszottak, és a pajtás bezárta a kis Imrust a vaskocsiba, és meggyújtotta a kutyáknak szánt alomszalmát... Ő volt a kiskutya...

— Csak vigyék azt az átkozott krumplit! — nyögi az asszony szinte rémülten.

Most már világos előttem a krumpli és a tojás rejtélye!

— Soha többé nem hozunk kutyát a vaskocsiban... a fiam koporsójában...

Menekülni akarok a fájdalom házából, ahol úgy sem tudok vigasztalást adni, mert közhely volna, vagy gúny, — eszembe villan, hogy a szomszéd utcában van elhurcolt barátom romos, elhagyott háza is, — a tragédia tömör jelenvaló, — mondom, kavarog bennem valami, amit nem lehet kimondani, — már a kilincsen a kezem, mikor kutyavinnyogást hallok.

Megcövekedik a lábam.

— Van még rab kutya? — kérdezem meglepődve.

— Egy-kettő, míg el nem viszik.

Így leltük meg a Nincsent.

Szinte a másvilágról jött vissza.

És mentünk haza hármásban. Elül a Bányász a krumplival meg a kutya viháncolva, ujjongva az újra megtalált élet miatt. Bennem nem tud megérni az öröm. Bénítja a lelkemet azok sorsa, azoké a millióké, barátoké és ismeretleneké, akiknek vaskocsivá változtatták az Isten szabad egét.

NÉMEDI ISTVÁN VERSEI

SZÜLETÉSNAPOMRA

*Minket nem dédelt születésnap.
Nem hullt virág, se csók, se dal ránk.
Mintha sohasem születtünk volna,
dolgoztunk, mintha meg se halnánk.*

*Ünnepi nagy csokor helyett volt
sáprőnyél és szapora zápor.
Sokszor bizony a nevünk napján
kaptunk ki istenigazából.*

*Így volt, de már vigasztalódunk.
Nyílik felettünk új, derűs ég.
Gyógyfürdős rossz epénkől lassan
elpárolog a keserűség.*

A KÉT INDONÉZ LEÁNYKA

Két bambusz-törzs a sodró tengerárban:
Úszórudak. A víz vetette-hányta.
Rájuk tapadva át az öblön úszott
vitézül két kis indonéz leányka.

A többi régen csónakokon átkelt.
Ők sem maradtak partonállva veszteg.
Szentáldozásra, fényes agapéra
cápák között is eveztek, eveztek.

Nem érhatték a partot egyenesben:
sodort a víz s míg őket messze mosta,
a pap kezében ott a szigeten tán
a legutolsó ajkhoz ért az ostya.

Dehogy csüggedtek, egyre csak eveztek,
dehogy maradtak volna el csak épp ők!
Pedig elkéstek, üres kunyhó-templom
fogadta már a két kis partralépőt.

A páter?... ő már messze járt azóta.
Rögtön indultak gyalog a nyomába!
Dehogy maradtak. Annak, aki így hisz,
mérőföldeket győz szive, karja, lába!

Mint a bambusznád, szívós volt a testük,
mely a szomjúság kinjában se restül;
szinte rugózva szökkeltek előre
cserjén, bozótban, csaliton keresztül.

Megáldozhattak. Krisztus ostya-testét
duzzadt kis ajkuk áhitattal érte.
Cápák közt úsztak s irdatlan vadonban
tizenkétórát gyalogoltak érte!

DELELÉS

Csend-gömb lebeg a tó felett:
csillogó, fehér csend. Szél se támad.
Lábamnál langyos békabánat
áztat mohos gyepet.

Szalonnás gyephanton ülök.
Itt tegnap ebek hadakoztak.
Serény hangyákat szórakoztat
egy kikapart csülök.

A tó-mederben s oldalán
szakállas nád- és fűgyökéret.
Valami iszonyatot érzek:
Giliszta fúr álám.

Vesszöm egy békát meglegyint,
s az a zöld vízbe lottyán... úszik...
én várok elszámolva húszig,
míg felbukkan megint.

Nadály jön, hullámló fonál,
szívós, vékonyka, megkapart bél.
A nyálka közt, mint csöppnyi kardél
vág a bicskásbogár.

Itt nincs, mi csúf kudarcba ful,
olyan mutatvány és kíséret.
Itt közhely, mindennapos élet
egy vizipók-bravúr.

Már ébredeznek a mezőn.
Itt ülök jó ideje; pardon,
már vár ám énám is a parton
lökös permetezőm!

A személy szerint hozzám intézett levelek, amelyek a dolog természeténél fogva inkább kritikai észrevételeket tartalmaznak, arra készítetnek, hogy így általánosságban megkérjem olvasóinkat, ne olyan szemmel nézzék ezt a rovatot, mint például a tudományos értekezéseket, amelyekről méltán várható, hogy témáikat lehetőleg minden oldalról és az elérhető teljesség igényével világítsák meg. Én e rovat feladatát mindig abban látom, hogy problémákat vessen fel s velük kapcsolatban igyekezzék megadni a medrét az önálló eszmélkedésnek. A problémák pedig lehetőleg olyanok legyenek, amelyeket elsősorban a magunk számára kell tisztáznunk, ha mint hívó emberek helyét akarunk állni ebben a mai nemhívó világban.

Szerintem ilyen probléma az is, amelyre *Jean Onimus* hívja fel figyelmünket. Tanulmányában, amelyet „A vallási képzelet és korunk” címmel az *Études* tett közzé, abból indul ki, hogy az ember mindig képekben gondolkodik. Ha azonban gondolkodni annyi, mint képeket „képezni”, akkor valamit érezni, valami emóción átesni, méginkább annyi, mint képezni. A kép hordozza érzékelhetően a szellem egész életét. Egy felfedezés, egy találmány mindenkor a képzelet működésének eredménye, s az értelem élelenségét többnyire a hozzá társuló képzelet üdesége határozza meg.

A vallási reflexió is képekhez folyomodik, hogy belevihesse a személyes tudatba a kinyilatkoztatást. Ezek a képek vizsgálódási vagy oktatási eszközül szolgálnak. Főleg a szemlélődés, a kontempláció támaszkodik ismert és átélt képekre. Különösen állíthatjuk ezt a keresztény kontemplációról, amely egy szent történet eseményein alapszik. Ez volt a gondolata Szent Ignácnak is, aki szerint az ember elmélkedik egy elvont igazságról, de szemléli a megtestesült igazságot. Az elmélkedésben inkább a felfogóképességet gyakoroljuk; a kontemplációban a képzelet tör utat a felfogóképességnek és a szív érzelmeinek. Nem újak tehát az effajta fontolgatások a képzelet szerepéről a vallási reflexióban, de különös fontosságra emelkedtek napjainkban, először mert az ember

ma mohóbban kívánja a képeket, mint valaha, szinte megszállottja a képeknek, másodsor, mert az a kép-rendszer, amelyben élünk, gyors változásban van.

Hogy civilizációnk a kép civilizációja, olyan jelenség, amelyet minden pillanatban észlelünk. Sokan utaltak már arra, hogy manapság minden oldalról képek ostromolnak bennünket: a film és a televízió mozgó képei, mindenféle illusztrált lapok „beszélő” képei, a reklám tolakodó, agresszív képei; ösztönöznek, izgatnak, utánunk kapnak, elkápráztatnak. A képek még a szavaknál is erősebben megragadják figyelmünket, nagyban meghatározzák eszméinket, sőt meggyőződéseinket. R. *Huyghe* egyenesen azt állítja, hogy az írás csak egyik szakasza volt az emberi fejlődésnek, amelyen immár túlhaladt a kép, a kifejezésnek, közlésnek és tanításnak ez az eszköze, amely mérhetetlenül hatásosabb az írásnál, miután szuggesztív, mérhetetlenül meggyőzőbb, miután közvetlen, s mérhetetlenül hajlékonyabb, miután konkrét.

A pszichológiai kutatások fényt vetítettek arra a hatalomra, amelyet az elemi képek gyakorolnak magatartásunkra a dolgok, az emberek, az eszmék irányában. Adottságok ezek, amelyek reánk kényszerítik magukat és közvetlenül hatnak a lélek tudatalatti rétegére. A legtávolabbi múltból erednek ezek az elemi képek s rajtuk keresztül lépünk érintkezésbe a tárgyi valósággal. Mint B. *Bachelard* kifejti, ezek a képek akaratunk ellenére és beleegyezésünk nélkül is magyarázzák a valóságot és ruházzák fel szellemi jelentéssel. Általuk humanizálódnak bizonyos módon a dolgok s öltönek jelképes értelmet a szellem számára. Ezekre a szimbólumokra épül azután a mi világlátásunk. Egészen hagyományos látás ez, változatlan, amióta csak szemlélték, ízeltek, álmodták az emberek a fényt és az árnyat, a napot, a vizet, a levegőt vagy a tüzet.

A tudomány is óriási kép-anyagot görget maga előtt, képeket, amelyeket gyorsan elhasznál, gyorsan felcserél. A tudomány haladása éppen abban áll, hogy „felrobbantja” az akadályozó képeket. Mert a képek, ha már kiszolgálták az eszméket, eltörölhetők

ják és hátráltathatják az értelem munkáját. A képek ugyanis „kényelmesekek”, látszólag „megmagyarázzák” a homályos jelenségeket, helyettesítik olykor magát a gondolatot is; az ember megbarátkozik és többnyire meg is elégszik velük.

Mindazt, amit így röviden elmondunk az *elemi képzeletről* és a *tudományos képzeletről* — írja Onimus —, a vallási képre is alkalmazhatjuk. Nem lehetünk meg anélkül, hogy meg ne jelenítsük magunknak a szellemi valóságokat. Kell nekünk egy kép Istenről, a paracicsomról, vagy a pokorról. Daniélou egy legújabb könyvében — *A keresztény tanok története Nicea előtt* — kimutatja, hogy milyen szívósan befolyásolták az első keresztény közösségek szellemét a zsidó kozmológiához kapcsolódó képek — kétségkívül erősebben, mint azok a fogalmak, amelyeket a görög gondolkodás hozott forgalomba abban az időben. Főlegesen igazolnunk, hogy mennyire elavult, szinte elgondolhatatlanná vált napjainkra ez az antik kozmológia. S mégis a vallási igazságok oly mélyen beleágyazódtak képzeletünkben ezekben a formákba, hogy csaknem úgy tűnik fel, mintha elválaszthatatlanok lennének ezektől. Íme a veszedelem — figyelmeztet Onimus —, ezért kell beszélnünk a vallási képzelet válságáról. Az a kép-tömeg, amelyet az ikonográfia rögzített, alig módosult napjainkig; húsz évszázad hagyománya me-revítette meg.

*

Amikor szakadozni kezd azoknak az alapvető képeknek rendszere, amelyek támaszul szolgálnak a szellemnek ahhoz, hogy behelyezze magát a térbe és az időbe, akkor a szellemi dolgok iránt való érzékenység mély megrázkódtatásának kell bekövetkeznie; sokkal súlyosabbnak, mint amikor egyszerű fogalom-változásról, a tannak, az értelmi síknak változásáról van szó. Amivel számot kell vetnünk, az egész kozmikus környezet, amelyhez hozzá vagyunk növe, amelyben már kijelöltük volt a helyünket, ahol látjuk a magunk és a mások útját. Végére a környezet „szituál”, illeszt magába minket, vagyis szabja meg helyzetünket. Ha széttörnek ennek a biztonság alapjai, ha kérdésessé válnak a meghitt képek, egyszerűen szédülés fog el minket. Jól megfigyel-

hetjük ezt a XVI. században, amikor a földrajzi és csillagászati felfedezések kiszélesítették a föld színét, ugyanakkor azonban megfosztották attól a kiváltságtól, hogy ő a világ közepe. Egy új „vízió”, egy új látás kényszerítette rá magát a lelkekre, s ez a látás már nem volt összhangban azokkal a képekkel, amelyeket az ember mindaddig nélkülözhetetlennek tartott a kinyilatkoztatott igazság számára: Jeruzsálem, mint a mindenség központja, a föld központisága, az ember központisága — mind beleütközött az új kontinensek felfedezésébe és az ég szemléletének kopernikuszi felborításába. A láthatónak új képeihez mérten ki kellett tágitani a lát-hatatlannak képeit.

Most megint hasonló helyzetben vagyunk — állapítja meg Onimus —, s valóban ideje, hogy tudatára ébredjünk ennek, mert csak így érthetünk meg bizonyos nehézségeket, amelyekkel a vallás és a kereszténység megítélése körül minduntalan találkozunk. A mindenségnek az a képe, amelyet a csillagászati és fizikai tudományok élénk festenek, lassanként behatol a tudatokba. Elfogadjuk az új megismeréseket, de valójában továbbra is a régi képek alapján élünk. Tudjuk, hogy mit mondanak a csillagászok, de még nem éljük, nem „realizáljuk” azt. Am ha majd utóbbira is sor kerül, mi történik akkor? Nyilván új kozmikus képzelet fog alakulni; módosul a világban való jelenlétünk érzése s összeomlik az emóciók egész serege, azoké, amelyek otthonunkhoz, létünk meghitt keretéhez fűznek bennünket. Akkor teljes erővel harsan föl *Pascal* kiáltása a végtelen térségek némaságáról, s az ember igazán elveszettnek érzi magát a mindenségben.

Mindezt igen jól felismerte a szociológus *Georges Gusdorf* abban a tanulmányában, amelyet a protestáns *Revue de l'Évangélisation* közölt 1956-ban: „Az új egek és új földek felfedezése, az európai géniusz diadala, szükségszerűen vonja magával az ember visszafordulását önmagához. Mert az ember és a környezet nem létezik egymástól függetlenül... A régiek kozmosza, amelyet saját használatára vett át és alkalmazott a középkori kereszténység, ma már csak üres csigaház... A modern ember a XVI. század óta meglehetősen úgy látja magát, mint láthatta magát Ádám a bűn-

besés után, amikor kiűzték abból a csodálatos kertből, ahol minden olyan szépen el volt rendezve a használatára. Immár nem lakik többé egy kiváltságos telepen; nem hiheti magát többé a kozmikus világ közepének, sőt még az emberi világ centrumának sem... Az ember felfedezi, hogy magányosan és a centrumból kibillentve áll egy mérhetetlenül kitarult körzetben, ahol nem rajzolódik ki előtte, mint azelőtt, Isten megnyugtató jelenléte... Minden úgy történik, mintha a képzelet számára Isten a végtelen messzeségbe távolodott volna — jelenti ki Onimus. A képzelet számára — ismétli meg nyomatékkal, — mert mindebben nyilvánvalóan nem magukról a szellemi valóságokról van szó. A képek ugyanis mindig olyan lényegességeket testesítenek meg, amelyek végtelenül fölöttünk állnak, a képek tehát mindig tökéletlenek, mindig hamisak. De nagyon helytelenül járnánk el, ha alábecsülnék a megsebzett képzelet jelentőségét. A szellemnek sok fáradtságába kerül az ilyen természetű sérülések kompenzálása, vagyis a régi képek helyébe újak ültetése, röviden: a maga egységüknek helyreállítása.

A hagyományos vallási kép-készlet a mindenség olyan felfogásából származik, amely ma romokban hever, s a régi képek így, mondhatni „levegőben lógnak”. De túl hosszú ideig szolgáltak a szellemi valóságok érzéklő támaszául, semhogy könnyűszerrel elszakadhatnánk tőlük. S ezért lesznek most már feszélyezők, ha szabad mondanunk, kellemetlenekké. Amikor világlátásunk változik, elengedhetetlen, hogy a képtárunk is vele együtt változzék. Ezidő szerint a képzeletünk, mondhatni, kettős menetű, aszerint, hogy a világot a vallási képek perspektíváiban gondolja el, vagy azokban a perspektívákban, amelyeket a tudomány ajánl neki. Restség az oka, esetleg kezdeményezés hiánya, de néhez nekünk teljesen alkalmazkodni akár az egyik, akár a másik értelemben. Olyan ez, mintha párhuzamosan két kulturában venne részt az ember. Egyik oldalon egy egészen közeli és szinte családias ég, amelyet védelmező jelenlétek népesítenek be, mondhatni, egy mennyei familia, másik oldalon a csodálatos kitágulás, amelyet a csillagos ég diktál a képzeletnek. Néhány szám jobban megérteti velünk; a végtelenül nagyból vesszük

ezeket, de a végtelenül kicsiny ugyanabba a szédülésbe ejtene. Egyedül a mi tejútunk több mint százmillió napot foglal magában és a fénynek száz-ezer évre van szüksége, amíg keresztül száguld rajta. A mienkhez hasonló tejutakat azonban meg sem tudjuk számolni: több mint ötvenezer vezető ki egyetlen fényképen, amelyet a Palomar hegyi távcsövel készítettek. Közelebről vizsgálva ezeket a tejutakat, kiderül, hogy sokan közülük tejut-halmazok, amelyekben az egységek százeit különböztethetjük meg. S ezek a szörnyű anyagfelhalmozódások kábitó messzeségekben vannak: számításaink több mint egymilliárd fényévre teszik a legszélsőbbeket, amelyeknek távolodási sebessége megközelíti a fény sebességét. Azt jelenti ez, hogy gyenge fényük tízmillió évszázadon át utazott a térben, míg eljutott hozzánk.

Nem meglepő így — állapítja meg Onimus —, hogy azok részére, akik nem tudták ráigazítani a hagyományos képeket ezeknek a realitásoknak szintjére, az ég ahelyett, hogy a Teremtő csodáiról regélne, kizárni látszik a Teremtőt. De általánosságban szólva is, túl nagy a távolság a katékizmusban tanult képek és azok között a képek között, amelyek ma élnek és reánk nyomakodnak. A hívők képzelete hajlik arra, hogy azt a szemléletet, amelyet Istenről alakít ki magának, lecsökkentsé az emberi lény és az emberi látóhatár szegényes arányaira, s így azután a mi korlátolt, de lakott egünkkel szemben a csillagos ég borzalmasan üresnek tűnik fel. „Az összes országokon túl akad talán egy ország — írta Ramuz —, ahol az embereknek közösen van egy Atyjuk, egy Anyjuk, ahol az emberek nagy rokonságát egy pillanatra észlelni lehet.” Ez az emberi haza, ez a paradicsom az, aminek a képét eltörölni látszik a kegyetlen és határtalan végtelenség. A világ vallásos látása és ugyanazon világ profán látása tehát együttesen és egymás mellett létezik sok hívő képzeletében. Hol az egyiknek, hol a másiknak perspektíváiban élnek, s az egyik ellensúlyul szolgál a másiknak. A képek azonban, amelyek akkor foglalkoztatják őket, amikor imádkoznak, rosszul vagy sehogyan sem illeszthetők hozzá a többihez. S lehetetlen, hogy az ilyen ellentétek hosszabb idő múltán ne vezessenek belső kavardásra. És ha feszélyezik az őszinte hí-

vőket is, akik belső egységre és összhangra vágnak, gondolhatjuk, mennyire megzavarhatják azt a kívülállót, aki még csak szeretne hinni. A hitetlen előtt pedig az a „családiás” és megnyugtató világ, amelyet őseink hagytak örökül, kétségbeejtően irrálisnak és naivnak tűnhetik fel.

*

Az következik ebből, hogy képzeletünk határozottan tehetetlennek bizonyul a valóság megragadására? *Onimus* tagadja ezt. Szerinte abszurdum lenne, ha szimpla képek, amelyeknek soha nem volt más kapcsolata az általuk megjelenített szellemi valósággal, mint szimbolikus és távoli, el tudnák fedni előttünk ezeket a valóságokat. Végül is, ha századunk a képek, a megrohanó és indiszkrét képnek a százada, egyben az a kor, amelyben a tudósok először kerültek szembe azzal a követelménnyel, hogy főlébe emelkedjenek minden képnek, túlhaladjanak a valóságnak még hozzávetőleges, még jelképes ábrázolásán is.

A matematika túl minden vizuális logikán beállítja a fizikusok szellemét egy négy dimenziós, gyökeresen nem szemléletes mindenségbe. S mint *Onimus* hangoztatja, hasonló forradalomnak kell alávetni a vallásos képzeletet is, jobban tudatunkba emelve a távolságot a valóságok és a róluk formált szemléletek között. Az ilyen irányú erőfeszítés csak élesebb, csak exaktabb értelmet fog adni a szellemi valóságoknak. Mi a viszony például az anyag óriási térbeli bősége és aközött az örök szellem között, akinek számára a tér és az idő egyáltalán nem bír valósággal? Avagy miért ütközhetné össze a tejutak sokasága a szeretet keresztény kinyilatkoztatásával, amely mint merőben más rendbe tartozó, végtelenül távol esik attól és semmi kapcsolata vele? Az ilyen és hasonló egybevetések abszurd volta mutatja, hogy amivel komolyan szembe kell néznünk, csakis a féltreértés lehet. Mihelyt felemelkedünk az eszmék, az elvek, a lényeges tulajdonságok nivójára, semmi sem marad abból, amit valóban konfliktusoknak nevezhetnénk. A tájékozott keresztény hívó számára a képek mindig csak múló támaszok; nehézség és fájdalom nélkül búcsút vehet tőlük, mert tudja, hogy önmagukban üresek. Csak

mint eszközök érnek valamit, a jelen, a szimbólumon keresztül, amelyet kifejeznek. S mit számít a képek változása, ha maga a jel megmarad?

A szent művészet az, amihez ma várakozással fordulunk — szögezi le *Onimus*. Tőle függ az a megújulás, amely visszatérést hozna egy mélyebb inspirációhoz. Ne feledjük, az antropomorfizmus a maga realizmusával és érzélgősségével mindenkor a vallási érzület hanyatlásával járt együtt (XIV. század Bizáncban és a Nyugaton, a késői renaissance, a saint-sulpicianus művészet...) A magas lelkeség korszakaiban viszont a művészet ki tudta fejezni az absztrakción, a stilizálás, az egyháziasságon át a különbséget a kép és aközött, amit szimbolizál. A román kapuzatok Krisztusa éppúgy, mint a bizánci Pantokrator hatalmas benyomást keltenek az egzisztencia-főlöttiről: a láthatatlan szellem az, amit megjelenítenek, anélkül, hogy beleesnének a gyermekes képgyártásba. Talán a mai művészet, amely hajlik az absztrakcióra, a célzásokra, a szimbólumra, azon az úton halad, hogy megkönnyítse a visszatérést ehhez a kép-típushoz...

Nem szükséges különben, hogy föltétlenül az absztrakcióhoz meneküljünk — jegyzi meg itt *Onimus*. Konkrét képek, sőt fényképek is a kívánt irányban hathatnak. Bizonyosságul hivatkozik *Onimus* újabban készült illusztrált katekizmusokra, amelyek a hagyományos képek mellett egész olyan képet is tartalmaznak, amelyek már számolnak a lélek mai igényeivel: hogy érzékeltessék Isten nagyságát, íme ez vagy az a magas hegyvidéki táj, avagy egy napfelkelte az óceán fölött... Ne emlegessünk „rousseauizmust” vagy romantizmust — figyelmeztet *Onimus* —, mert hiszen a kép századában kép által kell gondolkodóba ejteni; vele jobban szuggerálhatjuk Isten jelenlétét, mint egy formula, egy elvont meghatározás által. Ugyanígy ha a lélek tisztaságát kívánjuk szemléltetni, többre jutunk egy ragyogó hőmező fényképével, mint dicsfényekkel és szárnyakkal, vagy más ilyen szimbólumokkal, amelyek alighanem elvesztették hatásukat. Tömjönre összefoglalva tehát, jóllehet konkrét fényképeket használunk, absztrakt szimbólumok nagyon szuggesztív rendszerére támaszkodhatunk. „Módomban volt meggyőződni arról —

írja Onimus —, mennyire meglepik és elmélkedésre serkentik az ilyen képek a gyermekeket, mennyire fogékonnyá teszik őket a szellemi értékek iránt.” Ideje tehát, hogy a keresztény ikonográfia szokványos „jelenetei” mellett mind nagyobb teret engedjünk a „jелеk” rendszerének, amelyek felfokozzák a képzeletet és elősegítik a kontemplációt. Nagyon figyelemre méltónak mondja Onimus ebben a vonatkozásban az olyan művészek úttörését, amilyen *Manessier*, akinek képeit úgy foghatjuk fel, mint egy-egy eszme színekkel való kommentálását. A neuilly-i kápolna is például nem kőbiblia többé: nem mesél semmit, de egyedül arányosságaival egy tiszta miliót teremt, transzparensét a léleknek, ahol semmi sem kapaszkodik reá, semmi sem torpant meg, semmi sem szór szét bennünket. És ha a modern színesablakok a kontempláció állapotába ringatnak minket, sokkal inkább színeik összességével érik ezt el, mint azzal, amit ábrázolnak; s egyáltalán kérdés, hogy kell-e valamit is ábrázolniok.

*

Onimus bizonyosra veszi, hogy egy új hatalmas vallási áramlás érlelődik ki ebben a mai profán és lelkileg szétszóródott világban. Szerinte Isten széksége hosszabb távon majd annál érezhetőbbé válik, minél teljesebben próbálnak meglenni nélküle.

A KIS ÚT

Nagyon kérem, hogy alábbi problémámmal szíveskedjenek lapjukban foglalkozni, hogy nyugodt lelkiismeretet alakíthassak ki. Úgy érzem ugyanis, hogy a hatodik parancs terén aggályos vagyok, és feldúlja nyugalmamat. Húsz éves leány vagyok. Munkaidő után az üzemi fürdőben szoktunk társnőimmel zuhanyozni, az ottani szokás szerint teljesen ruha nélkül. A Gyónók Kalauzában azt olvastam, hogy azonos neműeket is bocsánatos bűn ruha nélkül nézni. Illetlen dologról nem szoktunk fürdés közben beszélni. Megmosakszunk, felöltözünk és megyünk haza. A többiek természetesnek veszik az egészet, én viszont — azt hiszem — alaptalanul bűnösnek érzem magam... s végül sajnós, gondolva, hogy bűnöm van, elmaradok a szentségektől, pedig azelőtt gyakran járultam és úgy érzem, ezután is megtenném, ha sikerülne megnyugvást találni. Ha meglátok egy képet, mely meztelen alakot ábrázol, ijedve kapom el szememet. Mások nyugodtan megnézik, nem gondolom, hogy bűntudatuk lenne miattá. Nagyon kérem, ne hagyják elintézetlenül kérésemet...

Bizonyos, hogy a levélíró kérdésére csak nagyon komolyan és megfontolt tapintattal lehet válaszolni. A komoly lelkiéletre törekvők számára nem kis probléma a mai élet sexuális szabá-

Onimus úgy véli, hogy az Isten-hit olyasmis az ember számára, mint a lényéhez tartozó energia, amely felhasználásra vár. S arról is meg van győződve, hogy ez az energia abban a mértékben fog növekedni, amilyen mértékben beleszüremkednek a tudatba a reális mindenség képei, azzal a szorongással és szédüléssel együtt, amelyet előidéznek. A hagyományos képek azonban, amelyek századokon át arra szolgáltak, hogy tanítsák és szemléltessék a vallási igazságokat, ma már akadályt jelentenek. Nehezen áthágható gátat azok számára, akik amúgy is idegenkednek a vallástól s már hozzászórtak az új kozmológiai perspektívákhoz. Fel kell ismernünk — hangsúlyozza Onimus —, hogy mi olyan fokban „dologszerűsítettük” a paradszomot, a purgatóriumot és a poklot, az anyagi kategóriákat és a választottak hierarchiáját, hogy a hit autentikus tartalma alaposan elferdülhetett a nem tájékozottak szemében. A megszokottság perse sokunk előtt leplezi még ezeket a tényeket, de ha szeretetből sarjadó erőfeszítéssel a nem-hívők helyzetébe állítjuk magunkat, nekünk is rá kell jönnünk erre. A mi képeink az isteni miliótról „kétségbeejtően” fogyatékosak és elégtelenek. Oda kell hatnunk, — s ez is ma egyik nagy feladatunk —, hogy képeink ne torlaszolják el azt az utat, amelynek éppen a megnyitására hívatottak.

dosságával való megbirkózás, bár elmondhatjuk, hogy hazánkban ebből a szempontból összehasonlíthatatlanul előnyösebb a helyzet, mint olyan országokban, ahol a hatodik parancsot

jóformán teljesen eltöröltnek vélik — legalább is gyakorlatban ez a helyzet.

Az egyháznak alapos és józan elvei vannak ebben a kérdésben. Ezek ismerete az aggodalmaskodókat valóban megnyugtathatja. Az idézett levélben a következő kérdések merültek fel: valóban bűn-e, vagy lehet-e bűn egy-neműek teljesen ruha nélküli fürdése? A másik kérdés: a művészi meztelenség. Ilyen képeket, szobrokat szabad-e nézni? A teljesség kedvéért tegyük hozzá még — bár ezt a levélíró nem említette — mindazokat a lehetőségeket, amik az érzékeny lelkiismeret számára aggályt kelthetnek. Közös fürdők, divatkérdések, naturalisztikus filmek, színdarabok.

Mindezekben a kérdésekben mi a legfőbb elv?

Az ésszerűség, s természetesen a szándék, de ez a kettő a legszorosabban összefügg. Ésszerű és éppen ezért a rossz szándékot nem szabad feltételeznünk az orvostól, aki gyógyítás céljából vizsgálja a beteget. Éppen így joga van a művésznek modellt alkalmazni, mert csak a meztelen emberi testen tanulhatja meg a művészi anatómiát, s jogos a múzeumok látogatása csak azért is, hogy valaki művelt ember legyen. Ugyanez vonatkozik a filmekre, színdarabokra, könyvekre is.

Ami a levélíró sajátos kérdését illeti: valóban lehet bocsánatos bűn ugyanazon nemű nézése, de világosan hozzátesszi az erkölctan, hogy csak abban az esetben, ha „*ex curiositate*”, vagyis minden ésszerű ok nélkül, olyan kíváncsiságból származik, amiben már rejtett ferde szándék is van. Azt is hozzátesszi az erkölctan, hogy ha valahol ez — egy-neműek közös fürdője — bevett szokás, minden bűn nélkül és minden aggodalom nélkül lehet ezzel élni, hacsak természetesen valaki szándékosan nem keresi a rosszat. (Noldin: *De sexto precepto*, 57, más szerzők ugyanúgy.)

A közös fürdőkről azt tanítja az erkölctan, hogy nemcsak egészségi okból, hanem üdülés és felfrissülés céljából is szabadon látogathatjuk. A bűnnek itt két „határa” van. Az egyik a testiség túlzott hangsúlyozása, az érzéseket szándékosan felcsigázni akaró viselkedés, mintha a legfőbb jó ez lenne a világon, a másik a rossz szándék, amikor valaki évenesen azért keresi fel a nyilvános fürdőket, hogy ott —

szándéka szerint — szemérmetlen látványokban gyönyörködjék.

Mint már mondtuk más hasonló „bűnrevezető alkalmaknál” is, mindig a szándék a döntő. Alapjában egészséges, kiegyensúlyozott életet élő embereknel azonban ferde szándék nem tételezhető fel.

Határozottan hangsúlyozza az erkölctan, hogy a közös fürdőkben a férfiak és nők vetkőzőhelye teljesen elkülönítve legyen. Ebben a kérdésben nálunk különösebb probléma nincsen.

Az egyház tanítása tehát egészen világos ezekben a kérdésekben. A helyi szokások, körülmények, az ésszerűség és a szándék határozzák meg helyes viselkedésünket. Ilyen kérdések felmerülésénél olyan vélemények is elhangzanak, hogy az egyház „változtatott” erkölctanán. Évtizedeken keresztül harcolt például — úgymond — a strandolás mai divatja ellen, míg az események hatására azután megváltoztatni kényszerült véleményét. Mi az igazság ebben? Semmi. Az egyház elfogása — mint már többször megírtuk — nem valami „erkölcsfilozófia”, hanem a kinyilatkoztatás igazságainak, a szentírásnak és szenthagyománynak tolmácsolása minden kor és minden nemzet számára. A szentírás és szenthagyomány pedig világosan tanítja, hogy Isten bízik annyira az emberekben, hogy az új élet teremtésében a férfit és a nőt — bár merészen hangzik, de mondhatjuk — a legközvetlenebb munkatársának tekinti. Csak a manikeus eretnekek tartották az anyagot önmagában rossznak és megvetendőnek. Ezért tulajdonképpen a szexuális kérdés egyáltalában nem a katolikus egyház központi kérdése. Azt azonban bizonyosnak tartjuk, hogy az Isten kinyilatkoztatott akarata szerint a földre születő új életek egészséges fejlődése lehetetlenség olyan egynejtű és felbonthatatlan házasság nélkül, ahol a szülők csakis egymásnak és gyermekeiknek élnek. Ezért az erkölctan jogosnak és megengedhetőnek tartja a párkeresés céljából ésszerű divatos öltözködést; nemcsak jogosnak, de kötelességszerűnek mondja, hogy az asszonyok tessenek férjeiknek, nem akarja a nemeket egymástól elzárni, nem szimatol bünt a szerelemben, de mindenek fölött óvni és védeni akarja — hivatása szerint — az új életeket, hogy ne a széthúzás és egyenletlenség, hanem a szeretet lég-

körében növekedjenek. Vitathatlan, hogy a helyi szokások, körülmények, a társadalmi konstrukciók változnak. De az erkölcs mindég ugyanaz marad: a férfinak és nőnek megszentelt és felbonthatatlan házassága a kinyilatkoztató Isten akarata: mert szereti az embert, az új életet, és az erkölcsöt közvetítő egyház sem tesz mást, mint hogy ennek a célnak megfelelően igyekszik a nemek viszonyát rendezni.

A levélírótól felvetett kérdésre ezzel kimerítően még nem válaszoltunk. A mai élet olyan leckét is felad, amikre sokkal nehezebb felelni. Vannak magánosságra kényszerített emberek, férfiak is, nők is, szép számmal. Ennek okai annyira egyéniek, hogy még megközelítőleg sem lehet egységes magyarázatot keresnünk. Ezek között vannak sokan, akik elmélyült lelki életet élnek. Milyen szabály vonatkozik rájuk? Lányokra — akiknek párjuk a „Halálkanyar”-ban maradt —, özvegyekre, fogadalmásokra, betegekre, mindazokra, akik nem élhetnek vagy nem akarnak élni házasságban? S mit szóljunk azokról, akiket saját hibájukon kívül házastársuk hűtlenül elhagyott?

Ezeket a kérdéseket észre nem venni, az életnek — számukra — egzisztenciális problémáiról soha nem beszélni, bűn lenne. De mit tudunk mondani? Csak az örök erkölcsöt, nem, mást nem mondhatunk. A házasságon kívül semmilyen szexuális vonatkozást az egyház sohasem hagyott jóvá és sohasem fog jóváhagyni, s bár tudja, hogy az ember gyarló és esendő, a bűnt nem-bűnné tenni nem áll módjában.

A kísértések és gyötrődések perceiben talán nehéz elfogadni azt a valóságot, hogy Isten nem boldogságra, hanem tökéletesedésre teremtett bennünket. Az emberi közösség legfőbb javai közé tartozik az Isten — oly szigorúnak látszó és oly könnyedén átléphető — szexuális erkölcsi parancsa. Minden közösségi jónak szükségképpen vannak áldozatai. Áldozat a házárért életét áldozó fiatalember, áldozat a járványkórházban működő orvos, áldozat a mások mentéséért hősi halált halt tűzoltó és még ki tudja hányan, akik egy nagyobbért, az egészséért feláldozták magukban a részlegest.

Eglis István

N A P L Ó

LITURGIKUS RENDELKEZÉSEK, ENGEDMÉNYEK ÉS KIADVÁNYOK. Az alábbiakban először szeretnénk olvasóinkat időrendbe szedve megismertetni a *Vigília* 1960. szeptemberi számában megjelent „Új szentszéki liturgikus rendelkezések és engedmények” c. dolgozatunk folytatásaként az 1960-ban és az idén eddig kiadott fontosabb szentszéki liturgikus rendelkezésekkel és engedményekkel.

I.

A liturgikus rendelkezések közül említést érdemelnek:

1. A *Jézus drágalátos Vérenek litániájával kapcsolatos búcsúengedély*. A Rítuskongregáció 1960. február 24-én kelt dekrétumával közzétett egész Jézus Vere litánia, tehát a verzikulussal és az orációval együtt (lásd *Vigília*, 1960. 561. o.), „legalább töredelmes szívvel” elimádkozóinak. XXIII. János pápa az Apostoli Paenitentiaria 1960. március 3-i határozatával 7 évi búcsút engedélyezett. Teljes búcsút nyerhetnek a szokásos feltételekkel egyszer egy hónapban azok, akik a litániát egy teljes hónapon át jámbor lélekkel elrecitálják. (Cf. *Enchiridion Indulgentiarum*, editio altera, Romae, 1952. pag. XIII. 1. et XV. 1. a.)

2. *RenDELETEK az új breviárium és misszálé kiadásával kapcsolatban*. Folyóiratunk 1960. decemberi számában „A rubrikák új kódexe” címmel Radó Polikárp professzor adott bepillantást az 1960. július 26-án közzétett új liturgikus törvénykönyvbe. Azokat, akik a papi zsolozsma, a breviárium végzésére vannak kötelezve és naponta miséznek, minden bizonnyal érdeklí ez a kérdés: milyen lesz az új breviárium és a misszálé? A Rítuskongregáció az új rubrikai kódex közzétételének napján rövid, mindössze 5 pontból álló eligazítást (Ordinationes) adott a liturgikus könyvek kiadóhoz címezve a breviárium és a misszálé kiadásával kapcsolatban. A liturgikus kiadók készíthetnek a kódex

alapján új szolozsma és misekönyv kiadásokat. A breviárium ezentúl vagy egy kötetben (Totum) vagy két kötetben (Tomus prior: téli és tavaszi, tomus alter: nyári és őszi rész) adható ki. A bevezető, kalendáriumot megelőző részeket nem szabad a breviáriumtól különállóan kiadni, hanem legalább az első kötet elejére kell tenni. Az új rubrikák és a kalendárium számára minden kötetben fenntartandó az első hely. Az Ordinarium szövegét maga a Rituskongregáció küldi majd meg a kiadóknak. Az Ordinarium a Proprium de Tempore és a Proprium Sanctorum közé is illeszthető. A szoltárokat vagy a Vulgata, vagy a XII. Pius által 1945-ben kiadott új fordítás alapján lehet hozni. A speciális rubrikák szövegét is küldi majd a Kongregáció. Függeléként természetesen ezután is hozhatják az illetékes Ordinárius jóváhagyása után mind a breviáriumok, mind pedig a misszálék a római misekönyvből, rituáléból átvett és a használatot megkönnyítő részeket, valamint más imákat a forrás és az engedélyezett búcsú pontos megjelölésével.

A fentebbi normák mutatis mutandis érvényesek a misszáléokra is. Ezekben az Ordo Missae a kánonnal a Proprium de Tempore és a Proprium Sanctorum közé illeszthető be. Az üzleti versengés elkerülése céljából 1960 december 20-a előtt tilos volt forgalomba hozni az új kódex alapján készült breviárium- és misszálékiadásokat. A Rituskongregáció pedig „pro hac vice” (erre az egy esetre) fenntartotta magának az új kiadások jóváhagyásának a jogát, mely egyébként az 1390. kánon értelmében a nyomtatás vagy a kiadás helye szerint illetékes Ordinárius joga.

3. Az „*Áldott legyen az Isten*” kezdetű ima új invokációja. Az Oltáriszentséggel adott áldás után templomainkban közvetlenül a szentségbetétel előtt a pap térdelve kezdi el a káromlások engesztelésére az „*Áldott legyen az Isten*” kezdetű imát. A legújabb időkhig 11 invokációból álló engesztelő fohászt a Boldogságos Szent Szűz mennybevétele dogmájának kihirdetésére (1950 november 1.) való tekintettel a Rituskongregáció 1950 december 23-án kelt rendelkezésével az „*Áldott legyen dicsőséges mennybevétele*” megszólítással bővítette. Ugyanaz a Kongregáció 1960 október 12-i dekrétumával az „*Áldott legyen szentséges Szíve*” invokáció után az „*Áldott legyen drágalátos Vére*” megszólítást iktatta be a Jézus Vére litánia engedélyezése kapcsán.

4. A *népért végzendő misék új jegyzéke*. A tridentí zsinat szavai szerint a lelkipásztorok (pápa, püspök, plébános) számára isteni parancs a híveikért áldozatot bemutatni. Hogy a lelkipásztorok híveikért hányszor mutassák be a szentmiseáldozatot, ezt az egyház határozza meg. Az Egyházi Törvénykönyv értelmében a püspök és a plébános minden vasárnap és parancsolt ünnepen, az eltörölteken is köteles a népért misézni (Can. 339. l. és 466. l.). Az 1247. kánon 1. §-a alapján az egyetemes egyház most csak 10 parancsolt ünnepet ül meg, a többi egykor parancsolt ünnepből (főként Mária és apostol ünnepek) a gyakorlati élet követelményei miatt eltörölt ünnepek számát a Zsinati Kongregáció 1919 december 28-i dekrétumával 26-ban határozta meg. Eddig tehát a felelős lelkipásztoroknak 52 vasárnapon, 10 parancsolt és 26 eltörölt ünnepen híveikért kellett misézniük. Most, mivel az egyetemes Egyház kalendáriumába új ünnepek kerültek be és néhány ünnepet kitöröltek, a Zsinati- és a Rituskongregáció szakértőiből álló bizottság összeállította a népért végzendő misék új jegyzékét, melyet a Zsinati Kongregáció 1960 december 3-i dekrétumával tett közzé. E határozat 1961 január 1-én lépett életbe. A dekrétum értelmében 10 ünnepen megszűnt a pro populo applikálás kötelezettsége: husvét és pünkösd második és harmadnapja, Szent Kereszt feltalálása (kalendáriumból kitörölt ünnep), Szent Anna, Szent Lőrinc, Szent István első vértanú, Aprószenetek és Szent Szilveszter pápa. Ezek helyett a népért kell misézniük a lelkipásztoroknak a következő 10 alkalommal: Jézus Szíve és Vére ünnepen, Munkás Szent József napján, a vidék vagy tartomány (akár egyházi, akár világi) és az egyházmegye főpátronusának ünnepén, a székesegyház és a saját templom felszentelésének évfordulóján, templombúcsúkor (titulus ecclesiae propriae), Szent Márk és Szent Lukács evangélista ünnepén. Így a népért való miszési napok száma nem változott, ma is 52 vasárnapon, 10 parancsolt és 26 nem parancsolt ünnepen kell a lelkipásztoroknak pro populo bemutatniuk a szentmisét. A gyakorlatban a vasárnapok és az ünnepek egybeesése miatt természetesen évenként nem 88, hanem ennél valamivel kevesebb szentmisét kapnak a hívek lel-

kipásztoraiktól. — Itt említjük meg, hogy az Államtitkárság rendszerint 3 évre adott engedélye alapján hazánkban néhány egyházmegyében, így az esztergomban is (a Secr. Status 138/60. szám alatt 1960 január 10-én kelt leírata értelmében) csak a 12 elsővasárnapi misét kell pro populo applikálni, a többi előirt napokon a szentmisét az erre kötelezett papok ad intentionem Ordinarii, azaz a főpásztor szándékára mutatják be, ki a legjobb belátása szerint használja fel ezeket a szentmiséket.

5. *A laudes nem anticipálható „a solo” sem.* Az új rubrikai kódex 144. és 145. pontja körül támadt félreértést akarja eloszlatni a Rituskongregáció által 1960 december 28-án kiadott deklaráció. Csak a matutinum elővételezése engedett meg előző nap délután 2 órától kezdve mind kórusban, mind közösen, mind pedig magányosan (a solo) végzett zsolozsmázásnál. A laudes reggeli imádság, ezért kórusban és közösen kizárólag csak reggel végezhető anticipálás nélkül. A magányos breviáriumozásnál is lehetőleg ez legyen a reggeli ima, anélkül természetesen, hogy anticipálni lehetne. A laudes reggeli imaként az elmélkedés előtt végezhető a legalkalmasabban.

6. *Hat válasz az új rubrikai kódex előírásaival kapcsolatban.* Az *Ephemerides Liturgicae* liturgikus szakfolyóirat 1961. évi I. számában a szerkesztőség az új rubrikai kódex egyes pontjainak értelmezésével kapcsolatban a hozzá intézett kérdésekre az alábbi válaszokat adta:

1. A jelenlegi megújítás rubrikális, a textusok instaurációja az Egyetemes Zsinat után várható. A zsinat után kifejezés a kiindulást és nem az azonnali megvalósulást jelenti, mivel a liturgikus szövegek megújítása nehezebb, mint a rubrikaké, több évi tanulmányozást, kutatást és munkát igényel. (A pápai motu proprioan foglaltakhoz.)

2. A communitas szorosan véve egy szerzetescsalád vagy coetus, melyet saját alkotmánya, szabályzata irányít, tágan értelmezve pedig 2—3 személy egy időben egy tárgyra irányuló cselekvési közössége. Így több, rekollekcióra vagy zsolozsmázásra összejövő pap már közösséget alkot. (A 140. ponthoz.)

3. Ha nem a requiemet követi a feldolgozás a jelképes koporsónál, akkor nem hagyható el az utolsó evangélium, mivel ebben az esetben a mise és a feldolgozás két egymástól különböző liturgikus cselekmény. (A 401. c. és az 510. e. pontokhoz.)

4. A főpásztor nem rendelhet el meghatározatlan időre parancsolt könyörgést. Az új rubrikai kódex az oratio imperata elrendelését kettős feltételhez köti: a) súlyos és nyilvános szükség vagy veszedelem, b) az igazi szükség idejét felül nem múló időtartam. Ha mégis hosszabb időre kell elrendelni (pl. háború, járvány, stb.), akkor tarthat tovább is, de csak hetenként háromszor: hétfőn, szerdán és pénteken kell mondani bizonyos napok és misefajták kivételével. (A 454—460. pontokhoz.)

5. Az új kódexben nem történt említés a Leó-imáról, mivel ez nem tartozik a szentmiséhez, hanem csak „pium exercitium”. Sokan úgy vélték, hogy ezután már nem kell mondani. Ez tévedés, mert az 1960 március 3-án a Leó-imával kapcsolatban kiadott Rituskongregációs rendelkezés (lásd *Vigilia*, 1960. 562. o.) változatlanul érvényben van. (Az 510. ponthoz.)

6. Az utolsó evangélium nem hagyható el akkor sem, ha a szentmise után azonnal az Oltáriszentséggel adott áldás következik. Az új rubrikai kódex 510. pontja az utolsó evangélium elhagyásáról taxatív jellegű felsorolást ad, ennek alapján többek között csak akkor hagyható el, ha a szentmise után körmenet következik akár az Oltáriszentséggel, akár anélkül. Téves tehát az a felfogás, hogy a mise után az Oltáriszentség kitétele, áldásadás a Legszentebbel és az áldoztatás felment az utolsó evangélium elmondása alól. (Az 507. a. és az 510. a. pontokhoz.)

II.

A hazai vonatkozású liturgikus engedmények közül a következők tarthatnak érdeklődésre igényt:

1. *A husvétii vigiliái istentisztelet kezdete.* Olvasóink előtt ismeretes, hogy amikor XII. Pius pápa 1955 november 16-án a nagyhét liturgikus rendjét megújította, ezen elhatározásában az a gondolat vezette, hogy a szertartások kezdetét az eredeti időpontokra visszahelyezze, teljes fényében ragyogjon fel előttünk az egyházi év e legtöbbit mondó időszaka és biztosítva legyen a hívő

tömegek tevőleges részvétele. Eppen ezért Nagyszombaton a szertartásokat rendes körülmények között úgy kell kezdeni, hogy a vigília-mise kezdete éjfélkor legyen. A főpásztor egyes kérdésekre, tehát nem általánosan, megengedheti, hogy szürkület, illetőleg napnyugta után legyenek kezdetők a szertartások. A Rítuskongregáció 1956-ban Magyarországra vonatkozóan úgy nyilatkozott, hogy a feltámadási körmenet csak a szentmise végeztével tartható. Hazánkban évszázadok óta nagyszombaton a késő délutáni órákban közel egy órát tartó feltámadási körmenetet végzünk. A körmenetre a szürkület, illetőleg napnyugta utáni szertartáskezdekőkor is csak este 8 óra után, eléggé alkalmatlan időben kerül sor, s mivel szertartásainkat legkésőbb este 9-ig be kell fejeznünk, ezért a magyar püspöki kar nevében a kalocsai érsek azzal a kérésrel fordult a Rítuskongregációhoz, hogy különleges kegyként sajátos viszonyainkat szem előtt tartva, a du. 4 óra körüli vigília-kezdést engedélyezze. Az igenlő választ 1960 július 1-i kelettel küldte el a Kongregáció.

Külföldön, amint már egyszer megírtuk (*Vigília*, 1960. 564. o.), a husvétii vigíliai istentisztelet kezdetét több helyen husvétvasárnap reggelre kívánják áttenni. Az akkor említett osztrák seckauai egyházmegyén (székhelye Graz) kívül 1959 január 28-án a nyugatnémet hildesheimi egyházmegye kapott 3 évre engedélyt a Rítuskongregációtól a vigília szertartások husvétvasárnap napfelkelte előtti kezdésére, úgy, hogy az ünnepi mise hajnal körül vegye kezdetét. Hasonló indultumot nyertek az osnabrückeri, a kölni és a wroclawi (breslaui, boroszlói) egyházmegyék.

2. *A Rorate-misék II. osztályu votiv miseként továbbra is mondhatók nálunk Adventben.*

3. *A Collectio Rituum jóváhagyása.* A magyar püspöki kar nevében a kalocsai érsek 1960 június 1-én az Örök Városba küldte jóváhagyás céljából a két nyelvű magyar rituálé-tervezetet. Alig háromnegyed év után 1961 március 17-i kelettel megkaptuk a Rítuskongregáció választ: a „Collectio Rituum ad instar appendixis Ritualis Romani in usum dioecesium et parociarum linguae hungaricae”-t, azaz a római rituálé függelékeként a magyarnyelvű egyházmegyék és plébániák használatára szolgáló szertartások gyűjteményét változtatás nélkül „perdurantibus hodiernis circumstantiis” engedélyezték.

III.

A tavalyi ismertetésünk óta (*Vigília*, 1960 augusztus, 501—503. oldal) napvilágot látott liturgikus jellegű hazai kiadványaink közül a következőkről kell megemlékeznünk:

A Szent István Társulat kiadásában:

1. Néhai Czapik Gyula egri érseknek „*Aldjuk az Urat*” c., a hívek számára készült ima- és énekeskönyve 1960-ban már a negyedik kiadásban jelent meg.

2. Az elmúlt tíz esztendő alatt országszerte megkedvelt és használatban lévő *Temető-könyv*, melyet szintén boldogult Czapik érsek állított össze és írt elő az egri főegyházmegyére, 1960-ban második változatlan kiadásban került a lekipásztorok és a kántorok kezébe. Mivel e könyv a temetés rituális részében alig különbözik az ország nagy részén használt 1907-es kiadású esztergomi rituálétól (mindössze a felnőttek temetésénél az in coemeterio részben kell még néhány verzikulust pótolni és más könyörgéseket venni, de ezek is megtalálhatók e könyvben néhány oldallal előbb), ezeken a helyeken is szívesen használták. A *Temető-könyv* igazi értékei a temetés szentelményének és szertartásának magyarázatán túl: a 112 ima és a 106 ének, s ezek olyan kincset képeznek, hogy — bár az egységes magyar *Collectio Rituum* megjelenése után a rituális része nem is lesz használható, — a szép imádságokat és a felemelő énekeket kedvelő papjaink, kántoraink és híveink még sokáig fognak meríteni belőle.

3. Görögkatolikus testvéreink egy közel ezer oldalas énekeskönyvet kaptak a kezükbe 1960-ban *Dicsérvétek az Urat* címmel. Ez a görögszertartású katolikus énekeskönyv tartalmazza a vasár- és ünnepnapra szent szolgálatokat és énekeit. E mű rövidebb, csak a főbb énekeket tartalmazó 500 oldalas kiadása utóljára 1954-ben jelent meg Nyíregyházán a hajdudorogi egyházmegye gondozásában. A jelen énekeskönyv a rövid imádságos rész után a szentszolgálatok énekeit, az egyházi év változó és állandó ünnepeinek énekeit stb. tartalmazza. A könyv

végén lévő naptár és liturgikus kifejezések magyarázata jól kiegészítik a művet és használhatóságát is nagyban növelik.

4. *Sík Sándor* piarista tartományfőnöknek 30 év alatt immár negyedik kiadásban jelent meg 1961-ben kiváló munkája, a *Zsoltárok könyve* (1923, 1936, 1955 és 1961), imakönyv formátumban, elegáns barna egészvászon kötésben, borítólapján a lantját pengető Dávid királyról az 1200 körüli glasgowi Psalterium alapján készült rajzzal. Az 1955-ös kiadásról folyóiratunk 1955 októberi számában Péntes Balduin részletes beszámolót adott. A jelen kiadásról a *Vigilia* júniusi számában Rónay György emlékezett meg.

Az Ecclesia kiadásában:

1. *Imádságos könyv a Szent Vagy Uram énekeivel Mihácsi József* tollából több mint 500 oldal terjedelemben. A kitűnően összeállított imádságos részt (általános imák, szentmise, litániák, erények-jöcselekedetek, keresztút, szentségek, Jézus Szíve, Szűz Mária és Szent József tisztelete, egyházi év, imádságok a szentekhez és különféle szándékokra) 200, a Szent Vagy Uramból és a Hozsanna gyűjteményből kiválasztott ének követi.

2. Örömmel vettük kezünkbe *Mátray János* piarista *Keresztneveink. Szentek, vértanúk, névnapok* c. több mint 400 oldalas munkáját is. A szentek rövid életrajza után főként német irodalmi források alapján megadja a nevek származását és jelentését. A családi és társadalmi életben meghonosodott ősmagyar (pogány) nevek azonosítását, azaz a mennyei pártfogó kijelölését *Mesko Lajos* piarista kéziratok munkája felhasználásával végezte el. Neveink legnagyobb része (952) vagy egy-egy ókori, vagy valamelyik ma élő, összesen 23 nyelvből (az ismeretlen és a magyar nyelvet is beszámítva) származik Mátray összeállítása szerint. A munkát hasznosan egészíti ki három tartalomjegyzék. Az első a naptári magyar nevet, az égi pátronust és a nevek összes naptári idejét adja 3 oszlopban, a második azt mutatja, hogy a hónapok egyes napjaira milyen és hány szent esik, a harmadik pedig neveink (730) jelentésének szótárát tartalmazza. Mátray hézagpótló könyve igazolja, hogy az egyház nemcsak papok és apácák kanonizálását szorgalmazza, mert Szentegyházunk minden rendű és rangú egyént szentté avathat, aki hősi fokban gyakorolt hitvallásával és hitéletével e magaslatra felemelkedik. (*Kovács Zoltán*)

ECKHARDT SÁNDOR ÜNNEPLÉSE. Majdnem úgy ülünk, mint hajdan az egyetemen, csak éppen nem padokban, hanem sorba rakott székeken; és a végén nem lesz kollokválás, és jegyezni sem kell. Meg korát tekintve egy kicsit vegyes a társaság. Vannak itt a legelső tanítványok közül, s vannak a legkésőbbiekből is. Nemzedékek figyelik a szónokot, aki egyáltalán nem szónokol, hanem nagyon egyszerűen, nagyon melegen és nagyon őszintén elmondja, amit voltaképpen sosem mondtunk ki; a hetvenedik születésnapjáig vártunk, hogy valaki közülünk és a nevünkben kimondja. Mindössze csak annyit, hogy mi, a tanítványai, akárhogy tartottunk tőle s akárhogy megtáncoltattott egy-egy vizsgán, szerettük és szeretjük. Tiszteltük és tiszteljük. Sokat tanultunk tőle, s nemcsak olyasmit, amire a katedrán szóval tanított. Emberséget is, tisztességet is, jellemességet is. Persze ezek a szavak valahogyan üresen és hamisan hangzanak vele kapcsolatban: azt hiszem, soha, egész pályája során egyetlen egyszer ki nem mondott ilyesmit. Furcsa módon éppen azzal tanított rá, hogy nem mondta ki. Hogy például akkor, amikor olyan nagy divat volt ezekről a dolgokról minél hangzatosabban szavalni, akkor ő szigorúan, keményen, tárgyilagosan, és jellemnevelően csak Molière-ről, a francia drámáról vagy a Roland énekről beszélt. Véleményét az iróniájával mondta ki, félreérthetetlenül és tiszteletet keltően. Aki csak tudományt tölt a diákjai többé vagy kevésbé befogadóképes fejébe, ahhoz nem jönnek el, azt nem köszöntik ilyen spontán szeretettel a hetvenedik születésnapján. Akörül ünnepélyes frázisok helyett nem terem olyan ragaszkodástól, szeretettől meleg levegő.

Persze el kellene mondani azt is, milyen nagy tudós, és milyen időtállók a művei, kezdve attól, melyet a francia reneszánsz egyik jelentős költőjéről, Remi Belleauról írt, a francia szellemről szólóig, s a remek Balassi-könyveig, nem felejtve ki azt a „nagy Eckhardot” sem, amelyért a tanítványi hálához hozzáfűzve hadd tolmácsoljam itt a szótárforgató műfordítók háláját is. De

mindez már nagyon szakszerű lenne, és messze is vezetne. Inkább elmondom, hogy lettem a tanítványa.

Tanárr akartam lenni, a magam „emberemlékezete” óta. Magyar mellett milyen szakot válasszak? Franciát tanultunk a reálgimnáziumban, német s latin mellett. Fiatal tanár, frissen kikerült tanítványa tanította a franciát; ma már bizony nem fiatal tanár, s amellet neves tanulmányíró, esztétikus, Halász Gábor, Szerb Antal nemzedékébe tartozott: Fábíán István. Attól fogva, hogy a francia irodalomtörténetet kezdte tanítani (az akkori hetedik-nyolcadikban), el sem tudtam képzelni, vérszegény francia tudásom ellenére sem, hogy más szakot vegyek másodiknak. Fábíán István, aki év közben zöldfüllű verseimet és botladozó fordítás-próbáimat bírálgatta, könyvekkel látott el s irányítgatott, év végén kioktatott filozopteri teendőim felől. Hogy kit hallgassak, kinél igyekezzem vizsgázni. Magyar irodalom: Horváth János. Magyar nyelvészet: Gombocz Zoltán. Francia: Eckhardt Sándor. Ez utóbbi, mondta, nem lesz könnyű. Kemény ember. De nem fogod megbánni.

Nem bántam meg. S máig friss hálával köszönöm magamban mindig Fábíán Istvánnak, ha rá gondolok, vagy ha egy-egy tanulmányát olvasom a Jelenkorban, hogy ilyen jól igazította el az utamat. Nem bántam meg. Szentül hiszem, hogy az akkori egyetem három legnagyobb tudósánál, legnagyobb emberénél és nevelősködés-nélküli legnagyobb nevelőjénél tanultam. Megvallom, sokáig gondoltam magamban, s gondolom ma is sokszor, ha valamivel foglalkozom s valamit összehozni igyekszem: csak úgy sikerüljön, hogy ne legyek méltatlan vele ahhoz, hogy a tanítványuk voltam.

Később tőlem is kérdezték olykor-olykor, amit én hajdanában Fábíán Istvántól. S én sem kisebb s kevésbé meggyőző lelkesedéssel ajánlтам ugyanazt a két nevet, melyet egykor ő nekem: Horváth, Eckhardt (a harmadikat, Gombocz Zoltánét sajnos már nem ajánlhattam: két héttel a szakvizsgám előtt meghalt). S mindezt csak azért mondtam el most, mert talán megsejteti, mit jelentett Eckhardt Sándor azoknak a nemzedékeknek, amelyek több mint harminc esztendő alatt a keze alól kikerültek.

Ilyesmikről is elbeszélgettünk egymás közt, akik ott voltunk s azért jöttünk össze néhány volt tanítványa hívó szavára, hogy egyszerűen, közvetlenül elmondjuk neki az elmondandókat, annak a szavaival, aki köszöntötte, és azzal a nekünk magunknak is jóleső szeretettel, mellyel feléje néztünk.

Ott ültünk előtte; senki nem kérdezte meg, hogy büszke-e a tanítványaira. Egy bizonyos: mi mindannyian nagyon büszkék voltunk rá, hogy tanítványai voltunk. (*Rónay György*)

A GYERMEKVÉDELEM és a fiatalok erkölcsi szemléletének kialakítása egyike azoknak a kérdéseknek, amelyek az emberiséget napjainkban a leginkább foglalkoztatják. A probléma nem ismer országhatárokat és probléma attól függetlenül, hogy az állam, amelynek gyermekeiről szó van, milyen gazdasági rendben él, milyen politikai szervezettel rendelkezik. A tizenévesek (a szó a *teen-agers* nem pontos megfelelője kíván lenni) kilengései aggodalmat keltenek és nagyon is alapos értük a társadalom felelősségének hangoztatása, nagyon érthető a nyugati sajtóban oly sokszor olvasott vád, hogy ezt a felelősséget nemcsak az ifjúsággal nemtörődés negativuma, hanem az ifjúság felfogására károsan ható filmek, üzletszerű televíziós és rádióadások, negatív értékű pozitívuma is megállapíthatóvá teszi. De vajon ez a felelősség megszűnik-e azzal, ha a fiatal tizenéves kort anélkül hagyta el, hogy káros, elítélhető konkrét cselekményeket, vagy éppen bűncselekményt követett volna el? Vajon a fiatalok környezeti hatásainak, amelyekért a társadalmat felelősség terheli, nem jelentkezhetnek-e később is a káros következményei? Nagyon is, annak következményeként, hogy az ember a gyermek- és fiatalok keserű vagy túlságosan is felszabadult éveiből olyan nézeteket és jellembeli sajátságokat vitt magával, amelyek esetleg csak jóval később váltnak ki belőle a társadalom szempontjából értéktelen vagy éppen társadalomellenes magatartást, büntetőjogi következményekkel járó cselekményeket.

A gyermekvédelem feladatának azonban az említett társadalmi felelősség elhárítása csak a minimuma. Ennél sokkal többre kell törekedni, arra, hogy a gyermek és a fiatalember képességeinek és ismereteinek fejlődésével párhuz-

zamosan olyan szemlélet tegyen a magáévá, amelynek révén alapszabályként jóakarátú emberré válják. Ez a jóakarát az a pozitív előjel, amely a tehetséget a társadalomra értékessé teszi, ugyanazt a tehetséget, amely, ha negatív előjelet kap, a társadalomra károsná válhat. A képességek megállapítása és fejlesztése mellett ennek a pozitív előjelnek határozott és maradandó bevésése az emberbe a *nevelés* feladata.

Ki ennek a döntő jelentőségű funkciónak az aktív alanya? Az állam és a társadalom részéről erre a kérdésre a legkönnyebb, de egyszerszind a legkevésbé észinte felelet volt a múltban a feladat egészét a *családra* hárítani, ezt a feleletet egy olyan idealizált családhoz mérve, amelyben mindkét szülő helye be van töltve, ahol az édesanyának nincs is más feladata, mint a gyermekeivel és a háztartással foglalkozni, az apának pedig van ideje és kedve, hogy az ilyen irányú anyai tevékenységet megfelelő módon kiegészítse. Ez az álláspont nem akart tudomást venni arról, hogy az idealizált helyzet a létező családoknak csak a legfelsőbb társadalmi rétegre korlátozott csekély töredékében volt meg. Ez azután azt eredményezte, hogy a gyermeknevelés gondjának kizárólag a szülőkre bízása egyet jelentett a gyermekek és fiatalok nagy tömegének magára hagyásával, elhagyatottságba taszításával.

Bizonyos, hogy ezt a képmutató álláspontot nem követi és nem is követheti az olyan társadalom és az az állam, amely a nő részvételét a termelő munkában nem valaminő elháríthatatlan kényszerhelyzet sajnálatos eredményének tekintti, amely felett szemet lehet hunyni, hanem amelynek egyik nyíltan hirdett lényeges törekvése, hogy a női nemhez tartozókat minden korábban fennállott hátrányos megkülönböztetésük megszüntetésével bevonja a termelő munkába és ezzel a házasságot is tipikusan két dolgozó szövetségévé alakítsa, egyre inkább afelé a helyzet felé haladva, amelyben már éppen a kereső férj mellett kizárólag háztartási és gyermeknevelő munkával foglalatalkodó feleség jelenti az atipikus kivételt.

A helyzet ilyen alakulásának konzekvenciáját messzemenően vonták le nálunk azok az intézkedések, amelyek a gyermeknevelés feladatának a betöltésében állami eszközökkel siettek a szülők segítségére és amelyek fejlődése ugyanakkor vett nagy lendületet, amikor a család rendjét szabályozó törvénykönyv 1953. elején hatályba lépett. Talán nem szükséges részletebben utalni az elhagyott vagy erre más okból ráutalt gyermekek állami gondozásba vételére, amire a családi otthon teljes hiánya, vagy a családi környezet teljes alkalmatlansága ad indokot, valamint a bölcsődék, ellátással kapcsolatos óvodák és napközi otthonok egyre terebélyesedő és tökéletesedő hálózatára, amely a dolgozók gyermekeinek egyre növekvő létszámát veszi szakszerűen gondozásba és ellátásba. Csupán az intézkedések láncolatának egyik utolsó láncszemére utalunk. Március hó végén rendezték az óvodában és bölcsődében gondozott gyermekek után fizetendő hozzájárulás mértékét, amely a szülők kereseti viszonyaihoz és a családtagok számához igazodik. Az intézmények egy-egy gyermekre jutó kiadásának összege — a beruházások és felújítások költségeit nem számítva — az óvodákban havonta kb. 4—600 Ft, a bölcsődékben 900—1000 Ft. Ezzel szemben a szülőt terhelő most megállapított havi térítés tizenötől háromszáz forintig terjed, tehát csak a szülők legkedvezőbb anyagi helyzete esetében közelíti meg az óvodások ellátására fordított közpénzek minimumát. Hasonló a helyzet az iskolás korban lévő napközi otthoni ellátás esetében.

Hogy tehát az állam a gyermek- és fiatalokból való felelősséget messzemenő konkrét intézkedések útján vállalja, nem lehet kétségbe vonni, és ennek az erőfeszítésnek szükségképpen egyre inkább gyümölcsözővé kell válnia. De felmerül a kérdés, vajon nem a multbelivel ellenkező végtel megvalósulásának útján járunk-e? A szülőpárnak a termelőmunkába való bevonása és a dolgozó szülők gyermekeiről való állami gondoskodás kereteinek bővülése nem a család gyermekgondozó és nevelő szerepének elsorvadását vonja-e maga után? Nem szorul-e a családi nevelés egyre szűkebb körre és nem vezet-e a család és a házasság intézményeinek a fokozatos bomlására, ha abból mindezek következményeként kiesik a legerősebb és legtartósabb összekötő kapocs: a közös gyermekről való gondoskodás?

Ezekre a társadalomban letagadhatatlanul élő hol aggodalmas hangsúlyval, hol pedig a kor követelményeként beállított jóslásként felmerülő kérdé-

sekre ad egyértelmű, az aggodalmaskodókat megnyugtató, a jósolgatókat pedig helyreigazító feleletet a Legfelsőbb Bíróság február 21-én hozott, az ország valamennyi bíróságára kötelező erejű XXI. számú elvi döntése, amely egyzszermind irányt mutat abban a vonatkozásban is, hogy a társadalomban képviselheted jutó nézetek közül melyik az, amelynek erősítésére törekedni kell.

Az elvi határozat szószerint idézi a törvénynek azt a rendelkezését, amely a szülők nevelési feladatait tüzetesen meghatározza. És hogy ennek a rendelkezésnek a tartalma a gyakorlatban nemcsak nem halványodott el, hanem még dúsabb tartalomhoz jutott, annak bizonyosságául az alábbi kijelentéseket emeljük ki: „A társadalom... azt várja a családi közösség tagjaitól, köztük első sorban a szülőktől, hogy a családi tűzhely melegségének, összhangjának megteremtésén, olyan közösségi kialakításán munkálkodjanak, amely a gyermek testi, szellemi, erkölcsi fejlődése számára a legkedvezőbb, amely képességei kibontakozását elősegíti és biztosítékot nyújt arra, hogy a családból kikérülő gyermek a társadalom hasznos tagjává váljék. A szülőknek közös kötelessége, hogy a gyermek testi és erkölcsi jólétén, egészséges fejlődésén munkálkodjanak, a szeretet gyöngéd megnyilvánulásaival, de ha indokolt, kellő szigorral és mindenekelőtt példamutató életmódjukkal alakítsák a jövő emberének jellemét, fejlesszék erkölcsi tulajdonságait.”

A jövőnek tehát nem az a perspektívája, mintha a dolgozók életszínvonalának emelkedésében a gyermeknevelés gondjának a szülők válláról levétele lenne hivatva egyik számottevő tényezővé válni, hanem az életszínvonal emelkedésének, a munkaidő leszállításának és más munkafeltételek javításának éppen az válik egyik nagyon fontos eredményévé, hogy a szülők a gyermekekkel szembeni kötelezettségeket egyre növekvő mértékben tudják majd a családi környezetben személyes hatásuk érvényesítésével és saját erejükből teljesíteni. A munkafeltételek javulásával párhuzamosan a gyermekekkel való foglalkozás terjedelmének kell a helyes felfogás szerint első sorban növekednie.

A statisztika egyik legszomorúbb lapja számol be a házasságok felbontásának nagy számáról. És ez nem a szocialista rend szükségképeni velejárója. Amint a legmagasabb bírói fórum mondja: „Bár a szocialista társadalmi rend... nem kényszeríti együttélésre azokat a házastársakat, akik közt áthidalhatatlan szakadék van, egészséges állapotnak... a szilárd, kiegyensúlyozott házasságokat tekinti és erkölcsileg a házasságok fenntartását támogatja.” A bontás gyakorisága mégis faktum. És faktum az is, „hogy a szülők nevelő munkája veszélybe kerül akkor, ha köztük meghasonlós támad, házasságuk válságba jut.” Erre az esetre szólan lehetne arra gondolni, hogy a megbomlott szülői nevelést intézményesen más nevelés váltsa fel. A legmagasabb bírói fórum azonban erre az esetre sem adja fel a családi nevelés követelményét. „A házassági kötelék felbontása nem járhat azzal a következménnyel, hogy a gyermek szüleit elveszítse” — mondja. A törvény szerint ilyenkor első sorban a szülők megállapodásán múlik a közös gyermek elhelyezése. A bíróság szerint azonban a szülők megállapodásában a gyermek sorsa nem lehet alku tárgya, például a bontáshoz való hozzájárulás feltétele, hanem a szülőknek kötelességük kizárólag a gyermek érdekeit szolgálni. Olyan elhelyezést kell tehát választaniok, amely a gyermek egészséges testi és szellemi fejlődését a legjobban biztosítja. Kiemeli a Legfőbb Bíróság azt is, hogy ha a szülők egyikénél való elhelyezés az állandó és közvetlen gondozást ennek a szülőnek a külön feladatává teszi is, ezzel nem csökken a másik szülőnek a gyermek sorsáért és jövőjéért való erkölcsi felelőssége sem, aki a gyermekkel továbbra is érintkezhet, módjában van nevelő hatását kifejteni és a gyermek fejlődését ellenőrizni.

Nagy jelentőségű az elvi határozatnak az a megállapítása is, hogy ha a szülők megegyezése a gyermek érdekével ellentétes, a házassági per bírósága a megegyezés felrétételével — bár az attól való eltérést a házaspár egyike sem szorgalmazza — az elhelyezés kérdésében úgy intézkedhetik, ahogy a gyermek érdekének a legjobban megfelel.

Van azonban a törvénynek egy megállapodás hiányában érvényesülő szabálya, amely az életben sokszor talákozott téves megítéléssel. E szabály szerint a szülők megegyezésének hiányában „a hatodik életévét betöltött fiúgyermeket rendszerint apjánál, a leánygyermeket és a hatodik életévét be nem töltött fiúgyermeket pedig rendszerint anyjánál kell elhelyezni”. Ennek a sza-

bálynak sokszor volt az a gyakorlati következménye, hogy a gyermekéhez ragaszkodó anyja az e ragaszkodását kihasználó apával szemben sok áldozatra volt hajlandó, így az apának a tartáshoz való hozzájárulásáról is kész volt lemondani, pusztán avégből, hogy fiúgyermekét hat éves kora után is magánál tarthassa. Amikor pedig az ilyen önfeláldozó anyát arról világosították fel, hogy az említett szabályt csak „rendszerint” kell alkalmazni, de ettől a bíróság a gyermek érdekében el is térhet, az volt a szkeptikus válasz, hogy nagyon nehéz a bizonytalanságot a bíróság ítéletéig elviselni. Az ilyen aggodalmas kétségek elhárításához nagy mértékben járult hozzá az elvi határozat, amikor a nemre és korra alapított szabály és a bírói intézkedés szerepkörét lényegileg felcserélte. „A valóságos törvényhozói akarat a kor és nem szerint való elhelyezést csak kisegítő megoldásnak szánta, főszabálynak pedig azt tekintette, hogy az elhelyezés kérdésében a gyermek érdeke a döntő. Az életkornak és a nemnek tehát döntő szerep csak akkor jut, ha a gyermek nevelésének a törvényben meghatározott elvei bármelyik szülőnél való elhelyezés esetében egyaránt biztosítottnak látszanak.”

Mindezekből az tűnik ki, hogy még akkor is, amikor a szülői közös háztartás már nem lehet a gyermek nevelésének színhelye, mennyire törekszik a bíróság arra, hogy a — bár csonkává vált — családi környezet nevelő erejét felhasználja.

Van azonban a gyermekeknek egy olyan csoportja, amely a teljes családi környezetet már születésétől kezdve nélkülözi. Ez a házasságban nem élő anyától született gyermekek csoportja. Ez a csoport Magyarországon a két világháború között született összes gyermekek kb. 9 százalékát tette ki. A korábbi társadalomban az ilyen születésből az anyára hárult megrovás az árnyékát a semmiképpen nem vétkes gyermek sorsára is rávetette, aminek igazságtalanságát már Aquinoi Szent Tamás is hirdette. A gyermek magánál tartásától ilyenkor az anyja is idegenkedett és ezért a gyermek a családi nevelést teljesen nélkülözte. Az állami gondoskodás fogyatékossága elsősorban azt vonta maga után, hogy említett időszakban — míg a házasságban született gyermekeknek kb. 10 százaléka halt meg egy évesnél fiatalabb korban — ebben a kategóriában a halálozási arány ennek a kétszeresét is meghaladta, vagyis közülük minden ötödik egy évesnél fiatalabb korban halt meg. A halálozási arányszámuk nyilván az egy éves koron túl sem lehetett viszonylag sokkal jobb. Az ilyen gyermek múltbeli sorsáról az 1946. évi törvény javaslatának indokolása megrázó szavakkal, de reális alapon mondta: „anyja a legtöbb esetben csak a nyomort tudja vele megosztani s a nélkülözések nemcsak szenvedést jelentenek a számára, hanem a nevelésére ható többi tényező káros behatását még fokozzák is”.

Meg kell állapítani, hogy nincs még egy ország, amelynek törvényei a házasságban nem élő anyától származó gyermek helyzetét a családi nevelés szempontjából olyan mértékben törekedett volna legalább annak a gyermeknek a helyzetével azonosra tenni, akinek szülői a házasságukat felbontották, mint a mi megújódott jogunk. Ezt azzal éri el, hogy minden olyan gyermeknél, akinek az apját nem a szülők házassága határozza meg, lehetővé teszi az apa helyének betöltését, ennek elismerő nyilatkozatával vagy a bíróság ítéletével.

Vannak országok, amelyek hasonló megoldástól, a gyermeknek az apával való teljes családi kapcsolatba hozásától azért idegenkednek, mert attól tartanak, hogy az apa a szülői jogokat kötelezettsége ellenére, a gyermek hátrányára használná fel. Másutt hasonló megoldás ellen a valóságos apától különböző személy ellen indított apasági perek tömeges megkísérlése szolgálta döntő döntő érvet.

Az első aggodalmat az oszlatja el, hogy — amint már láttuk — lehet a gyermek feletti szülői felügyeletet arra a szülőre bízni, akitől nagyobb mértékben várható a gyermek érdekében szolgálata, ez pedig legtöbbször az anyja lesz. Hogy ő a nevelő hivatását méltóképpen tölthesse be, ahhoz természetesen szükséges, hogy társadalmi előítéletek ebben ne hátráltassák. Nem is szólván arról, hogy magának a gyermeknek minden megszegéséről való megvédése e cél szolgálatában mindenkinek kötelessége. A törvény ehhez a maga részéről azzal is hozzájárul, hogy megadja a módot arra, hogy a gyermek ne az anyja nevét viselje.

A másik aggodalmat a bírói megállapításnak a valóságos apaság megfelelő

bizonyításától való függővé tétele hártja el. Ennek elkerülhetetlen velejárója, hogy bizonyos számú gyermek mégis a jog által elismert apa nélkül marad, mégha legtöbbszörre van is olyan férfi, akit legalább az eltartás és nevelés pénzbeli előfeltételeinek nyújtására kötelez a bíróság.

A tapasztalat azt mutatja, hogy az ítélet a bíró által megállapított apában sokszor ébreszti fel azt a felelősséggel párosuló bizonyosságot, hogy a vérszerinti gyermekéről van szó, aki az örököse is lesz és ez ösztönzi őt a gyermek nevelésében való megfelelő részvételre.

A jó családi nevelés tehát nemcsak a gyermekvédelem legnagyobbra értékelt eszköze maradt, hanem olyan gyermekeknek a körében is erőteljesen érvényesül, akik azt a múltban a legfájdalmasabban voltak kénytelenek nélkülözni. (— *ye* —)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Xavéri Zoltán, Kamondy László *Apostolok utóda* című regényének hőse fiatal káplán egy peremvárosi plébánián, és beleszeret a sógornőjébe. Ez a sógornő, Erzsébet, Xevéri István felesége, súlyos tüdőbeteg volt; férjével is a szanatóriumban ismerkedett meg. A férj, István, hitetlen. Az asszony hívó, sőt, mint mondják, gyakorló katolikus.

Erzsébet állapotos lesz. A férj félti feleségét; egészsége érdekében orvosi javallatra megszakíttatná a terhességet. Az asszony ragaszkodik magzatához, részben mert hívó, részben mert gyereket akar. István a pap-testvérhez fordul segítségért; az természetesen nem tehet egyebet, mint elismétli előtte az egyház álláspontját ebben a kérdésben. A testvérek végleg elhidegülnek; az asszony megszüli kislányát, de rövidesen kiújul a kavernája, tüdővérzést kap és meghal. A fiatal papot a tragikus események súlyos lelki válságba sodorják. Az esperes, közvelen főnöke, akivel egyébként koránt sincs zavartalan jóviszonyban — lényegében azért, mert amaz „maradi” öreg pap, ő meg Suhard bíboros szelleméből táplálkozik „haladó” — azokkal az évezredes igazságokkal, vagy ha tetszik, közhelyekkel nyugtatgatja, melyeket ilyen esetekben el lehet és el szoktak mondani; egyebet ilyenkor talán nem is lehet mondani.

A végszó: a gyászmise után, melyet a halottért mondanak, Zoltán újra fölmege a templomtoronyba, ugyanoda, ahonét a regény elején nézte a kertjében napozó Erzsébetet. De már nincs kit néznie: Erzsébet, akit szeretett, meghalt, s miért? Talán éppen az ő vétke, az ő csírázó, meg nem engedett szerelme miatt? A fiatal pap, „háttal annak az ablaknak, mely Erzsébeték udvarára nézett”, tenyerébe temeti arcát.

„Lassan, hosszú idő múlva emelte csak fel a fejét, s szólt:

— Uram, nehéz keresztet raktál vállaimra, és gyenge az én vállam, de ha segítesz nekem, tovább járom a Te utadat...

S ez időtől tovább is lelkiismeretesen ellátta tisztét: keresztelt, esketett, temetett.”

Kamondy Lászlónál gyengébb író, aki nem anyagának természete, jellemeinek törvényei szerint dolgozik, hanem elbeszélése húsába mintegy kívülről operálja bele a gerincet, bizonyára nem kerülte volna el, hogy amolyan csattanóval ne fejelje meg a történetet, szembeállítva egymással a két testvért, Istvánt és Zoltánt, a hiteltlen és a papot, s a friss sír fölött, vagy akár már a haldokló ágya mellett látványos világnézeti párbajt ne rendezzen velük, saját világnézete szerint döntve el aztán a kérdést egyik vagy másik, atheizmus vagy vallás javára. Kamondy László azonban sokkal jobb és anyaga iránt sokkal lelkiismeretesebb író. A két testvér egy villanásnyi jelenetre találkozik a kórház folyosóján, úgy, és olyan szavakat ejtve, ahogyan egy ilyen tragikus helyzetben két, egymáshoz ilyen helyzetben lévő ember a valóságban is találkozik.

Bajos is volna valamiféle „elméleti” döntést csikarni ki abból, ami történik, s azokból, akikkel történik. Mihelyt például István sommásan az egyház nyakába akarná varrni a felelősséget felesége haláláért, a gondolkodó olvasóban nyomban fölmerülne magának Istvánnak a felelőssége, s mi sem volna könnyebb, mint fejére olvasni némely igazságokat a saját házuk előtt való sópréstről és a saját szemünkben keresztbeálló gerendáról. Az végtére mégis csak túlon túl könnyű elintézése a dolognak, ha valamiért, aminek vitathatatlanul mi vagyunk az előidéző okai, egyszerűen mást teszünk felelőssé. A

férj aggodalma feleségéért nagyon is mesterkéltén időzített volna, ha az író csak az asszony terhességétől kelteznék; illetve ez az István nagyon is hitvány alak volna, ha már előzőleg is nem aggódott volna feleségéért. Márpedig menthetetlenül ez volna a helyzet, ha az író akár Zoltánt, akár az egyházat „tetemre hívná”. Nem is teszi: sokkal jobb író annál. Nem mondja ki szavakkal, de az ábrázolásban óhatatlanul érezteti, hogy az asszony haláláért bizonyos fokig és bizonyos módon István is felelősnek érzi magát, és nemcsak azért, mert nem próbálta radikálisabban rákényszeríteni a terhesség megszakítására. Így is van ez jól: így hiteles, a kétségbeesett, összetört Istvánnak ezzel a kurta kitörésével: „Meg fog halni... Ne prédikálj, hallod, nehogy prédikálj!”

S István „felelőssége” nemcsak ennyi; sokkal bonyolultabb. Ez az egész házasság egy kicsit furcsa; mintha valahogyan magán viselné annak a nyomát, hogy szanatóriumban kötődött, már-már a halál árnyékában. Ez a két ember talán lázas sietséggel kapcsolódott, sőt, talán menekült is egymáshoz. Előzőleg elfelejtették megbeszélni a leglényegesebb dolgokat; pedig, úgy látszik, már nem tapasztalatlan gyerekek. Nagyon szeretik egymást; és alapvető idegenség van köztük. Vannak ilyen esetek az életben: mikor két ember képtelen megtalálni a dolgok legegyszerűbb és legérthetőbb fogalmazását. Erzsébet — betegségéből érthetőleg — mintha egy kicsit hisztériás volna; sajnos István nem az az ember, aki alkalmasnak látszanék e kis hisztéria megnyugtatóására. Semmi kétség: nagyon szereti Erzsébetet. De egy kicsit pedagógus módra szereti. Erzsébet attól retteg, hogy el akarják venni tőle magzatát; István, noha sejti, hogy túl minden valláserkölcsi parancson, vagy mint ő gondolja, babonás gátláson és megfélemlítettségen, egyszerűen az anyai ösztön kétségbeesett, görcsös tiltakozásáról van szó, képtelen olyan józan, megnyugtató megoldásra jutni már-már rögeszmés feleségével, ami esetleg elejét vehetné a későbbi bajnak. Az orvosprofesszor világosan megmondja: különleges kezelés kell, afféle erősítő kúra, hogy Erzsébet kibírja a szülést, és főként annak következményeit. A férjnek azt a téveszmét kellene föloldania Erzsébetben, hogy a szanatóriumba való befekvés egyenlő a magzatelhajással. Utóvégre épeszű, önmagukkal rendelkező, felelős, nagykorú nőktől aligha lehet erőszakkal elvenni a magzatukat, és ráadásul éppen egy olyan, orvosi etikát megtestesítő professzornál, amilyen a regény Bernáthja! Nos, a férj képtelen rá, hogy föloldja ezt a téveszmét. Megsértődik, hetekre elmegy, szenved, magyaráz, érvel, Zoltánhoz fordul, az egyházat vádolja, szörnyülködik Erzsébet valóban egy kicsit gyerekes, hogy ne mondjuk, infantilis vallásosságán; csak éppen a kellő szót nem keresi, vagy nem találja. Egymás mellett élnek, férj és feleség, szeretik, kívánják egymást; s valahol a dolgok legalján: két idegen. Ezért támad olykor-olykor az olvasóban olyasfajta érzés, hogy István, amikor felesége „babonáit” hozza elő, volta-képpen egy kicsit mellébeszél. Mindig könnyű elvi magyarázatot tartani, ha nem tudunk megtenni valamilyen közvetlen, meleg, emberi gesztust, nem tudunk kimondani egy mindent megoldó és mindent föloldó meleg, egyszerű szót. S így aztán a végén nemcsak Zoltán mondhatja el: „Uram, nehéz keresztet raknál vállaimra!” Istvánnak is megvan a maga keresztje. Más kereszt; de kereszt, és aligha kevésbé súlyos.

Ki tudja, nem még súlyosabb-e valamivel.

Talán az eddigiekből is sejthető: István egy kicsit tétova alak. Bizonyára nem ezért, mert az író nem tudta másnak megformálni; azt hiszem, éppen ezt akarta ábrázolni. Hiszen igazán nem lehet különösebb kifogásokat tenni jellemző képességei ellen. Nem beszélve a néhány vonással rajzolt nagyon jó epizód-figurákról, amilyen például az öreg házvezetőnő, vagy a már jelentősebb szerepű, kitűnően, élően ábrázolt Kóci, a magára, nőiségére, hódító erejére eszmélő serdülő lány: finoman, találóan, hitelesen mutatja be Erzsébetet is, meg a két papot is, öreget és fiatal, az esperest és káplánját. Zoltán figurájában, megvallom, itt-ott érzek valami kis elmozdulást, éppén csak annyit, mint amikor egy pillanatra félrerezdül a kép; a következő percben már aztán újra éles és tiszta. A regény elején pompásan előttem áll ez a „modern” pap; az első „rezdülés” abban a beszélgetésben történik, melyet a testvérek a kávéházban folytatnak egymással. Istvánnak Zoltánról föl villanó emlékképei, rávetődve arra a Zoltánra, akit addig ismerünk, egyszerre vetítenek elénk két-három kontúrt; a körvonal itt egy kicsit bizonytalanabb oldódik. De talán csak

fogalmazás kérdése az egész. Nehezen tudom összeegyeztetni a „stramm” fiatal papot az iskolai „stréberrel”, aki mindig a nagyok pártján van. Nem a „tény” zavar: hogy Zoltán afféle igyekvő, jófiú diák volt, hanem talán csak a közlés módja; az, hogy István egy kicsit jobban „megnyomja a tollat” magában. Részben persze kényszerűségből: éppen az előadás szép tömörsége folytán, amit bőbeszédűsége hajlamos prózánkban különös örömmel kell méltányolnunk.

A másik kérdés Zoltánnal kapcsolatban: utolsó jelenete Kóciival. A kettejük kapcsolatának ábrázolása mindeddig kiváló írói teljesítmény. S azt, ami ezúttal történik kettejük közt, szintén minden tiltakozás nélkül el lehetne képzelni — máskor, más körülmények közt. Azt hiszem, értem az író szándékát: egy lélek, egy jellem tettenérése ez abban a pillanatban, amikor leginkább megkísérti a szétesés, az önfeláldozás. De más az írói szándék, és más a regény „valósága”. Megvallom, ez az egyetlen jelenet, amelyet nem hiszek el egészen az írónak; itt úgy érzem, egy kicsit túl irodalmi eszközökkel élt. Félve from le ezt a szót olyan igazán elsődrendű tehetséggel kapcsolatban, amilyen Kamondy László: mintha kliséet használt volna. Mert egyébként a maga mondandóját mondja és a maga-látta világot ábrázolja, ismét eléggé nem méltányolható ellentétben azokkal a kortársaival, akik hol Sartre-t, hol Hemingwayt „ábrázolják”, hol Mándy Ivánt.

S ha már az alakoknál tartunk: kitűnő az öreg esperes, és kitűnő a két pap, esperes és káplán viszonya. Igazán kínalkozó alkalom lett volna Kamondy László számára, hogy az *Apostolok utódába* ügyes tájékozottsággal belemásolja a katolikus regényirodalom népes pap-galériájának egy-egy „klasszikus” figuráját; bőséges választéka lett volna, Bernanos-tól Cesborn-ig. De itt is hű maradt a maga valóságához; ennek köszönhető, hogy az öreg esperesben irodalmunk egyik legszebb, legelőbb és leghitelesebb, és hitelesen mai pap-figuráját teremtette meg. A fáradt, öreges, mai világból egy kicsit kikopott papot, aki sem azt nem tudja már megérteni, ami körülötte kívül, sem azt, ami mellette az egyházon belül történik; a maga elképzelése szerint helyt áll, amíg lehet, gyanakvón mind a kor, mind munkatársai iránt; de nem végképpen makacs, és amikor szenvedést lát és részvétre van szükség, nem ítélkezik, nem fölényeskedik, hanem azt teszi, amit kell: letérdel a másik mellé, és vigasztalja, ahogy tudja.

Még csak egyet, a regény végéről. Úgy érzem, ezen az egyetlen helyen Kamondy László egy kicsit szakított egyik legszebb erényével, az írói takarékossgal. Az esperes és a káplán gyónásszerű beszélgetésében túl sok probléma merül föl, ebbe az író valamivel többet zsúfolt bele a kelleténél; mintha egyszerre akarnának ha nem is megoldani, de legalább felsorolni minden problémát. Zoltán válságával ugyan mindez összefügg; de a fiatalember szenvedése, megtörtése talán itt, most mégis súlyosabb, semhogy ilyen boncolgatásokra képes volna. Vagy itt is csak fogalmazáson múlnék a dolog? Azon, hogy a fogalmazás nem elég forró, egy kicsit tétlenszerű? Lehet.

***

Várakozó övezetek a címe Cseres Tibor új novelláskötetének. Az író a Móricz-hagyomány felől jön; pályája érdekes és szép példája lehet annak is, hogyan dolgoz föl, hogyan emészt meg egy jó, igényes, erős tehetség egy pályaindítóan döntő hatást s hogyan küzdi ki mintegy azzal szemben, de attól támogatva a maga egyéni, eredeti útját és hangját. A novella nála is sokszor marad közvetlen közelében a riportnak; ami túlemeli a riporton, az — s ez is móríci örökség — az emberábrázolás telt, plasztikus ereje (*Árvízben*). Máskor mintha a korai Móricz témavilágának egy-egy új, izes variációjával találkoznánk (*Idegen ágyban*). Ami talán a legjellemzőbb Cseres Tibor világának ebben a tartományában (s ami viszont mintha a kései Móricz saájáthangú, éleszemű követőjének-tanítványának mutatná), az sűrítő, balladásan tömör előadásmódja. Balladásan — vagy filmszerűen? Fojtott légkörben, gyors villanásokkal vetíti elénk alakjait, nem veszteget szót leírásokra, fölös elbeszélésekre; éppen csak a leglényegesebbre szorítkozik, néha azt is jóformán csak jelzi. Van úgy, hogy az olvasó sokáig valósággal tanácstalan, s aztán mintegy visszaható érvennyel világosodik meg az elbeszélés, nem is annyira cselekmény-

vonalában, mint inkább egyetlen markolóással fölfogott, szövevényes valóság-tartalmában. (*Halál után, Pad a révnél*).

Emlékezetesen jó, és az írora is igen jellemző elbeszélése a kötetnek például a *Gyár a teve utcában*, a *Búcsú nélkül* vagy a *Teodóra!*; a címadó *Várákos özvegyek*ben azonban az öreg pap alakját és a fiatalall való kapcsolatát nemhogy kevéssé meggyőzőnek, de hamisnak érezzük. Az előfordult már nem egyszer, hogy egy falusi pap élete során botlott. Az azonban, hogy egy öreg pap halalos ágyán elkergette volna magától a lelki vigaszt kínáló fiatal azért, mert „taknyos”: ez vajmi kevéssé hihető, kivált ebben az ábrázolásban, ahogy itt kapjuk. Sokkal mélyebb és döntőbb dolgokról volna itt szó, semhogy ilyen röptében, s ráadásul ilyen karikírozó módon (bár egyáltalán nem ellenséges, inkább humoros karikírozással) érzékeltetni és érzékeltetni lehetne. Hadd emeljük ki viszont a Pongrácra és Csuriakra, a tetőfödőről és ipari tanulójáról szóló három kitűnő írást (*Ismerkedés a lányokkal*, *Pongrácot elkapják*, *Csatornák fölött*). Még néhány mozzanat a laza novellafűzérhez, még egy-két kiegészítő vonás, és ezekből a jól megírt novellákból kellő rendező közreműködésével kikerekednék egy kitűnő, izgalmas mai film is.

***

Bor Ambrusnak első novelláskötete *A nagykorúság órája*. Nem csoda hát, ha érezni rajta a novelláírással még csak első ismerkedéseit élő író bizonytalanságait. Bor Ambrus már jól meglátja, de még nem ábrázolja elég jól a témáit. Sokszor többet mond a kelleténél, mintha nem bíznék az ábrázolásban, s meg is akarná magyarázni. Az úgynevezett tanulságot nem bízza eléggé a történetre és az alakokra; még túlon túl példázatnak írja, amit ír. Holott ezt a tanulságot az olvasónak kell levonnia az ábrázolt valóságból, s nem az írónak az olvasó szájába jellelni, vagy legalábbis figyelmébe ajánlania.

Egy másik, jellegzetesen első-kötetes hiba: a dolgok túlságos kikerekítése. Ott van például a *Vera, a szőke lány*: hüligránok közé keveredő lány, aki ráun erre a társaságra s nem hajlandó tovább „futni” a sokpénzű Bodrogival, mert megérezte egy másik, tiszta életforma vonzását. Mindez teljesen rendben van; elhisszük, s az ábrázolás is jó, egészen addig, míg az író úgy nem érzi, mintha dennek meg kell adni a kellő „csattanót”. Következik egy giccsesen vadnyugati jelenet: a hüligrán revolverrel fenyegeti a nőt, ami még elmenne, de ráadásul főbe is lövi magát, ami már erős túlzás — legalábbis íróilag. Ahhoz, hogy Bodrogi csődjét ábrázolja, az írónak nem volna szüksége ilyen drasztikus megoldásra, és nem a „lezáró” irodalmias mondatokra sem. A példákat szaporíthatnánk, hivatkozva akár a hasonlóan túlírt *Tündérr királyra*, akár a *Két doboz szardínia* ismét csak túl szájbarágó oktatására, holott ez utóbbiban mindennél ékebben beszél maga a tény, amihez igazán fölösleges a kommentár. Mennyivel jobb volna tömörebbre fogva az *Emberek a határon*, mennyivel erősebb a *Tanár és tanítvány* sokkal egyszerűbb hangszerelésben! S a kötetnek alighanem legjobb írása, a címadó *Nagykorúság órája* is nyert volna, ha az írónak van szíve hozzá és kihúzza belőle mindazt, ami csak a terjengősséget fokozza, nem pedig a légkört sűríti és a jellemet exponálja.

De mindez elsősorban gyakorlatlanság; ezek azok a hibák, melyeket a novellista, ha érteke és tehetsége van a műfajhoz, előbb-utóbb „kiír” magából. Bor Ambrusnak, úgy látszik, van hozzá tehetsége, de még nincs kellő rutinja.

(Rónay György)

SZÍNHÁZI ÓRJÁRAT: *A Bolyaiak és az Orfeuszok körül*. Mind a két darabban zene szól, mint valami magasztos gyászszertartás végső aktusa közben. A környeztet, a köznapi világ viszi vágóhídra a közölte kiemelkedőket a XIX. századbeli Erdély kisiny tanulóvárosában éppenúgy, mint a meg drámáját, „A két Bolyai”-t, Tennessee Williams is „Angyalok csatája” nyörködni tudó városkájában. A magyar szerző, Németh László is kétszer írta meg drámáját, „A két Bolyai”-t, Tennessee Williams is „Angyalok csatája” című első, túlszűfolt tartalmú darabját mentette át és emelte drámái remekműféllévé az „Orfeusz alászáll” című 1957-ben írt tragédiájában. Mert erre a darabra már inkább alkalmazható a napjainkban nem igen használatos tragé-

dia szó, hisz elkényeztetett színházi publikumunk esetleg elrettenne a jegyváltástól, ha jóleleve tragédiával kecsegtetnék.

S bármilyen sötét is Németh László Bolyai drámájában a környező világ, a kis kizsárolt, idegennyomta Erdély alig lélegző-pihegő társadalma, valóságos virágoskertecske ahhoz a lelki és szellemi temetőhöz képest, amit a XX. századbeli „Dél” amerikai kisvárosáról Tennessee Williams elmond. A valóság, amelynek talaján Németh László közismert kultúrhistoriai szereplők fölvonulatátásával operál, tehát optimistább, mint a görög legenda nyomán Orfeuszokkal és Euridikékkal vizionált lincselő amerikai kisváros képe. Németh László annyi tragikus, szárnyaszegett magyar hőse után mégis egyre jobban tud hinni az emberben és ez művészetét megnyerő módon színesíti és teljesíti ki. Amerikai kortársa, aki jócskán fiatalabb nála és egy sokkal kezdetlegesebb társadalmat ír le, sokkal pesszimistább képet fest az általa önmarcangolásig ismert emberi közösségről.

Erdély kicsiny zugában, csak vásárhelynek városiasult marosmenti szögletében él Bolyai Farkas, aki ifjúkorában a nagy Gaussal vívta szellemi csatáit. Hazajön, matematikát tanít a harisnyás székelő nebulóknak, koldússzegényen is úttörő matematikai művet ír és kicsit tehetős, de pénz dolgában mindig szűken álló főúri családok küszöbét koptatva, ott hegedülgetve, dámákkal éldegélve kiviszi, hogy a fia, János is külföldön tanulhasson. Sőt a fiú zseniális eszmeművét is odailleszti névtelenül kiadott könyvéhez, azt Gaussnak, az ifjúkor rajongva szeretett bálványának is megküldi, mert fia karrierjét ezen az általa ismerni vélt sinen véli elindíthatni. S Gauss néma marad, a fiú pedig otthagyja hadmérnöki pályáját, polgári pályáján mintegy derékbatörve, laokooni kígyómarrástól érten menekül az öreg Laokoonhoz, öntudatlanul is védelmet, támaszt keresve. S most már kettőjükre szakad rá az 1848 előtti fojtott légkörű erdélyi kisváros élete és később a még rosszabb, a már reménytelen, elbukott forradalmú, szándékos elnyomású Erdély tragikus égboltja. S most kezdődik a még szörnyűbb, laokooninál is véresebb tusa, ellentétek, gyanakvások, vetélkedések a konzzenziális apa és fia között, amíg az öreg már csak a saját ágya alatt tartott koporsó nyugalalmát áhitja és a fiú beléőrül az apja által megakadályozott házassága, törvénytelen viszonya és a gyermekei okozta csapdába. S mert egy gondolat, ha egyszer megért rá az emberiség, egyszerre kelhet ki több helyen is, a világpublikációtól Gauss által is elzárt eszmét, a pangeometriát Lobacsevszkijtől valónak ismeri el Gauss, de a sajátjának is vallja egyúttal, amit nem tehetett volna meg, ha már a Bolyai János művét is elismeri. Ahogy tehát a matematikai gondolkodás Babilóniából és később Arábiából újra indulva nagy nyugateurópai körivet ír le, Keleteurópa északibb tájain, Marosvásárhelyen és Kazánon át haladva írja ekkor parabolikus ívét s fut egy magasabb beteljesedés felé. A világúrrepülések korában egyetemes érdeklődést keltő téma tehát a Németh Lászlóé, mégis számtalan buktatót rejteget magában. A planimetrián vitázik itt apa és fiú, ennek megértését pedig szokványos színházi publikumtól kívánni jócskán nehéz követelmény. S mint ahogyan a hatalmas repülőgéptestek is nehezen, a földanya testétől való elszakadást vajdúva emelkednek a levegőbe, hogy aztán sugárvilanású röppályájukat befusásák, „A két Bolyai” exponálásával Németh Lászlónak és a rendezőnek is gigantikus munkát kellett elvégeznie. Érezzük, hogy ennek a hatalmas szerkezetnek végre a dráma áramkörébe kell lendülnie, de a fiú félig-meddig már szárnyatörött leszállása a szülői ház küszöbére még mindig egy kis csalódással jár. Németh László még mindig tartogatja a drámai szárnyalást, amely csak akkor bontakozik ki, amikor a két saját zsenije megmarta Laokoon figura egymás húsába tép, amikor megkezdődik apa és fiú között a szeretet eltítkolt előjelével dúló élethalálharc, amely a stigmatizáltak végtelenségébe emeli őket. Egyre jobban eltörpül körülöttük a legjobb erdélyiek őket körülvevő és segíteni vágyó kórusa is. A csaták csatája ez is, mint Tennessee Williams első drámájának hőseié volt, akik immár más dimenziókba tartoznak s földileg sorsuk meg nem olátható. A csatát azonban mégis az emberiség nyeri meg, amely Bolyai, Gauss és Lobacsevszkij zsenije nyomán röppen ki a világűrbe.

Várkonyi Zoltánnak éppúgy rendezői mesterműve a Katona József színház mintaszerű előadása, mint ahogyan Németh László is ebben a darabjában.

ért föl eddigi drámaírói munkálkodásának csúcspontjára. Bolyai Farkast Básti Lajos, Jánost Kálmán György játssza. Az előbbinek jupiteri fönségét, dikciójának gordonkaszerű zengését és az egész alakítás monumentalitását dicsérhetjük. Meg tudta játszani, hogy a dámák körüli szépelgése is csak olyasféle játsszi önmagamutogatás legyen, mint hegedülgetése, játszadozása tehétsége sokféleségével. Ennyit érthettek meg belőlem, tehát ennyit adok nektek. De mindenkinek, az egész emberiségnek adok, mert földi boldusságom mellett is a leggazdagabb vagyok köztetek. A ritkán, egy életben koldusság mellett is a sikerülő nagy alakítás mellett Kálmán György Bolyai Jánosa kevésbé könnyen megoldható érettségi földadatot kapott. Az örületbe torkolló zsenialitás érzékelése a végső összeomlás „Kisértetek”-szerű szinpadai produkciójának mellőzése nélkül rendkívül puritán, de annál magasabb szinpadai földadatot. Kálmán Györgynek sikerült minden patológiai exhibicionizmus nélkül apró jelzésekkel fölépítenie az alakot, ami a legnehezebb színészi munka és előadásról előadásra fokozódó erőmegfeszítést jelent. Ez az alak sohasem lehet egészen kész, hiszen csak a küszöbön áll még az örületnek és a szerző izlése nem engedi meg, hogy az örülete kezdő tüneteinek többet mutathasson meg kavargó lényéből. Ez pedig Kálmán Györgynek sikerült. Örültünk Makay Margit kristálytisztá szavú és szoborszerűen szép Kemény Simonnéjának, Bihari József földszagú gazda-Bolyaiának, Pápay Erzi poétikus Orbán Rózájának és Siménfalvy csak Erdélyben található agg inasfigurájának. Mondhatni, az egész előadás a Nemzeti Színház társulatának remeklése volt, s remélhetőleg a későbbi előadások során az előadás tempója is meggyorsult.

A környezet értetlensége és lehúzó ereje öli meg Tennessee Williams tragédiájának szereplőit is. Orfeusznek azért kell meghalnia, mert Orfeusz volt, Euridikének, mert Orfeusz iránti szerelme fölláztatja az egész kisvárost, Carolnak, az eleinte humanizmusért és emberi jogokért küzdő ültetvényes leánynak, mert szembe mert szállni a többséggel és a sheriff feleségének azért kell megvakulnia, mert nem bírja már látni a férje kegyetlen uralma alatt elpusztuló, lincstvénny alá hajszolt ártatlanokat. Tennessee Williams különben nem rajzol fekete és fehér figurákat, sőt azzal a váddal áll szemben, hogy nagyon is bepiszkítja hőseit, hiszen húsból és vérből, szenvedélyekből és bűnökkel ösztetett embereknek rajzolja azokat is, akik érzelmileg és értelmileg a legközelebb állanak hozzá.

Orfeusza egy korán árván maradt társtalan széppfiú, aki kígyóvadászként kezdi életét, majd korán megismerve a nő hatalmát, gitárjával gyanúshírű mulatókban játszik, énekel, s harminc éves korára ébred rá, hogy nem felelőtlen gyermek vagy vagány többé, hanem a férfikor ama határpontjára érkezett, amikor választania kell a munka, a tisztességes élet, vagy kitaratottság és a bünyözés elkerülhetetlen örvényei között. Ez a Val-Orfeusz, ha meg is hempergett már az élet sok mocsarában, egy lelki vonzás mégneskörét sem tudja elhárítani magától és a jobbat, a munkát és a tisztességet akarja választani.

Kapóra jön, hogy munkakereső útjában egy kisvárosba érkezik, amelynek vegyeskereskedésszerű drug-store-jában halálán van a gazda. Az asszony, aki a cukrászdaszerű részt vezeti, alkalmazza a fiút a férj cipőbolt-részlegének vezetésére. Val-Orfeusz menne is, maradna is. Ha a bűn útját választaná, elme lehetne, hisz a hajdan gazdag és jótékonyági intézményeket alapító Carol, aki most is tekintélyes apandást kap bátyjától, ha jelenlététől megkíméli a családot, elvinné őt személye körüli szolgálatra. S ez az eddig is csavargóéletet élő Val-Orfeusznek ideig-óráig talán megfelelőbb foglalkozás is lenne, mint a cipőbolt-részleg vezetése. Val-Orfeusz mégis a munka útját választja, habár Lady-Euridike mellett is fenyegeti az előrelátható veszély, az, hogy asszonya belészeret. Bár ez a Lady-Euridike kegyetlen sorsa ellenére is a tisztességes asszonyok sorába tartozik. Szegény olasz bevándorló, majomtáncoltató komédiás leánya, idegen itt több évtizedes amerikai életsors után is. Apja gyümölcsöst, szőlőt telepített a tájra, ott vendéglőt nyitott és a szesztilalom idején kis kocsmája annyira föllendült, hogy nagy, lugasos kerthelyiséget létesített benne. Élete első szerelme pedig éppen annak a Carol Cutrerének a bátyja volt, akit most kitiltottak a környékről. Az öreg katolikus olasz azonban lelkében sohasem bírta elismerni az itt uralkodó, fajt fajtól megkülönböztető Ku-Klux-Klan tör-

vényeket. Négereket is részesített Noé apánk italából s ezért a kisvárosi horda petróleumos hordókkal rakta körül lugasait, fölgyujtotta azokat és megakadályozta az oltást. Az öreg olasz a lángokba vész, völgegye elhagyja a földönfutóvá vált Ladyt s ez születendő gyermeküket is megöli. Azután pedig kénytelen kelletlen hozzámegy most haldokló férjéhez, akiről nem tudja, hogy mint a gyújtogató-banda vezére, tulajdonképpen apja gyilkosa volt. S ez a nő, bár altudatában mindig irtózott muszájférjétől, nem lett hozzá hűtlen, vezette a boltját, élelmességével föl is lendítette azt. Most pedig a rokonok lesik az örökséget, lesik a feleséget, aki könnyelműen magához veszi a boltba az árva Val-Orfeuszt.

A tragédia bekövetkezése tehát, a logika törvényei szerint is kiszámítható, ez azonban nagyon is szolgálja azt a szinpadi feszültséget, amit egy tragédia eljátszásától elvár a közönség. Val-Orfeusz annyira megbűvöli a nőket, hogy a kisváros hölgytagjai előszeretettel vásárolnak ebben a boltban, de nemcsak vásárolnak, szimatolnak is. Csodálatosképpen mindig és minden társadalomban vannak lebzselő asszonyok, akik örök házasságközvetítői vágyuk sátorosünnepi kielégülései mellett főként az erkélyekről kikönyöklő, ablakokból kihajló, boltokban és utcasarkokon ácsorgó megfigyelésnek szentelik bizonyára nagyon eseménytelen életüket. Lady és Orfeusz is az ő zsákmányuk lesz, annál is inkább, mert a közbotrányokat okozó Carol is fölvonásonként visszatér szülőföldjére, nemcsak gyermeki nosztalgiából, hanem Val-Orfeusz elcsábításának titkos vágyával a szívében. Carol, a közösségből már kiséprűzött, börtönt járt társadalomjavító tudja, hogy Orfeusza ezek közt az emberek között halalos veszélyben forog. Az autója is itt van, amellyel messzire menekülhetnének. Val-Orfeuszt azonban valóban gyöngéd érzések kötik szerencsétlen asszonyához. Meggondolatlan jóságában még azt a hibát is elköveti, hogy a Krisztus-látomástól megvakult sheriffnéet kézen vezetgeti, behívja a boltba és ott vizesborogatást rak a szemére, ami elvakult a csodálatos fénytől. A meggyötört asszony térdre rogy Orfeusz előtt, gyámoltalan vakságában még a térdét is átöleli és ez a belépő sheriff számára elég biztosíték arra, hogy fegyvereseivel a sarokba szorítsa Valt. Orfeusznak menekülnie kell, ne virradjon itt rája a másnap, ha nem akar a lincstörvény áldozata lenni. És Orfeusz menekülne is, egyedül, elutasítva Carol autóját és ajánlatait, de még a jogos fizetését sem akarják kiadni hirtelen távozása miatt. Szerelmes asszonya pedig követni akarja a szegénységbe, amikor férje ápolónője szemébe mondja, hogy állapotos, hogy az egész város tudja, hogy kitől, mert mindenki szem előtt van és itélőszék előtt áll. Az ápolónőtől fölzigatott haldokló férj most gyűlölködve vágja felesége szemébe, hogy ő ölte meg az apját, most pedig a szerelmét fogja megölni. Val-Orfeusz elé azonban odaugrik az asszony, s aki néhány perce még azon örvendezett, hogy meddőségének vége szakadt, most ott hull el Orfeusza lábainál, akit a lincselők üvöltő farkaskutyákkal tépetnek szét és lángpisztolyokkal perzselnek halálra.

Talán ezért volt szüksége Williamsnak a Krisztus előtti hetedik évszázad véres mondájára — hisz abban is a földühödött asszonyok tépik szét Orfeuszt — hogy mindezt a vad indulatot, lávázó ösztönéletet mai amerikai kispolgári környezetben is elhitesse, ahol ezek a vad ösztönök Ku-Klux-Klan formában ma is léteznek. Williams, akinek eredeti neve Thomas Lanier, talán valami francia-atavizmus alapján fordul a Corneillek és Racine-ok, Molière-ek és Voltaierek, Giraudoux-k és Anouilh-ok klasszikus témákat adaptáló, átalakító és korszerűsítő csoportjához. Szinpadi ismeretszerzés céljából azonban nem elvetendő, hanem nagyon is ajánlható előgyakorlat az ilyesmi. Az ősi témákban épp olyan nemes tűz lobog, mint pincékben tárolt nemes óborokban lappang valami a szőlőtőkékre parázsló nap tüzéből. Bizonyítják az ilyen témák, hogy az ilyesmi igenis megtörténhetik emberek között, miután a monda előtt egyszer már megtörténtek. És a téma továbbfejlesztésével az egyszer már kipróbált hatás szinpadilag egyre folozható. Szinpadi hatást illetően pedig az „Orfeusz alászáll!” tagadhatatlanul mejdnemhogyan remekmű. Remekművé nem is csak egyedül remek pszichológiai beállítottságú helyzetei teszik, hanem a társadalomrajz, amellyel korát a szerző megbélyegzi. Orfeusz csak alászállt ebbe a társadalomba, mégha bármennyi bűne lenne is, apró kis bűne és bármennyi

lenne ezekből a *Lady*, *Carolé* vagy a már *Krisztus* felé révedező *sheriffné*. Egy megváltatlan társadalom üldözöttjei ők, akik maguk sem tudják szenvedélyeiktől megváltani magukat. A hallgatagon eltűrt, sőt néha rendőri cinrossággal üzött lincstörvény hazájában pedig igenis férfias bátorságra vall mindzeknek a kimondása, ezért üdvözöljük Tennessee Williams művének különben is kitűnő előadását ekkora lelkesedéssel. Az általa művelt szinpadí műfaj mégis a nagy drámák és tragédiák levegőjét idézi szinpadainkon és sajnos letagadhatatlanul az amerikai valóság talajából fakad.

Kazimir Károly rendezése a Vígyszínház kiemelkedő produkciójává segíti a helyenként szinte túlcselekményes darabot. Első színdarabálmát faragta itt avatott és kiérlelt szinpadí tapasztalattal végleges formába a szerző és a magyar bemutató, némi kis kezdeti vontatottság és *Carol* alakjának elsúlyosítása kivételével teljesen kiérlelt előadást produkált.

All ez elsősorban a darab két támasztó pillérének, *Orfeusz*nak és *Eurydiké*nek megformálására. Benkő Gyula *Orfeusz*ában elsősorban a harmoniára törekedett, hiszen a antik monda hőse is lantjának pengetésével, egy földöntúli zene érzékeltetésével hódított állatot és embert. Hogy az elembertelenedett embert nem bírja meglágyítani, érzővé és belátóvá tenni ez a zeneszó, az már az író társadalom kritikájának is a fogása, amelynek áttételeit Benkő Gyula lefojtottságában is érzékeltetni tudta.

A legnehezebb feladat *Bulla Elmára* hárult, akinek alakításában egyesítenie kellett a szenvedélyes és a maga módján bosszút is álló olasz nő sokáig elfojtott temperamentumának kitérését a szenvedő asszony környezeténél magasabb emberségével. Ez a *Lady-Eurydike* látta nemcsak lángokba vesző apját, hanem a majomtáncoltató bevándorolt „digó”-t is, aki kenyérkereső állatja kimúlása után a „Bajazzók”-ból is ismert „*Finita la commedia*” szavakkal bucsúzik közönségétől. Milyen háttorzongató jelentést tud nyerni *Bulla Elma*, az izzig-vérig színészasszony alakításában az a jelenet, amikor a férje revolvergolyóival a testében az apja hajdani szavaival bucsúzik. És amíg eljut ideig, mennyi árnyalással, leheletnyi jelzéssel tudja megmutatni az alappában tiszta asszony vonakodását a bűntől, a test csapdájába való esés kicsiny mámorát és nagy keservét, az optimizmus „keep smiling” könnyedségét, a gyermekét egyszer már elmulasztó asszony mámoros ujjongását, hogy mégis, egykori bűne ellenére is újra anya lehet. Végtelenen ellentmondó elemekből összetett szerep *Lady-Eurydike* alakja, bármily kis félresiklás is tönkretette volna egyensúlyát, megtörte volna színészi megformálásának vonalát. *Bulla Elma* remek színészi ösztöne, egyénisége és kultúrája embebe tudta ötvözni a szinte már hatásvadászón megírt szerep heterogén elemeit és ezzel feledhetetlenné tette a kis amerikai *Bovaryné* tragédiáját.

Ruttkai Éva *Carolja* a züllésbe menekülő reformátórlány alakjában talán rendezői hibából, értelmezési túlhangsúlyozásból lett súlyosabb a kellenél. Egy démonokmegszállta fordított *Ariel* ez a lány, aki mindent rossz végre visz, de mégis *Ariel*-szerűen lebegő fátumalak. Ruttkai Éva ösztönében érezte és érezte az alakot, mégis megfosztották őt *Ariel*-szerűségétől, amely egyéniségéhez oly közel állt volna. Keres Emil lincselő férj-alakjában láttuk a gyilkos e földön is bűnhődő eleven szétrohadását és kitűnő volt *Sándor Iza* látomásoktól megvakult *sheriffné*ja és *Sütő Irén* kórust is helyettesítő, expropriáló párka-alakja. *Keszthelyi Zoltán* fordítása a mű szépségeit választékos izléssel tolmácsolta magyarul. (Possonyi László)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Egrý József emlékezete. Tíz esztendeje. Hogy 1951 júniusában meghalt *Badaacsonyban Egrý József* festőművész. A tomaji temetőben nyugszik, közel a nagy tóhoz, amely művészetének fő műsója volt. Ami a franciáknak *Daubigny*, a barbizoni festő, a Szajna szerelmese, aki szinte a vizen élt és festett — az volt nekünk magyaroknak *Egrý*, a *Balatont* és vidékét a maga teljességgel egyéni víziójába bezáró nagy művész.

„Összefogott, szigorú, nagyvonalú, bevégzett és végtelenül őszinte piktúra előtt állottam”, — mondotta *Courbet*-ről *Zola*, s ez a jellemzés — mint a legnagyobbakra, a klasszikusokra — *Egrýre* is érvényes. Művészetének kivételességét az érzékeny külföldi szem is hamar felismerte. Vagy harminc esztendővel

ezelőtt a budapesti egyetemen *Hekler* professzornál disszertációt nyújtott be egy amerikai bölcsészhallgató, *Julius Miller*, aki ösztöndíjasként végezte tanulmányait Magyarországon. Dolgozata — „A mai magyar festészet főbb irányai” — nyomtatásban is megjelent 1933-ban, magyar és angol nyelven. A tanulmány szerzője lelkesülten beszél arról a szerzetesi elmélyültségről és igaz költőiségről, amely Egy művészetének olyannyira sajátossága, s a tartalomnak és formának Egy festményeiben megvalósuló maradéktalan összезaródásáról. Alakja és életműve nemcsak a műtörténések, de a szépírókat is megragadta (*Takáts Gyula, Gyurkovics Tibor* versei, *Bernáth* önéletrajzi kötete) — szerény, puritán, az ünnepeltetésre számot nem tartó egyéniségére mélyen jellemző a *Keresztúry* Dezső által leírt megható történet (a „Balaton” c. kötetben) az Egynek ítélt állami nagy aranyérem átadásáról.

A mester halálának évfordulója alkalmából a közelmúltban *Borsos Miklós* szobrászművész, a jóbarát, a Nemzeti Galéria tulajdonában lévő mesteri Egy-portré alkotója tartott visszaemlékező előadást. „Egy, egyes mai nyugati művészeti iskolákkal ellentétben, nem festett csak sajátmagának, — mondotta *Borsos*. — Az „ars privatissima” neki nem volt eszményképe. Szerette a korai középkori festészetet, *Giottót*, *Masaccio-t*, *Piero della Francesca-t*, s az ő művészete is a középkori freskókkal mutat szellemi közösséget... Nem olvasó, hanem szemlélődő és gondolkodó ember volt. Az a fajta műveltsége volt, mint a régieknek. Rengeteg madarat, fát, felhőt, nádast és minden jelenséget nemcsak, hogy ismert, de az életükről annyi mindent tudott, ami csak ritka ember tulajdona...”

Egy művészetében — mint ez a *Borsostól* idézett szavak után nem lehet meglepő — a vallásos tárgykörnek is nagy szerep jutott. (*Káin és Ábel, Szent János megkereszteli Krisztust, Szent Kristóf a Balaton partján, Szent Kristóf a faluban, Veronika kendője*.) Az egyik *Kristóf-képről* joggal írta *Egy monografusa, Oltványi-Artinger Imre*, hogy az ábrázolás „olyan gyengédségből fakad, amilyen csak az első vallásos képfestők lelkében élt”. A *Szegények halászai* c. olajpasztell képen (az olajpasztell Egy kedvelt technikája volt) *Krisztust* látjuk két tanítványával. A *Krisztus és a pribékek* c. műről pedig *Kállai Ernő* szép szavait idézzük: „Nézzünk körül korunk művészetében: alig ismerünk festőt, az egy *Rouault* kivételével, aki *Krisztust* ilyen egyszerűen és szűkszavúan, ennyire póztalanul és szívbemarkolóan ábrázolta volna.” S abban is nagyon igaza volt *Kállainak*, amikor sajnálatosnak tartotta, hogy templomainkban egyetlen Egy-mű sem akad.

Önarcképei, a barátok jellemzései, *Borsos* remek szobra és a fennmaradt fotók Egyt fájdalmas, tragikus arckifejezésű embernek mutatják. Betegeskedő ember is volt, a közönség elítélleteivel, izlésnormáival is kellett küszködnie, s megvoltak a saját benső konfliktusai, tépelődései is. De ő győztesen harcolta meg a maga harcát a külvilággal, gyenge testével és lelkének aggályjaival szemben, és felépítette „aere perennius monumentum”-át, amelyet szilárd egység, a lényeg kimondása és a konkrét élményt jelképpé emelő erő jellemez.

Képzőművészeti alkotások postabélyegeken. A sok-sokezernyi példányban megjelenő, a legtávolabbi országokba is eljutó és a bélyeggyűjtők albumaiban gondosan megőrzött postabélyegek — nyilvánvalóan — igen alkalmasak különböző eszmék, nagy egyéniségek, történelmi események, tudományos eredmények széleskörű propagálására. A bélyegeket kibocsájító államok ezt már régen felismerték, és ma már a postai bélyegek megtervezése és nyomdai előállításai a világ minden részében nagy gonddal történik. (A közelmúltban például *Jean Cocteau*, a kiváló író, festő és filmrendező kapott megbízást a Franciaországot jelképező új „*Marianne*”-bélyeg tervének elkészítésére.)

Egyre szaporodik azoknak a bélyegeknél száma, amelyeken a képzőművészet halhatatlan alkotásai szerepelnek. Egy-egy ilyen apró papírdarab nagy kulturális missziót teljesít, reáirányítva a művészi szépre még azok figyelmét is, akiknek érdeklődési körén a szellemi élet e területe talán kívülesne. A teljesség igénye nélkül megemlítnék néhány olyan postabélyeget, amelyen híres festmények és szobrok reprodukciói láthatók. Az olasz posta nemrégiben 14 címletről álló *Michelangelo*-sorozatot adott ki, a bélyegek a *Sixtus-kápolna*

freskóinak egy-egy alakját ábrázolják. A vatikáni posta ez év végére Raffael- és ugyancsak Michelangelo-bélyegeket jelentet meg. Nemrégiben volt a nagy barokk mester, Caravaggio halálának 350. évfordulója, az olaszok ebből az alkalomból is kiadtak bélyeget, ennél azonban szebb a kis San Marino államszékcska többszínnyomású bélyegkiadványa, amelyet a „luminisztikus naturalizmus” e mesterének „Fiú kosárral” c. munkája díszít. A spanyolok Goya, El Greco és Velazquez bélyegeket bocsájtottak ki, a hollandok Rembrandt-ról és Van Gogh-ról emlékeztek meg ily módon. Idén van a nagy francia szobrász, Aristide Maillol születésének centenáriuma, erre az évfordulóra is bélyeg jelent meg, a Rippl-Rónaival is szoros barátságot tartó mester egyik kompozíciójával. A kis amerikai köztársaság, Costa Rica nem büszkélkedhet nagy művésszel, ők tehát a XX. század eleje nagy modern festőjének, Modiglianinak egyik bájos női arcképét szerepeltetik bélyegükön. Nagyon szép a nyugatnémet Mona Lisa-bélyeg, és a Német Demokratikus Köztársaság bélyegsorozata, amelyet abból az alkalomból adtak ki, hogy a szovjet kormányzat néhány év előtt visszaadta a drezdai képtár műremekeit. E bélyegeken Dürer, Rembrandt, Pinturicchio alkotásai láthatók, továbbá Proust és hőse — Bergotte — kedves festőjének, Vermeer-nek egyik alkotása és Raffael Madonna-képeinek egyik legszebbike, a „Sixtusi Madonna”.

A szolnoki művészek kiállítása a Múcsarnokban. A szolnoki művésztelep a legkorábbiak közé tartozik, s szerepe a magyar festészet utolsó száz esztendejének történetében igen jelentős. Hivatalosan ugyan csak 1901-ben alakult meg a kolónia, de már a múlt század ötvenes éveitől kezdve felbukkannak itt a művészek, élményt és témát keresve a Zagyva, a Tisza, a Pityó partján vagy a híres szolnoki vásáros zajos és színes forgatagában. Sokan közülük csak az agzotikumot keresték Szolnokon, de a legkiválóbbak közelférkőztek az itteni nép lelkéhez is. Hogy az idők folyamán kik tevékenykedtek Szolnokon, erről Cseh Miklós műtörténész tájékoztat bennünket a kiállítás képes katalógusának előszavában. Az általa közölt gazdag névsorhoz legfeljebb még Mednyánszky, Vaszary, Kernstok, Hatvany Ferenc és Iványi-Grünwald nevét tennék hozzá, ők mindnyájan időztek Szolnokon, igaz, hogy csupán átmenetileg. S talán érdemes egy mondatban feleleveníteni az 1886-ban született, kiválóan induló, de azután a hozzá fűzött reményeket nem mindenben beváltó Szüle Péter nevét, aki idén lenne 75 éves.

A mostani kiállításon azokat a művészeket látjuk, akik a szolnoki telep mai tagjai. Méltó folytatói a legjobb szolnoki művészeti tradícióknak, munkásságuk nemcsak mennyiségileg, de minőségileg is számottevő, festményeik két, grafikai munkáik pedig egy nagy termet töltenek meg. Legidősebb közülük Chiovini Ferenc, Aba-Novák és ő készítette a két háború között a jász-szentandrási templom freskóit, amelyek a maguk idejében nagy vitákat kavartak. Chiovini római ösztöndíjas volt, de mindig elkerülte Mussolini Olaszországa képzőművészeti izlésének kritika nélküli koprozását. Kiállított munkáiról azt állapíthatjuk meg, hogy egy sajátos változatát alakította ki Tornyay és nagy kortársai alföldi, népi festészetének. A fiatalok közül a legtöbb értéket Gácsi Mihály és Bokros László munkáiban találunk. Bokros Szónyi tanítványa volt, de nem mestere útját járja: inkább a Barcsay—Gadányi-vonal szilárdan szerkezetes felfogása vonzza őt. Legérettebb munkái a „Tabán” és a „Kőbánya”, — adottságai, további komoly munkával párosulva, művészetünk élvonalába juttathatják a fiatal festőt. Gácsi egyetlen olajképe („Portré”) gondos, fegyelmezett, csak kissé hideg, mérnökies munka, — grafikáiban (atomháború-sorozat, exlibrisek) groteszk fantázia, eredeti látás, bizarr, metsző gúny nyilvánul meg. A sok erőt mutató Baranyó Sándornak legkevesébe sikerült munkája a „Napozó”. Egy művész, — aki belül marad a természetelvség határain — a perzselő napsütés érzékeltetését nem kerülheti meg oly módon, hogy egy teljesen alakatlan sárga foltot helyezzen egy realiztikusan megfestett (!) nyugágy középebe, — s azt kinevezze sütkérező emberi alaknak! A deformálás jogosult, ha annak alapja vagy a tiszta, gyermeki naivitás (H. Rousseau, Csontváry, Benedek Péter, a parasztból lett festő) vagy a művészi céltudatosság, értelem (Rouault, Picasso stb.), — de nem szolgálhat a problémák kényelmes áthidalására. (Dévényi Iván)

A *Fiatal Képzőművészek Studiója* az Ernst múzeumban rendezte meg ismét kiállítását. Régi ismerőseinkkel találkozunk a termekben, habár mintha az előző évekhez képest kissé hiányos lenne a névsor. Az inkább mennyiségileg gazdag anyag három sajátosságára kell felfigyelnünk.

Nem új probléma, hogy a fiatal művészek munkáin erős nyomot hagynak mestereik munkái. Részben pályájuk kezdetén álló művészekről lévén szó, nem szabad ezeknek a jelenségeknek túlzott jelentőséget tulajdonítani, hiszen a legnagyobb festők fiatalkori munkáin is rendszerint érezhető a mester hatása. Sajnos azonban ez a jelenség ezúttal annyira feltűnő, hogy szinte minden képnél megállapítható, hogy ki volt alkotójának tanára, kinek a művészetével foglalkozott sokat a művész, vagy milyen folyóiratokat lapozgatott. A második szembeszökő modorosság a túlzott szükszavúságra való törekvés, a képek túlkomponálása. Attól még nem lesz remekmű egy kép, ha csak a felét mondjuk el a mondandónak. Annak ellenére áll ez, hogy az igazi nagy alkotások természetesen sohasem bőbeszédűek. Harmadsorban végül ismét találkozunk olyan alkotásokkal, amelyeknek ugyan erősen kihangsúlyozott a társadalmi mondánivalója, de a művészi színvonal, a kifejezés módja nem áll arányban vele. Az ebbe a csoportba tartozó fiatal festőknek (*Szabó, Konfár*) elsősorban arra kell törekedniök, hogy tudásukat, képeik művészi minőségét is a mondánivaló szintjére emeljék.

Mindezek, a fiatal művészek fejlődését előmozdítani kívánó észrevételek nem jelentik azt, hogy a kiállítás egésze csak negatívan értékelhető. Szép számmal találtunk friss és eredeti kezdeményezéseket, amelyeket az új magyar képzőművészet örvendetes ígéreteiként könyvelhetünk el. Különösen *Balogh László*, bár még érezn rajta Barcsay mester közelségét, emelkedik ki művészi színvonalával és erejével. Csöndes szentendrei részleteket fest, Rab Ráby házána kapuját, árva utcasarkokat. Kisméretű képeiben erős komponáló készség mutatkozik, melyet fanyar színeire is igyekszik kiterjeszteni. „Magányos ház” című képe kis mérete ellenére monumentális. Tetszett még *Orosz János* „Kövér asszony”-a, kitűnően megoldott háttéri részével; *Somos Miklós* „Fiatal bányász” című, inkább humoros oldaláról megfogott portréja, ámbár tavalyi képei után ettől a művésztől többet vártunk. (Ne felejtse el: a képek „nagysága” nem a méreten múlik.) Érdekes hangot üt meg *Lakner László* „Mikroszkópok” című képén. Ha megtalálja saját nyelvét, még sokat várhatunk tőle. Említésre méltó *Korga György* eredeti ízű, szép részletekben bővelkedő „Hólapátoló”-ja, *Feledy Gyula* „Lány könyvvel” című képe (Modigliani hatással).

A grafikai anyag jóval hiányosabb a tavalyinál. Ebből is ki kell emelnünk *Konstantin László* finomművű munkáit, bár láttunk már tőle jobbakat is. *Németh József*nek, akinek önálló kiállítását láthattuk a nemrégiben, két szép szén aktja emelkedik ki erejével és finomságával. *Gacs Gábor* „Takarítónő”-je is a grafikai anyag erősségei közé tartozik. A kiállításon sajnálatosan kevés a plasztika. Minőségükkel messze kiemelkednek *Kiss Nagy András* érmei, közülük az igen finom *Egry* portré.

A *Fiatal Képzőművészek Studiója*ra komoly feladatok várnak a jövőendő magyar képzőművész gárda nevelése terén, ennek a feladatnak azonban könnyebben tud majd eleget tenni, ha kicsit tágabba nyitja kapuit és nem fél a kísérletezőktől, a szokatlanabb utakat keresőktől sem. Hiszen ami művészileg értéktelen, az — stílusától függetlenül — úgysis kihullik az idő rostáján. (S. K.)

ZENEI JEGYZETEK. (*Egyházzenei körutazás.*) A *Szent Margit* kórus állandó és sikeres műsorszáma *Mozart: B-dúr miséje.* (K. 275.) Az egyik elmúlt vasárnapon is ezt a művet szoláltatták meg és áhitatot fakasztó, nagyszerű tolmácsolásuk nyomán önkénytelenül is a C-dúr mise nemes tisztasága és a *Requiem* salaktalan egyszerűsége jutott eszünkbe. Egyáltalán nem azt akarjuk ezzel mondani, hogy *Mozart* fiatalon komponált miséi egytől-egyig hibátlan remekművek. Egyáltalán nem, hisz némelyiken nagyon is érezn, hogy megrendelésre készült, amolyan „rutin”-munka. (Persze, még az ilyen „félkész” művekben is van egy-két csodálatos villanás.) Emellett azonban *Mozart* miséinek van egy újszerű, addig szokatlan jellegzetességük, olyan alapállásuk, ami megértésüket még manapság is megnehezíti. Ezt a sajátsgot — jobb híján — az egyházi zene elvilágiasodásának neveznők.

A korszellem és az egyházi zenével szemben táplált igények már Händel korábban megdőltöztak. A 30 éves háborút követő polgár-nemzedék a zenélést kezdte szórakoztató műfajnak nézni. (Romain Rolland egyik megjegyzése szerint pl. olyan nagy művészek is, mint Torelli és Bononcini, inkább szórakoztatni, mint gyönyörködtetni akarták hallgatóikat a berlini udvarban.) Az egyházi zenének is idomulnia kellett a megváltozott igényekhez. És idomult is. A hamburgi operát pl. Theile (Schütz tanítványa volt) A világ teremtése c. művével avatták fel és még sokáig szerepelt az Operaház műsorán bibliai tárgyú zenemű. Lübeckben Szent Márton napja és karácsony között Buztehude adott templomi hangversenyeket a helybeli polgárok számára. Velencében a templomokban szinte minden áldott nap zeneünnepeket tartottak több zenekarral, több orgonával és egymást visszhangzó énekarokkal. Szombatonként voltak a híres vecsernyék, és a velencei polgárok tódultak meghallgatni a koncertóriumi árvalányok kórusát. (Romain Rolland Händel-életrajzából.) De hasonló jelenségeket idézhetnénk Haydn életéből is. Molnár Antal elemzi nagyon szemléletesen (A zenetörténet szelleme c. tanulmányában), hogy Haydn, noha életében mindvégig az arisztokrácia szolgálatában állott, műveit (köztük a Teremtést is) már a polgárság szellemében és igényének megfelelően alkotta meg.

És itt jutunk el Mozarthoz. Az ő életműve egyben a független polgári életforma első diadala is, éppen ezért nem lehet csodálnunk, hogy egyházi zenéjét is új elemekkel, új kifejező eszközökkel gazdagította. Mozart emberközelségbe hozta a szent cselekményeket, de nem profanizálta őket. Csupán — az ő új típusú egyházi zenéje fejezte ki legteljesebben a feltételező polgárság lelki igényét. És ez nem profanizálás, hanem inkább valami újfajta, humanusabb zeneesztétika, vagy ahogy Goethe fogalmazta meg: „Mi más a lángész, mint az az alkotó erő, amely által tettek jönnek létre, melyek megállhatnak Isten előtt és a természetben. Éppen ezért következményük van és tartósak. Mozart minden műve ebből a fajtából való: termékenyítő erő lakik bennük, amely nemzedékről nemzedékre tovább hat és egyhamar nem fog elapadni.”

A Szent Margit kórus és zenekar igen szépen, elmélyedten szólaltatta meg a B-dúr misét. Csupán az a kérdés, hogy nem lehetne-e szerencsésebb hangzásarányt biztosítani az orgona, illetőleg a hegedűk között.

Mozart a polgárság harcainak gyermeke. Schubert már a győztes polgári osztály szülötte, és részese annak a hatalmas munkának, melyet osztálya a világ meghódításáért és megismeréséért folytatott. Szabolcsi Bence szerint ezt a korszakot jellemzi a „messzeség ígérete”¹ Van ebben a szemnyitogatásban valami megható gyermekes vonás, de egy adag tragikum is. És ennek a kettőségnél talán nincs is pregnansabb kifejeződése, mint Schubert életműve. E jellegzetességeket megtalálhatjuk életének abban a kicsiny szeletkéjében is, amelyet az egyházi zenének szentelt. A G-dúr mise hagyományos elemekből épült Glóriáját valami egészen újszerű, nyugtalanító, szinte tébolyult sodrású rész követi a Credóban, hogy aztán ismét megnyugodjék a Benedictus töprengésében. Ez a mise a maga végletes tempóival, furcsa megoldásaival a napoleoni idők felváltó Európa áhitatát tükrözi. Számunkra már inkább csupán kortörténeti dokumentum, illetve egy nagy zeneszerző Isten-képének megnyilvánulása. Persze Schubert másként is látta a Teremtőt, amikor — élete végén — megérezte annak örök nyugodt harmóniáját. Ekkor írta csodálatos Esz-dúr miséjét, amely „félíg halálsejtelelem, félíg megdicsőülés”. Azt mondják, hogy halálós ágyán egészen újszerű hangzatokat vélt hallani. Ezekből azonban már nem születhetett új mise...

A Kapisztrán kórus és zenekar Tamás Alajos vezetésével tökéletesen életre keltette a Schubert-mise lüktető végleteit. Különösen szépen sikerült a Credo előadása. Nagy kár azonban, hogy a szólisták nem emelkedtek az egész előadás magas színvonalára.

Liszt Ferenc Koronázási miséjét a Mátyás templom kitűnő kórusa és zenekara adta elő Bárdos Lajos vezényletével. A ritkán hallott mű (szebb jubileumi megemlékezést nem is lehetett volna találni!) kivételesen hiteles előadásban, megrázó erővel keltette életre Liszt Ferencet — a hazafit és az egyházzenészt. Mert a kettő nem ellentéte, hanem inkább éltetője és szerves kiegészítője egymásnak. Az 1867-es királykoronázásra komponált mise ugyanis

a tökéletes elmélyedéshez a magyar zene eddigi legszebb hagyományait is felhasználja. Nem lehetett véletlen, hogy az udvari körök, amelyek nagyon is jól érezték a mise magyar jellegét, minden erővel igyekeztek megghiúsítani előadását, úgyhogy — Ábrányi Kornél szerint — küldöttséget kellett szervezni, hogy az hajlítsa meg a királyné szívét. (A küldöttséget egyébként Erkel Ferenc vezette.) Azt aztán már semmiképpen sem lehetett elérni, hogy magyar kórus adja elő a művet. Sőt, Lisztet meg sem hívták az ünnepekre. A mellőzés-része lehetett annak az emlékezetes botránynak is, amikor Liszt — még az 50-es években — a császár jelenlétében a Rákóczi-induló tiltott, „rebellis” dallamaival köszöntötte meg a tapsokat bécsi hangversenyén. Véleményünk szerint azonban ez csak az egyik ok volt. Mert nem szabad elfelejtenünk, hogy a Koronázási mise nyilvánvalóan hazafias inspirációja valamiféle választ is jelenthetett a kiegyezés tényére. És ez nem lett volna egyedülálló jelenség. Gondoljunk csak akár Vajda János bírálatára, akár Arany keserű kiábrándulására.

A Koronázási mise sokkal szívelyesebb fogadtatásra talált Pozsonyban, ahol — Heiler püspök jubileumán — a szerző vezényletével mutatták be. A pozsonyi zenerajongók egyébként mindig szeretettel és áhitattal fogadták Liszt egyházzenei alkotásait. (Így pl. 1857-ben az Esztergomi misét, illetve 1883-ban a Szent Erzsébet legendát. A kérdéssel bőven foglalkozik Szalattai Rezső szép és értékes tanulmánya a Muzsika júniusi számában.)

Sajnos, a Koronázási misét manapság elég ritkán hallhatjuk. Pedig ilyen nagyszerű előadásban, mint a Mátvás templomi volt, bizony szívesen hallgatnánk meg gyakrabban is. (A karmester, kórus és zenekar mellett külön elismeréssel emeljük ki a csodálatosan szép szoprán és basszus szólókat.)

Tamás Alajos Gyermekmiséje a „kis Kapisztránok”-nak készült A Kánaai menyegző és a Szent Péter a szeretetről szerzője ezúttal is kitűnő gyermekkari kompozícióval jelentkezett. Az új misén egyáltalában nem érezni, hogy a Lacrimae Petri töprengő vívódás mellett született. Inkább amannak ellenpárja, amikor problémátlan világossággal és gyermekességgel (ami jelen esetben érdem!) világítja meg a szentmise misztikumát. Tamás Alajos zeneszerzői útjának ez a mű is jelentős állomása. Hiszen ő maga is sokat merített régebbi alkotásainak zenei anyagából, elsősorban a Nándorfehérvár 1456 c. oratóriumból. Am a bonyolultabb elemeket leegyszerűsítette és — szerencsés pszichológiával — szinte slágerré formázta. (Szerencsés pszichológiával, mondjuk, hisz a gyermekek lelkétől mi sem áll távolabb, mint a bonyolult kifejezőmód.) Különösen emlékezetes, kicsiny és nagy hallgatóknak egyaránt, a Sanctus elmélyedő áhitata és az Agnus Dei magával ragadó könyörgése. A „kis Kapisztránok” lelkesen, bár kissé súlytalanul mutatták be az új művet.

Az O. M. C. E. májusi egyházzenei hangversenyén Gábor Éva vezényletével, Kistétényi Melinda orgona-kíséretével hangzott fel Ottó Ferenc műveiből a *Mária-sequentia*, *Allelúja* és a József Attila Bach-korál fordítására készült *Magasztaló ének*. Ottó Ferenc pompásan megformált darabjai közül is kitűnt a megzenésített József Attila fordítás, amely szeretettel és kegyelettel idézte fel az elhunyt költő-jóbarát szellemét.

Stomfay Károly, a Rokolya-utcai lelkesység kitűnő vak orgonista-kar-nagya a Zeneakadémián adott nagyszerű orgonahangversenyt. A művész valamennyi stíluskorszakban teljesen otthonos. Mindegyiket hűségesen, hitelesen interpretálja. Ezen felül azonban valamennyi műsorszámát még valami többlet is jellemezte: az emelkedett, tiszta művészet és az oldott hit dialektikája. Különösen szépen érvényesült ez a magatartás Bach G-dúr toccata- és fúgájában és a francia szerzők mesterien csiszolt darabjaiban. A telt ház és a hatalmas siker megalapozza azt a reményünket, hogy ezentúl gyakrabban halljuk majd Stomfayt — a hangversenydobogón is.

(Okori muzsika — modern feldolgozásban.) Menandrosz Düszkolosz c. darabját a legutóbbi években fedezték fel a klasszikus-filológusok. A magyar okortudomány dicséretére szolgál, hogy tudásaink az elsők között jelentették meg művészi fordítását és elemzését (Trencsényi Waldapfel Imre avatott tollából). Sőt, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Latin és Görög Intézetének hallgatói már elő is adták a darabot. Nem lehet feladatunk itt

a színészi teljesítmények elemzése, bár akadt néhány figyelemreméltó alakítás (pl. Balogh Eleméré Szósztratosz szerepében és a három rabszolga szellemes karakterfigurája), csupán azt szeretnénk kiemelni, hogy a darab előadásán nem csak a hellénisztikus kor szellemét és humorát ismertük meg, hanem ősi dallamkincséből is kaptunk mutatóbá. Tudomásunk szerint Oroszlán Zoltán professzor kutatott fel egy eredeti dallamot és ezt dolgozta fel Baross Gábor, az Egyetemi Koncertzenekar kitűnő zeneszerző-karnagya.

Az antik zenéről szólva mindig Homérosz csodálatos sorai jutnak eszünkbe, az Iliász 18. énekéből, ott, ahol Héfaisztosz Akhilleusz pajzsát remekli.

Szép szűzek s velük viruló, gyengédszívű ifjak
mézizű szőlőt hordoztak jólfont kosarakban.
Vig csapatuk közepén fiú állt, csengőszavú lanton
játsszók édesen: és a l i n o s z gyönyörű dala zendült
vékony kis hangján: amazok meg ütemben emelték
lábuikat, és ahogyan dala szólt, kurjantva szökelltek.

(Devecseri Gábor fordítása)

— írja a költő és nyomában ugyanazt a varázslatot érezzük, mint Kalevala Vejnemöjnen- és Lemminkejnen-epizódjaiban, amelyek a zene mítikus erejéről szólnak. (Érdekes, hogy a zene „veszélyes” erejére később Szent Ágoston is ráismert.) Baross Gábor feldolgozásában talán az a legszemélyesebb, hogy nem csak a mítikus elemeket őrizte meg, hanem érezte azt a hellénisztikus kori görög felfogást is (Arisztoszzenosz képviselte), amely a dallam másodlagos és feminin jellegét hangoztatta.

Erdemes egyébként itt az antik zenének egy modern vonatkozására, korunk legnépszerűbb szerzőjének, Karl Orffnak a működésére utalnunk. Megítélésünk szerint Orff a zeneirodalom legarhaikusabb elemeit éli újjá zenéjében, amikor az idők folyamán szétvált formákat ismét „szimultán” szerepelteti a színpadon. És ugyanezeket az arhaizáló törekvéseket az irodalomban és a képzőművészetben is nyomom követhetjük. Ez azonban túlságosan messze vezetne. Visszatérve a Dúszkolosz bemutatójára és annak zenei vonatkozásaira, megállapíthatjuk, hogy lényegesen többről, nagyobbról volt itt szó, mint egy öntevékeny társulat lelkes szerepléséről. Mert a klasszikus ókor kincsei örök értékei az emberi művelődés és a humanizmus történetének. (Rónay László)

FILMEKRŐL. *Dúvad*. Magyar film bemutatójára örömmel és felfokozott érdeklődéssel megy el az újságíró, hiszen minden újabb filmünk a magyar filmkultúra gazdagodását jelenti. Az, amelyikről most szólnak, a *Dúvad*, nem mindennapi eseménye filmgyártásunknak. Társadalmi és emberi mondanivalója is van, erényei és értékei mellett hibájával talán éppen azt kell felrónunk, hogy ez a két elem nem forr össze drámai egységgé; az egyén lelki konfliktusa és a közösségi eszménnyel való vívódás különválnak, ezért nem erősíti, hanem gyengíti a film drámai hatását.

A történet — amelyet a tragikusan elhunyt *Sarkadi Imre* novellájából *Fábray Zoltán* rendezett — az ötvenes évek elején játszódik le a magyar tanyavilágban, akkor, amikor a magyar parasztság még csupán a kezdő lépéseket tette meg a szövetkezés útján. Az új és a régi embereszmény összeütközése adja a film társadalmi háttérét. A hős egy valószerűtlenül felfokozott szenvedélyű nagygazda, az asszonytipró *Ulveczky*. Alakjának robusztussága annyira túlrárajzolt és túlrendezett, hogy még a drámai feszültséget elérő jelenetekben sem tudunk szabadulni attól az érzéstől, amelyet *Ulveczky* egyik vad produkciója látván a női főszereplő maga mond ki: „vásárlói komédiás”. *Ulveczky* maga a „dúvad”; zsarnoki egyénisége áttöri az erkölcsi korlátokat, szembekerül a falu közösségével is: el kell buknia. Pusztulását azonban — volt szeretője, *Zsuzsi agyonlővi* — a cselekedet esetlegességében és hirtelenségében nem érezzük maradéktalanul igazságosnak. A jelenet beállításában a halálos lövés valójában nem ítélet; hanem pusztá önvédelem. *Ulveczkyt* a film rendezése, a montázs sugalmazása emberien fölébe emeli mind a házassága tisztaságát védő férj, mind a szövetkezeti közösségért kiállni igyekvő vezetők halvány és bátorítatlan figuráinak.

A magyar filmet szerető aggodásunk készített arra, hogy kifogásoljuk a film-közhelyek fogásainak alkalmazását, mint például a viharban lezajló szerelmi jelenet — amelyet az *Extázis* világsikere óta a rendezők és forgatókönyvírók sokasága használt már fel —, az ide-oda robogó vonatok zakatolása, a sablonos énekjelenet a kukoricatáblában stb. De maradtalanul szépek és szívünkhez közelállóak a tanyai táj életét bemutató képek.

A *Dúvad* előadása után a kifogások ellenére is a néző meghatottan távozik, hiszen magyar művészek őszinte, lelkes és sok tekintetben becses eredményű munkásságát láthatta.

Ember a holdon. A maró szatírájú angol filmvígjáték régebben készült már és hatását most a bemutatáskor fokozza, témáját életközelségbe hozza az a tény, hogy azóta valóban járt ember — ha nem is a holdon — de az űrben, csak-hogy éppenséggel nem angol „superman”, hanem a szovjet Gagarin őrnagy.

A film elevenen pergő eseményeit a kitűnően rendező Basil Dearden, az angol haladó filmgyártás egyik legjobbjá, céltudatosan és mindemellett mulatságosan állítja egy alagondolat: a brit konzervativizmus túlzásai kigúnyolásának szolgálatába. A szellemes társadalomkritikára lépten nyomon alkalom adódik és a nagyképű, merev angol különbségeken őszintén derül a néző. Frappáns a befejezés: kiderül, hogy a „felsőbbrendű” angol űrutas nem a holdra érkezett meg, hanem a kilövés helyétől alig néhány kilométernyire egy hazai sziklás vidékre.

A halálhajó. Piszkos, rozoga csempészhajó, züllött, durva matrózok, iszákos tiszték, hajótörés a viharos tengeren: a kalózfilmek jól bevált fegyvertára vonul fel a nyugatnémet film kockáin. A néző azonban a pattanásig feszült expozíció első perceiben megérzi, hogy a hajón lejártszó dráma valójában több, mint néhány nyomorult, kiszolgáltatott ember reménytelen küzdelme zsarnokaival. A filmet a rendezés művészi eszközei jelképes sorstragédiává emelik, amely az embertelenség brutalitásáról, a profithajhász társadalom hivatalnoki gőgjéről és könyörtelenségéről harsog súlyos ítéletet.

A történet szinte vázlatosan egyszerű. Egy fiatal amerikai tengerész elveszti igazoló iratait és élete — az eddig derűs, szerelmes, édes élet — ebben a pillanatban pokollá válik. Pokollá változtatja az embertelenség, a bürokrácia szabályaiba takarózó rideg érzéktelenség. A tengerész, bár semmi vétke nincs, a társadalom kivetettje lesz, sehol nem alkalmazzák, kitoloncolják, végre egy csempészhajóra kerül, ahol nem kutatják iratait. Semmire sem vágyik, csak hogy újra ember lehessen. Egyszer felcsillan a remény, hogy még boldog lehet, de az emberségből kivetkőzött társadalomban csak a teljes bukás várhat rá. Ott pusztul el a hajóroncsan.

A történetben nincs dramaturgiai törés, a tragikus megoldás tökéletes. Az esendő ember számára a gonoszúagnak abban a tengerében, amely körülveszi, nincs menekvés. Olyan társadalmi közösségben, melyből a profit mindenképp fölé álló parancsa kiülte a segítség, az emberség érzéseinek csíráit is, bárhova fordulna, bármit cselekedne, sorsa csak egy lehet: a teljes megsemmisülés.

A *Traven* ismert regénye nyomán készült film rendezési sajátosságaira is ki kell térnünk. Az előttünk pergő jelenetekben kettős, egymással ellentétes elemek jelentkeznek. A brutalitásig realizisztikus részletek felkorbaécsolt perceit romantikus költőiséggel előadott nyugodt képek váltják fel és ebben az ellentétben észrevétlenül — mintha csak a fény és árnyék váltakozása játszana velünk — szinte sugallatszerű erőt kap a film emelkedett mondanivalója, amely megértést követel az emberek között. Az utolsó képen a hajótörött matróz már egyedül maradt a roncsutajon (társa éhségtöbolyában a tengerbe vetette magát). A szeretetre vágyó társtalan ember megrázó, tragikus segélykiáltása sikolt megszire a tenger végtelenségében és a válasz nélkül maradt jajszó költői szimbólumával zárul a film. (*Ujlaki Andor*)

CODICES HUNGARICI. A múlt század második fele a magyar tudományosság történetében a pozitívizmus kora. Ez a kor hangyaszorgalommal gyűjtögette, és a tények szinte aszketikus tiszteletével adta közre az irodalmi és történelmi múltnak még legjelentéktelenebbnek látszó adatait is. Ez a törekvés hozta létre a kitűnő forráskiadásokat, többek között a *Nyelvemléktár* tizenöt kötetét is, amely középkori magyar nyelvű kéziratok irodalmunk szövegeit tar-

talmazza. Annál furcsább, hogy az azóta eltelt időt és napjaink tudományos igényeit mégis éppen a paleografikus hűség szempontjából nem elégíti ki az említett kiadvány. Ez készíti az Akadémia Kiadót arra, hogy *Codices Hungarici* című sorozatban újból a kutatók rendelkezésére bocsássa meginduló irodalmunk termékeit. E sorozat V. köteteként jelent meg legutóbb *Pusztai István* gondozásában a Birk-kódexnek nevezett 1474-ből származó kéziratrövidék. Az új kiadvány a kéziraatra és annak szerzőjére vonatkozó tudnivalókon és legújabb kutatásokon kívül a négy levélnyi (nyolc lapnyi) töredék hasonmását, a szöveg betűhív olvasatát és annak latin eredetijét tartalmazza.

A szöveg, amely Szent Ágoston püspöknek a „szerzetes asszonyállatok” részére írt reguláit és „Szent Domonkos sororinak szerzésit” (szabályait) tartalmazza, a fordítónak, Váci Pálnak eredeti fogalmazványa. Ez a Váci Pál a XV. századi magyar domonkos rend egy kiváló tagja volt, a kor legnagyobb tudományos fokozatának birtokosa: „magister in artibus et theologiae”. Ez a fordítása mintegy nyitánya annak a nagy irodalmi felvirágzásnak, amely kolostori magyar nyelvű irodalmunkban a század végén és a következő elején bekövetkezett. Horváth János fedezte fel (*A magyar irodalmi műveltség kezdetei*. Bp. 1931.), hogy ennek az irodalmi fellendülésnek a gyökere az a szerzetesreform, amelyet a XV. század derekán főként a ferences és a domonkos rendben végrehajtottak. Váci Pál pedig ennek a reformnak a maga rendjében nemcsak egyik fő mozgatója volt, hanem az első, aki ennek az irodalmat, pontosabban a magyar nyelvű irodalmat is szolgálatába állította. Ezzel egy igen nagy jelentőségű kezdeményt indított el útjára, mert hiszen egész későbbi középkori irodalmunk lényegében nem egyéb, mint a buzgó szerzetesi életre nevelő eszköz. Váci Pálnak halála az egyház és — mint az ismertetett új kiadás mutatja — a magyar nyelv- és irodalomtudomány is. (*Fekete Antal*)

TUDOMÁNYOS ANKÉT A LELKIISMERET KÉRDÉSÉRŐL. Buddha egy alkalommal Szavathiban tartózkodott, ahova sok hindu aszkéta, brahman és más vándorszerzetes szokott összejönni és kéregetni. Ezek nagy vitába keveredtek különböző kérdésekben: A világ örökkévaló, állították egyesek, mások pedig: a világ nem örökkévaló; a világ véges, a világ végtelen; a lélek és a test azonos, nem azonos; a lélek létezik a halál után, nem létezik. A vita mind hevesebbé vált, a végén szenvedélyes veszekedésbe ment át, egymást sértegették és gyalázták.

Buddha szerzetesi hallják ezt és elmondják mesterüknek, aki a következő érdekes parabolában ad feleletet: Volt itt Szavathiban egy király, aki meghagyta udvari emberének, hogy gyűjtse össze a város minden vakonszületett emberét egy helyre és mutasson nekik egy elefántot. A szolga megtette és mondta: „No nézzétek vakok, ilyen az elefánt!” És egyeseknek megmutatta most az elefánt fejét, másoknak az agyarást, ormányát, fülét, törzsét, hátát és végül az utolsó csoportnak az elefánt farkát. És mint aki jól végezte dolgát, jelentette a királynak: „Uram, a vakok látták az elefántot, tégy velük, amit jónak tartasz!” A király lement a vakokhoz és kérde: „Láttátok az elefántot?” — „Igen uram, láttuk!” — felelték azok. „Hát akkor mondjátok meg nekem, hogy mihez hasonlít?” Azok, akik az elefánt fejét tapogatták végig, így feleltek: „Király, az elefánt olyan, mint egy nagy fazék.” Akik az elefánt fülét fogták meg, azt mondták: „Olyan, mint egy szőrőlapát.” Akik az agyarást érintették, azt válaszolták: „Olyan, mint a csoroszlya”, akik az ormányát: „Mint az eke rúdja”; akik a derekát: „Olyan, mint egy csűr.” Akik a lábát: „Mint egy oszlop”, s végül, akik a farkát: „Olyan, mint egy sóprű”. Erre elkezdtek vitatkozni, s mindegyik a maga tapasztalatát védte. A vita mind hevesebb lett s a végén ökölrel verték egymást agyba-főbe.

Buddhának ez a példabeszéde elevenedett meg emlékeimben, mikor a napokban kezembe került a zürichi Rascher-cég kiadásában megjelenő *Studien aus dem C. G. Jung-Institut* sorozatának legutóbb kiadott kötete: *Das Gewissen* (Zürich, 1958). A könyv nem egy szerzőnek műve, hanem a Jung-Intézetben a lelkiismeret kérdéséről szóló több neves szakembernek felolvasása, akik a problémát a lehető legszélesebben és sokoldalúbban igyekeztek megvilágítani és megvitatni.

Buddha parabolájával önmagát akarta igazolni, hogy miért nem elegendik

felesleges vitákba. Pedig a példabeszéd más, még komolyabb igazságot is magában rejt: minél több oldalról vizsgálunk meg valami kérdést, annál hübb, teljesebb és tökéletesebb képet nyerünk róla. Sőt ha a dolog mélyére nézünk, nem szükséges, hogy a végén szembe állítsuk egymás nézetét — lehet azt egymás mellé is állítani és az egészről egységes, szintetikus képet nyerni! Ez volt a Jung-Intézet célja is: a legkülönbözőbb neves szakembereket, tudósokat hívta meg, hogy kiki a maga szakmájának, kutatásának, világnézetének oldaláról világítsa meg a problémát.

Hogy jobban megértjük ennek egész háttérét, idézzük vissza emlékünkből, *Jung* a *Freud*-féle pszichoanalitikus iskolának tanítványa *Adler*rel együtt. Csak-hogy utóbbi individualisztikus, ő pedig kollektivistikus irányban folytatta annak módszerét. Jung zürichi iskolája tömörült a róla nevezett Intézetbe, s most kutatásuk egyik legégetőbb kérdését, a lelkiismeretet akarták tisztázni, amely nemcsak a lélekelemzésnek, hanem a vallási, gazdasági és társadalmi életnek is egyik legáltalánosabb, s épp ezért legkülönfélébb módon értelmezett pszichikai ténye. Szójanak hozzá tehát tárgyilagosan a legkülönfélébb oldalról szaktudósok, szaktekintélyek, és tegyék lehetővé a lelkiismeret tényének minden oldalról való vizsgálatát, hogy abból leszűrődjék annak helyes és teljes ismerete.

A lelkiismeret kérdését elsősorban a jelenkor kulturszociológiai szempontjából Hans *Zbinden* berni egyetemi professor tárgyalta; gazdasági szempontból Eugen *Böhler* zürichi nemzetgazdaságtani professor; a *Freud*-féle pszichoanalitikai szemszögből Ernst *Blum* berni egyetemi m. tanár; lélektani szempontból pedig maga C. G. *Jung*. De ezenkívül igen érdekes újítást is megvalósítottak, amikor különböző vallási világnézetnek is helyt adtak az előadás-sorozatban: Zwi *Werblowszky*, a jeruzsálemi *Hebrew University* professzora a zsidó szempontokat, Hans *Schär* berni egyetemi professor a protestáns és *Joseph Rudin*, a zürichi Apologetikai Intézet tanára a katolikus felfogást fejtette ki.

A mű igen érdekes, sokoldalú és tanulságos képet nyújt a lelkiismeret modern problémájáról. Ami legjobban meglep, ha az előadásokat egymás mellé állítjuk, az, hogy mindegyik szerző a legszigorúbb szakszerűség szempontjából elemzi a kérdést. Előadásuk minden sora a pozitív kutatás eredményeit tartalmazza. Bár más és más oldalról ismertetik a kérdést, mégsem mennek át a másik területre, nem támadják a másféle magyarázatot. Gyakorlatban bemutatják, hogy nem szükséges az igazság kiderítéséhez a sokféle nézetet és felfogást egymással szembeállítani, támadni és ócsárolni, sokkal közelebb viszi az embert a végső és teljes megoldáshoz a legkülönbözőbb oldalakról történő békés és tárgyilagos kifejtés. A mai élet sok tudományos, filozófiai és világnézeti kérdést vet fel, melyekben nagyon eltérőek lehetnek a felfogások, de hamarabb eljuttunk a világos-látáshoz, az igazság megismeréséhez, ha bonyolult problémáinkat nemcsak a magunk, hanem mások álláspontjából is megvizsgáljuk. Békés, türelmes és tárgyilagos megfontolás vezet leghamarabb a problémák tisztázásához, és a kérdések megértése, megoldása válik igazán az egyén, a társadalom és a kultúra javára. (*Erdey Ferenc*)

TÁRKÁNYI BÉLA EMLÉKEZETE. Száznegyven éve született, hetvenöt évvel ezelőtt halt meg az ismert pap-költő, Tárkányi Béla. Az egri egyházmegye már az előző korokban számos kiváló egyéniséget adott a katolikus világnak, Tárkányi e férfiak sorában is különleges helyet foglal el. Nevét nem egyházpolitikai harcok vagy jelentős építkezések őrzik, igazi hivatástudata és költői munkálkodása a kónél maradandóbb szeretet elsőrendűségét hirdette hívei és olvasói körében.

Szegény, egyszerű szülők gyermeke, mélyen vallásos édesanyja ösztönzésére választja a papi hivatást. Az egri szeminárium falai között hamarosan meggyőződik választása helyességéről. A teológiai vizsgák mellett már újabb, életreszóló hivatás vonzza magához, a költészet. Eleinte csak titokban verselget, de amikor 1839-ben egyik költeményével elnyeri a Kisfaludy Társaság dicséretét, nyiltan is kiáll az irodalmi porondra.

Tárkányi költői világát elmélyült hite és a reformkor izzó hazaszeretete

táplálja. Történeti balladáit a régi lírai hagyományokat követik, egy-két versében azonban saját kora főbb eszméit, törekvéseit is kifejezésre juttatja. Az 1831-ben vérbe fojtott lengyel szabadság ügye mély együttérzést vált ki a magyarság haladó rétegéből s egyúttal fokozottabban kielezi a hazai viszonyokat. Tárkányi egyik verse ebben a szellemben a riadók élenkségével mozgósít:

*A nép túrt, meddig túrhetett,
De túlfeszült a húr,
A kárpohárt csordulatig
Tölté a zsarnok úr;
Nem várva hirt, nem nézve vért
Felkelt a nép a szent jogért.* (A nemzeti dal)

A kimagasló reformkori költők, Kölcsey és Vörösmarty lírájának nagy tanítása a hazáért való munkálkodás. Tárkányi is hirdetője ennek az eszménynek; költői sorai komoly tettekre serkenik a hazafiakat.

*Tégy jót a fával, öntözd, ásd körül:
S ad enyhe árnyat és gyümölcsöket...*

(Az életből. — 1843.)

Az önelégült, passzív nemességet ki kellett mozdítani tespedtségéből; a nemzet minden téren való fölemelése volt a cél. Tárkányi e nemes munkához az Isten és a hit segítségét kéri. Lírai programjában a jövő szebb napjai derengenek fel a jelen sötéttségéből, hiszi és vallja, hogy az ország egyszer még talpraáll és legyőzi zsibbadt tehetetlenségét.

*Csapásra ir kell, éjre nap vár...
Árva honunk ezután fog élni!!*

(Országgyűlésen. — 1843.)

Tárkányi e jövőt nem, mint alamizsnát kéri a sorstól s az országgyűlés nagyjaitól; igazságos törvényeket és emberhez méltó életet követel a nemzet mindenegyes fia számára.

*Törvényt a népnek, lelke szerint valót!
Hogy feltalálván benne javát s jogát,
Általvihesse életébe,
S mondjon örökre reátok áldást.*

(Országgyűlésen. — 1843.)

Életének legjavát az egri egyházmegyében töltötte. Fiatal korában Pyrker érsek kíséretében külföldre is eljut; az ismeretlen világ látása és a végletes vonásokkal telített, érdekes egyéniségű főpap társasága jelentősen tágítják látókörét. Pyrker utóda, Bartakovics Béla sem tagadja meg tőle pártfogását; az ő érseki vezetése alatt nyeri el a kanonokságot. Ekkor már országos híru költő és műfordító, a kor legkiválóbb íróival és művészeivel kapcsolatban áll. Petőfivel való rövid, bensőséges találkozása a fiatal pap-költő barátságos, kedves-lelkületét és jószívűségét bizonyítja. Petőfi nyomorgó debreceni időszaka után Eger érintésével indult Pest felé. Tárkányi és az egri kispapok nagy szeretettel fogadták a vándorló poétát; szekeret fogadtak számára, hogy megkíméljék a hosszú gyaloglás fátalmaitól. — Tárkányi Toldy Ferencsel évtizedeken át őszinte, mély barátságban áll, de harmonikus kapcsolat fűzi Czuczor Gergelyhez, Mindszenty Gedeonhoz, Ipolyi Arnoldhoz, Gyulai Pálhoz és Benczur Gyulához is.

A hetvenes években már sokat tartózkodik Pesten. A főváros élénkebb ritmusú életében sem feledkezik meg hívatásáról és a nép érdekeiről. Elsők között hangsúlyozza a népművelés szükségességét és, mint a Szent István Társulat alelnöke mozgalmat indít, hogy az értéktelen olvasmányok helyett olcsó, színvonalas könyveket juttassanak a nép kezébe.

Versai egyre közvetlenebb és egyszerűbb hangon csendülnek meg. Számos vallásos költeménye a hitbéli élmény egyéni kifejezése mellett imádsággá vagy népénekké válik. A jó munkáért esedező fohászban minden sallang, díszítő jelző nélkül fordul Istenhez.

*Te munkásságra alkottál,
Midőn testet s erőt adál.
Add, hogy dolgozzunk szívesen,
Munkánkon áldásod legyen.*

(Reggeli ének)

Tárkányi vallásos lírájában leginkább a nép egyszerű érzéseit tolmácsolja. Nem az intellektus eszközével él, a hívő közösség túlcserélődő érzelmeit kívánja megszólaltatni; buzgóságra, igaz emberségre serkenti olvasóit.

*Bizatok Istenben, hitetek jó magva kihajt így,
S drága borostyánját ő fejetekre tűzi,
S érzeni fogjátok, hogy az Urban töltve nagyobb üdv
Egy nap, mint száz év a bűnök élvei közt.*

(A bűnbánó)

Két legjelentősebb műve bibliafordítása és egyházi énekei. Az első a Káldi-biblia szemmeltartásával készült és félszázadon át volt a magyar katolikusoknak egyetlen bibliája. Énekeit a Zsasskovszky testvérekkel együtt szerkesztett *Egyházi Énektár* számára írta. Ezek jórésze kedves énekkincse a magyar katolikusoknak és még igen soká fenn fogja tartani nevét, — elsősorban talán a legkedveltebb: „A keresztfához megyek”.

Életének hátralévő éveiben már sokat betegeskedik, vissza kell vonulnia a közélettől. Sokak számára ez a legkeserűbb lemondás, Tárkányi azonban a visszavonulást is éppen olyan csöndesen fogadja, mint utolsó, nehéz óráit. Életrajzírói szerint félelem, kétségbeesés nélkül, szent olvasóval a kezében várta a halált. Egész életén át tiszta lélekkel igaz ügyért harcolt, végső perceiben is töretlenül hú maradt eszményeihez, a krisztusi tanításokhoz.

(Szeghalmi Elemér)

JEGYZETLAPOK. (Az új szépség szépsége.) Az „új” szépségnek, míg elismerik, hogy szép, vajmi viszontagságos a sorsa. A többség többnyire a régi szépet kedveli s idegenkedik az újtól. A legtöbb újfajta szépséget heves harcokkal juttaták diadalra. Példa: Ronsard-ék és a *Pleíade*. Más, közelebbi példa: a romantika. Még közelebbi, térben is: Ady és a Nyugat.

Stendhal önéletírásában, az *Henri Brulard*-ban találtam erről a következő nagy bölcsességet: „Annak a száz embernek, aki tíz millióból megérti az olyan új szépséget, mely nem pusztá utánzata vagy tökéletesítése a tömeg által már megértett szépségnek, húsz vagy harminc évre lesz szüksége, hogy meggyőzze az utána következő húszezer legérzékenyebb lelket arról, hogy az új szépség valóban szép.”

Persze mire az új szépség lejut a meggyőzött húszezertől a tízmillióig, már kezdődik előlről az egész. Megint van száz, aki megérti az újton-újat s tovább adja harminc év alatt húszezernek, s a húszezer megint tovább harminc év alatt tízmilliónak; és így tovább. A szépség története: az emberiség örök stafétafutása. Nem baj, ha szidják a futókat. Csak a botot nem szabad elejteni soha.

(*Legendre példája.*) Ezt a jellegzetes mazsolát is az iménti kalácsban találtam. Legendre híres mértan-tudós volt; rettenetesen vágyott a becsületrendre. Tudósok közt is előfordul az ilyesmi.

Végre megkapta az áhított kitüntetést. Sietve a mellére tűzte; otthon ujongva belenézett a tükörbe s örömeiben hatalmasat ugrott.

A szoba alacsony volt, beleütötte fejét a mennyezetbe, olyan alaposan, hogy ájultan esett össze.

Valóban szép halál lett volna, éppen illő Archimédész utódjához, jegyzi meg szarkasztikusan „Henri Brulard” (aki, mellesleg szólva, maga sem vetett volna meg élete bizonyos szakaszaiban egy-egy szép kitüntetést. Dehát mindenkinek megvannak a maga gyöngéi...) (r. gy.)

Felelős kiadó: Saád Béla

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

Misztika. — Véleményünk éppen éppen ellenkező. Nagyon helyes, hogy az egyház szigorúan, egyre szigorúbban vesz bírálat alá minden misztikus vagy annak mondott, vélt jelenséget, személyt. Ne féltsük a misztikát az egyháztól és a teológusoktól. Éppen a misztikus élmények és utak tisztaságát, egészségét védi az egyházi főhivatalok „bizalmatlan racionalizmusa”. Egy-egy misztikus jelenség ugyanis, ha közismertté válik, úgy húzza magához a beteg lelkeket, a dilettánsokat és a különféle zsidbárúsokat, mint a gyertyaláng az éjjeli lepkeket és bogarakat. Nyüzsgésük a hívőt, aki magasabbrendű élményért zárandokol oda, próbára teszi, ha nem tapasztalt és higgadt, ki is ábrándítja, a kívülállót megbotránkoztatja, az egyház és a vallás ellenfeleinek és ellenségeinek pedig alkalmat ad a gúnyolódásra, arra, hogy így mutogassanak rá: ime, ennyit ér minden vallási jelenség. Am ezek külső szempontok. Ha igaz egy misztikus jelenség és kitör az ismeretlenség és a rejtőzködés köréből, vállalni kell a megbotránkoztató mellékjelenségeit is. Sokkal fontosabb és döntőbb a belső szempont: a hit tisztaságának megőrzése. Még akkor is, ha egy misztikus jelenség tartalmában dogmatikailag tiszta, olyan vita kavardhatik fel körülötte, mint bármely dogmatikai tétel, tanítás körül. A Jézus-Szive tisztelet története egyik legjellemzőbb bizonyíték erre vonatkozóan. Évtizedekig folyt a sokszor csúnya elkeseredett vita Alacoque Margit látomásai körül, sokan voltak például, akik egyenesen attól féltek, hogy a Szent Szív tisztelete érzelgősségbe fullasztja az egész keresztény katolikus lelki életet. Ezek a meggondolások eléggé igazolják, hogy mindazt, ami egy magánkinyilatkoztatás, látomás, egy stigmatikus körül történik, a Szentszék a legnagyobb éberséggel figyelje és lecsapjon a maga tiltásaival mindenre, amihez a gyanú leghalványabb árnyéka fér, hogy megbotránkoztató vagy hitigazságok szempontjából kivetnivaló eredményekhez vezethet.

Jegysek. — Az esküvő szertartásához szükséges a két jegygyűrű. Nem fontos, hogy aranyból legyenek s az sem szükséges, hogy a jegyesek tulajdonát képezzék, kölcsönvett gyűrűvel is lehet esküdni. Az önök által kérdezett eset, hogy tudniillik a szülőkől örökölt jegygyűrűvel esküdhetnek, még inkább megengedett.

Szülők. — Aggodalmuk túlzott. Pap fiuknak mindenkor meglesz a megélhetése. A kongrua és a segély csökkenése természetszerűen maga után vonja: a hívekre egyre fokozott mértékben hárul az erkölcsi kötelesség, hogy fenntartsák templomaikat, papjaikat, áldozzanak egyházmegyéjük fenntartásával kapcsolatos feladatokra is. Lehet, lesznek olyan helvek, ahol a csekély létszámú hívőközösség, egyházközség nem tud külön papot tartani. Az ilyen közösségekben majd máshová irányítják a papot, oda, ahol a hívek el tudják és el is akarják látni őket a szükséges anyagiakkal is. Mikor a fiatal levitát pappá szentelik, a „püspök asztalára” teszik, ami annyit jelent, hogy az egyházmegye főpásztora vállalja a pap anyagi létéről való gondoskodást. Az az ötlet, amit önök levelükben felvetnek, hogy tudniillik a papjaink tanuljanak valamilyen mesterséget, tárgyilag nem jó és nem célravezető. A pap akkor pap, ha mindenkor a hívek rendelkezésére áll. Nem lehet félig pap, félig — mondjuk — marós valamilyen gyárban. Hogyan lehetne megoldani, hogy például sürgősen haldoklóhoz siessen, ha híviák? Hagyja ott munka közben a gépet? Amennyiben a magyar katolikus társadalom igényli, hogy legyenek papjai, meg kell találnia a módját anyagi létük biztosítására. Hisszük, hogy meg is találja.

Kepler. — Az illető lap ön által említett megállapítását mi is olvastuk. Igaza van, hogy, enyhén szólva, a fogalmak nem ismeréséről és összetévesztéséről tanúskodik a pongyolán odavetett mondat: „az egyház által dogmává nyilvánított geocentrikus világfelfogást Kopernikus döntötte meg.” Dogmának csak olyan tételt lehet nevezni, amit az egyház legfőbb tanítói hivatala hitbeli és erkölcsi kérdésekben ex cathedra, ünnepélyesen dogmaként, hittételként állapít meg. Ilyen hittétel pedig, amely a geocentrikus világszemlélet elfo-

gadására köteleznék a katolikus egyház híveit, nincs, nem is volt soha. Ilyen zsinati döntést, ex cathedra pápai nyilatkozatot senki fel nem tud mutatni. Amire a lap célzó, mindenki által ismert tény, aki a tudományok történetét forgatta. Az ókorban és a középkorban a világ tudósainak túlyomó többsége a geocentrikus világfelfogást vallotta, azaz azt hitte, hogy a világ középpontja a Föld és ekörül forognak az égitestek. Az a néhány tudós, aki mást vallott, csupán csepp volt a tengerben. A geocentrikus világszemlélet nem keresztény eredetű tanítás, vallották az ókor és középkor zsidó, arab, hindu és kínai tudósai is. A keresztények csupán átvették, azzal az áhítatos tisztelettel, amivel általában a nagy görög bölcsekre felnéztek. A fent idézett mondatot tehát oda kell módosítani, hogy az általánosan elfogadott geocentrikus világfelfogást Kopernikusz Miklós döntötte meg „De revolutionibus orbium caelestium” című művében kifejtett heliocentrikus, napközpontságot hirdető elméletével. Kopernikusz kanonok volt, élete vége felé püspök helyettese, aki egyházmegyét kormányzott. Művét, mely 1543-ban jelent meg III. Pál pápának ajánlotta. A mű természetesen hatalmas vihart kavart fel. Először Luther és Melancthon támadták meg, ők dobták a közvéleménybe a gondolatot, hogy Kopernikusz könyve ellenkezik a Szentírással. Katolikus részről hetvenöt évig nem foglaltak állást a legfőbb hivatalos fórumon a könyvvel kapcsolatban. Amikor Galilei a Kopernikusz könyvére hivatkozva gúnyos megállapításokat tett a keresztény világfelfogással kapcsolatban, akkor ijedtek és inogtak meg egy időre Rómában Kopernikusz tanításait illetően. Az index kongregáció, hangoztatva és elismerve az egész mű hasznosságát és értékeit, kilenc tételét indexre tette, de nem véglegesen, hanem csupán ideiglenesen és feltétellel: „amíg nem helyesbítik”. Az index kongregáció ítélete általában is csupán fegyelmi jellegű intézkedés, nem pedig ex cathedra meghirdetett dogma. Most sem támadás volt a célja és értelme, hanem védekezés. „Elméletnek” és „feltevésnek” nyilvánította, további komoly és fegyelmezett tisztázását követelve, minthogy támadásra használták fel az egyház ellen. Mikor a további kutatások véglegesen kényrt derítettek a kérdésre és minthogy közben lecsillapodtak a kedélyek is, fentélt, hogy az új világfelfogás alapján Istent csak nagyobbbnak kell látunk, XIV. Benedek pápa 1757-ben levette az indexről Kopernikusz kilenc tételét és szabad kutatás tárgyává tette minden keresztény hívó számára. De ez a pápai megnyilatkozás se volt dogma, hanem fegyelmi jellegű intézkedés. Elvi értelme: a probléma nem a hit és erkölcsstan körébe tartozik, hanem a természettudományába.

Római. — Nagyon félreértett bennünket, Mi egyáltalán nem azt írtuk, hogy ön most már nem állhat szóba római rítusú lelkiatyával és hogy egyáltalán nem járhat római szertartású misére. Különösen nem vonatkoztak megállapításaink a viaticumra, a halálos ágyon való gyónásra és áldozásra. Éppen azt hangsúlyoztuk, hogy általában szabadon végezheti gyónását, áldozását kiki abban a rítusban, amelynek papjához könnyebben tud hozzáférni, csupán legáltalabb egyszerű hűsvéti szent áldozással kell dokumentálnunk a magunk szertartásához való tartozásunkat. Tehát ön továbbra is nyugodtan fordulhat ahhoz a lelkiatyához, akit választott, akinek vezetésében megbízik. Halálos ágyán pedig olyan papot hívhat, aki legközelebb lesz önhöz. Azt kérdezi, bűn-e, hogy annyira elidegenedett „saját vallásától”. Először is, nem két vallásról van szó, hanem ugyanazon katolikus vallás két szertartásáról. Nincs értelme tehát szembe állítani a kettőt és azt kérdezni: „miért legyen rossz görögkatolikus, ha lehetek jó római?” Legyen jó katolikus, azaz „egyetemes”. Szeresse mindazt, ami az egyetemes, egyetlen, mégis oly sokszínű egyházban szép, jó, igaz. Az ön idegenkedését saját rítusával szemben csupán egy körülmény menti: nem ismeri, mert mindig latinok között élt. De nem nyugodhatik bele. Meg kell belőle ismernie minél többet. Meglátja, hogy nagyon meg lehet szeretni liturgiája gazdagságát, nagy szent atyáinak világító bölcsességét.